

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XIX-ik évf.

November, December. 1884.

6-ik füzet.

TOLSTOI GRÓF HITVALLÁSA.

A tudományoknak az újabb korban tett gyors előhaladása sajátos helyzetet teremtett sokaknál az emberiség legdrágább kincsével, a vallással szemben. Az emberi lélek a maga fejlődésében összehangra törekszik mindenkor, de az intézmények, melyek a fejlesztés eszközeiül szolgálni vannak hivatva, gyakran akadályozólag hatnak az összehangzatos fejlődésre. S ez történik mindenütt, hol az intézmények előhaladása nem tart arányos lépést az emberi szellemével. A természettudományok a középkori dogmatismus lánczai-ból kibontakozva, a szabad vizsgálódással az új ismeretek egész gazdagságát hozták felszínre, és az iskolákból új világosság fénye áradt szét. Bármily meglepőeknek tünnek is fel az új ismeretek, az iskolák nem tartózkodtak közlésüktől, és az emberi szellem a külső világról új igazságokat nyert s a világegyetemről és törvényeiről való fogalmai azok fényénél lényegesen átalakultak. De így bámulatosan haladott a tudomány és gazdagította a szellemet a természetről való helyesebb ismeretekkel, holott az egyházak legnagyobb részt éppen oly csodálatos módon állva maradtak a középkori dogmatismus és ceremonialis vallás mellett. A helyett, hogy ők is az előítéletet maguktól elhánnyva, az emberi szellemet a kevésbé felvilágosult korok dogmái nyomasztó hatása alól fölszabadítsák és lehetővé tegyék a vallási nézeteknek is átalakítását, csökönös álláspontra helyezkedtek és azon állanak ma is mozdulatlanul. Kihasznált szertartásokkal akarták és akarják továbbra is táplálni az emberi lélek vallásos aspiratioit és értelmiségét oly dogmákkal elégiteni ki, melyek nem a keresztény elvek, hanem metafizikai okoskodások következményei.

E körülményben leli főképpen magyarázatát az az elhidegítés, melyet korunkban a vallás iránt oly sok léleknél tapasztalhatni; ez hozta rossz hírbe a vallást némely mivelte körökben és adott lételt annak a téves nézetnek is, hogy „a vallás csupán a nép számára van”; és ez a magyarázata bizonyos tekintetben annak is, hogy némelyek a pessimismusnak és materialismusnak, melyet néhány bölcselő éppen az újabb időben hozott előtérbe, nyiltan vagy hallgatagon döltek a karjaiba; és ez a magyarázata végül annak az elégyületlenség-

nek is, mely az élet és egész értéke iránt napjainkban anynyinál és oly ijesztő mérvben mutatkozik.

Hanem az emberben levő isteni ismét és ismét megbizonyítja magát az ilyenekben is, és pedig abban az irányban, a melynek mi létjogosultságáért mindig küzdöttünk, abban az irányban, a melylyel meggyőződésünk szerint egyedül lehetséges a jelenkor vallási feladatának megoldását eszközölni, — mely irány nem más, mint a szabadelvű kereszténység, mely egyenesen a Jézus tiszta vallására menve vissza, ezen az alapon a vallási nézeteknek észszerű átalakítását s az emberi lélek vallási és erkölcsi tehetségeinek minél magasabb fokra fejlesztését és ez által való boldogítását ismeri céljának.

A fennebbi jelenségre legujabban kitünő példát szolgáltat Tolstói gróf, Oroszország legnagyobb élő regényírója, kiről a múlt évi folyamunkban is közöltünk egy idevonatkozó cikket *), közelebről megjelent „Az én hitvallásom“ czimű terjedelmesebb művében.**)

Tolstói gróf, ki ma 55 év körül van, 35 évet élt mint nihilista, és pedig nem mint socialis vagy forradalmi nihilista, a mint ezt a szót közönségesen érteni szokás, hanem mint a szó valódi értelmében nihilista, a kinek nem volt semmi hite.***) Azonban ezelőtt mintegy öt évvel az evangelium tanulmányozása közben felébredt lelkében a Jézus vallásában való hit; és benső világa egyszerre megváltozott. Az evangeliumban a Jézus tanát másképpen látta, mint az egyházban. Az egyház neki dogmákat, szabályokat és szertartásokat adott, de nem vallási igazságokat. Ezért idegenedett el egyházától és a vallástól. De az evangeliumban megtalálván a vallás alapigazságait, lelkébe oly hosszú idő után ismét nyugalom és béke szállt. A vallás neki ismét vezérlő fény lett, mely az élet sötét útját előtte megvilágosította.

Mintha egészen új igazságokat fedezett volna fel, úgy tűnt fel lelke előtt a hegyi beszéd magasztos vallás- és erkölcostana; érezni kezdette, hogy a vallás éltető hatalom, mit az egyházban nem érezett, s hogy az evangelium igéiben oly igazságok vannak letéve, melye-

*) Egy orosz regényíró hitvallása. „Ker. Magvető“ XVIII. évf. 313—318 l.

**) Worin besteht mein Glaube? Eine Studie von Graf Leo Tolstói. Aus dem russischen Manuskript übersetzt von Sophie Behr. Leipzig, Verlag von Duncker et Humblot 1885. Francia nyelven e czim alatt: Ma Religion par Le Comte Leon Tolstói. Paris, Fischbacher. 1885.

***) Ez álláspont legszélsőbb fajtája lehetett annak az agnosticismusnak, mely Angliában újabb időben Spencer Herberttel kapott lábra.

ket örömmel és megnyugvással fogadhat bé. A fölgerjedt vallásos érzelem ifju hevével olvassa át újra meg újra a boldogság tanait; és míg lelkén a hit derüje ömlik el, megalakul az evangelium igazságain az ő hitvallása.

Tolstoi gróf hiszen egy Istenben és Jézus Krisztus boldogító tanaiban. S főleg ez utóbbiak azok, melyekkel érdekes könyvében foglalkozik. Eszméi származása leírásából kitetszik, hogy az Istenről való fogalma, melyet az egyháztól nyert, lelkében átalakuláson ment keresztül, hogy nála a háromságtan az egység fogalmává tisztult. De ő nem bocsátkozik ennek a fejtegetésébe, a minthogy távol tartja magát minden metaphysikai okoskodástól, úgy látszik tán azért, mert az egyházat is a metaphysikai okoskodások vitték az evangeliumtól oly messze. Ő a vallásban mindenekefelett az élet célja és értéke kérdése megoldására keres feleletet s ezt megtalálván a Jézus tanai-ban, azokat tárgyalja az életboldogság szempontjából részletesen.

Nem követhetjük mindazokon a fejtegetéseken keresztül, bár sok helyt valóban megragadók, melyekkel Jézus tanai igazságát feltünteteti, de hitvallásából, melyet könyve végén foglal össze, adjuk a következőket:

„Hiszek a Jézus Krisztus tanában és az én hitem a következő:

Hiszem, hogy boldogságom e földön lehetséges, ha minden ember betölti a Jézus tanát.

Hiszem, hogy e tan betöltése lehetséges, könnyű és örömteljes.

Hiszem, hogy addig is, míg e tan bé nem töltetik, és én egyedül leszek azok közt, a kik azt bé nem töltik, életemnek a kikerülhetetlen elvesztéstől való megmentésére még sem tehetek egyebet, minthogy e tant betöltsem.

Hiszem, hogy életem a világ tana szerint kinteljes lenne, és hogy csupán a Krisztus tana szerint való élet adja nekem ezen a világon azt a boldogságot, melyet az élet Atyja szánt nékem.

Hiszem, hogy ez a tan az egész világnak boldogságot ad; hogy az engem a kikerülhetetlen elvesztéstől megment és nekem itt alant a legfőbb boldogságot nyújtja. És mivel mindezt hiszem, másként nem tehetek, minthogy e tant kövessem.

„A törvényt Mózes adta; de az öröm (χαρις) és az igazság Jézus Krisztus által lett; (Ján. 1, 17). Krisztus tana öröm és igazság. Korábban, mikor az igazságot nem ismertem, nem ismertem az örömet sem. A rosszszat jónak nézve, beléestem a rosszszba és kételkedtem boldogság utáni törekvésem jogosultságában. De most az

igazságot megismertem és hiszem, hogy a boldogság, a mely után törekszem, az Atya akaratja, életem legtörvényesebb alapja.

Krisztus mondotta nékem: Élj a boldogságnak; de őrizked ama kísértésektől, melyek a boldogság képmásai gyanánt csalogatv az igazi boldogságot tőled elrabolják és roszszba visznek. A te boldogságod a te egységed minden emberrel, és a roszsz az ember egységének megzavarása. Ne foszd meg magadat attól az örömt mely néked adatott.

Krisztus mondotta nékem, hogy az ember fiának egysége embereknek egymáshoz való szeretete; az nem cél, mely után rekednünk kell, hanem ez az egység, ez az egymás iránti szere természetes boldog állapot, az az állapot, a melyben a Krisztussz vai szerint a gyermekek születnek, és a melyben minden ember va és él, mindaddig, a míg családtság, tévedés és csábítás meg ne zavarja.

De Krisztus nemcsak ezt mondotta meg nekem, hanem világosan és minden félreértést kizárólag felszámította parancsaiban mindazokat a kísértéseket, melyek engem az egység, szeretet és boldogság eme természetes állapotától megfoszthatnak. A Krisztus parancsai adják nekem ama kísértésekből való szabadulásra az eszközt, melyek engem boldogságomtól megfosztanak, és én másként nem tehetek, minthogy az ő parancsolatiban higylek.

Nekem az élet öröme adatott, és én azt magát megsemmisitem. Krisztus nekem parancsolatiban megmutatta ama kísértéseket, a melyekkel boldogságomat szétrombolom, és a miatt nem tudom azt tenni, a mi nekem üdvöt hoz.

Ebben és csupán ebben áll az én egész hitem.

Krisztus nekem megmutatta, hogy az első kísértés, mely boldogságomat feldulja, e l l e n s é g e s k e d é s e m az emberekkel, haragom irántuk. Nem tehetem, hogy ne higylek ebben, és azért az emberekkel ellenségeskedésben nem élhetek öntudatosan; nem örvendhetek, mint korábban tettem, haragomnak, nem dicsérhetem magamat azért, nem gyújthatom lángra és nem igazolhatom azzal, hogy magamat jelentékenynek és okosnak tartsam, másokat pedig semmiknek, elveszetteknek és értetleneknek.

De ez még nem elég. A midőn most tudom, hogy haragom természetellenes, ártalmas és beteges állapot, azt is tudom, hogy minő kísértés indított engem arra. Ez a kísértés abban állott, hogy én magamat más emberektől elkülönöztem, midőn közülök némelyeket magammal egyenlő születésűeknek vettem, s a többieket pedig

mind tudatlanoknak, miveletleneknek, nem embereknek tartottam. Most látom, hogy ez az elkülönzés, ez a másoknak semmivé tartása, volt a főoka az emberekkel való ellenségeskedésemnek. Midőn korábbi életemre visszazagondolok, most látom, hogy én sohasem engedtem ellenséges érzelmeimet oly emberek ellen lángra gyuladni, a kik felettem állottak, és hogy én ezeket sohasem sértettem; ellenben egy olyan embernek, kit magamnál alsóbbnak tartottam, a legcsekélyebb reám nézve kellemetlen tette is, haragra és sértegetésekre lobbantott, még pedig minél alantabb állónak látszott az ilyen ember, annál könnyebben sértettem, úgy, hogy valamely embernek képzelt alantas állása már maga sértést idézett elé részemről. De most értem, hogy csakis az állhat minden emberek felett magasan, a ki magát mások előtt megalázza és mindeneknek szolgál. És hogyha most is, a mikor mindezt tudom, egy vigyázatlan pillanatban haragra engedném magamat ragadtatni és felebarátomat megsérteném, nyugodt kedélyállapottal többé még sem esném eme kisértetbe, a mely engem, míg az emberek fölé emel, elrabolja igazi boldogságomat: az egységet és szeretetet. Most többé nem tudok semmiben résztvenni, a mi külsőleg az emberek fölé emel és tőlük elkülönít; most már sem magamra, sem másokra nézve nem tekinthetek, mint korábban tettem, az állásra, névre és címre, hanem az embernek mint embernek nézem az állását és nevét... Nem azt keresem, a mi elkülönít, hanem mi az emberek nagy többségével egyesít.

Krisztus nekem megmutatta, hogy egy másik kísértés, a mely boldogságomat feldulja, a kéjjelgő gyönyör, azaz egy más nő utáni vágyakodás, mint a kivel én öszszekötve vagyok. Nem tehetem, hogy ebben ne higgyek, és azért nem tarthatom a kéjvágyat, a mint korábban tettem, az ember természetes és nemes tulajdonának; s nem tudom azt a szépség iránti szeretettel vagy szerelmességgel igazolni.

S most azt is tudom, hogy mi csábítja az embert erre, s azért nem eshetem többé belé. Tudom, hogy a kísértés főoka nem abban van, hogy az emberek nem tudják attól magukat megtartóztatni, hanem abban, hogy sokan, a kik öszszekötve lettek, egymást elhagyják. Most értem, hogy az egynejuség az emberiség törvénye, a melyet megszegni nem szabad. Most értem teljesen Jézusnak ama szavait, hogy a ki feleségét elbocsátja, azaz azt a nőt, a kivel először öszszeköttetett, egy másikért, az alkalmat ad a paráznaságra és maga ellen újra rosszat hoz. Én hiszek ebben és ez a hit megváltoztatta az én korábbi nézetemet arra nézve, hogy mi jó és nemes, mi rossz és alacsony az életben. A mi korábban nekem a legjobbnak tűnt fel

— egy finomult, szépített élet, egy szenvedélyes, költői szerelem, mint azt a költők és művészek dicsőítik, most rosznak és megvetendőnek tünt fel. Jónak tünt fel ellenben egy munkás, szükölködő, egyszerű, a vágyakat mérséklő élet.

Krisztus nekem megmutatta, hogy a harmadik kísértés, mely boldogságomat feldulja, az e s k ü kísértése. Én nem tehettem, hogy abban ne higgyek és azért nem kötelezhetem magamat, mint korábban tettem, valaki iránt valamire esküvel és nem igazolhatom, mint korábban tettem, eskümet azzal, hogy abban az emberre nézve semmi roszsz nincs, s hogy mindenek úgy gondolkoznak, hogy az az államra nézve szükséges s hogy reám és másokra nézve is roszszabb lenne, hogyha én ezt a kívánalmat megtagadnám. Most tudom, hogy az mind reám, mind másokra nézve rosz, s következőleg nem követhetem.

S nemcsak hogy ezt tudom, hanem ismerem a kísértést is, a mely engem erre a roszra vezetett, és többé nem eshetem belé. Tudom, hogy a kísértés abban áll, hogy a csalás az Isten nevével megszenteltetik. De a csalás abban áll, hogy az emberek előre megigérik, hogy alávetik magukat annak, mit mások parancsolnak, holott az embernek senkinek sem szabad magát alávetni, csak Istennek. Most tudom, hogy a világon a legrettentőbb roszszak — a háboru és börtön gyilkolásai, ebben a kísértésben állanak azok nevében, a kik az embereket, a kik ily roszszat elkövetnek, minden felelősségtől felszabadítják.

Hogyha a sokféle roszszra gondolok, mely nekem alkalmat adott arra, hogy az embereket gyalázzam, a helyett, hogy szeressem, most látom, hogy mindaz a rosz az esküvel, annak a kényszerüségnek a vallomásával idéztetett elé, hogy az ember magát mások akaratjának alávesse. Most fel tudom fogni ama szavak értelmét, hogy minden a mi az egyszerű erősítésen és tagadáson: az úgy úgy-on s a nem nem-en túlmegy, minden előre adott ígélet egy roszsz.

Ezt felfogva, hiszem hogy a^z eskü az én boldogságomnak és mások boldogságának kárára van. És ez a hit megváltoztatta az én becsülesemet a jóra és roszszra, a nemesre és nem nemesre nézve. . . Azért én nem távozhatom el többet a Krisztus parancsától, mely az esküt tiltja, nem eskühetem, s másokat arra nem kényszeríthetek, s az esküt fontosnak vagy szükségesnek vagy csak ártalmatlannak is nem tarthatom, mint azt oly sokan teszik.

Krisztus velem megismertette, hogy a negyedik kísértés, mely boldogságomtól megfoszt, a rosznak roszszal állani ellent; én nem tehetem, hogy ne higgyem, hogy ez reám nézve és másokra nézve is

rosz, és azért öntudatosan nem tehetem; s nem igazolhatom, mint korábban tettem, hogy az szükséges az én magam és mások védelmére, hogy a tulajdon, akár enyém, akár másé, megvédessék.

S nemcsak ezt tudom most, hanem ismerem a kísértést is, a mely engem erre a rosszra vezetett. Tudom, hogy ez a kísértés abban a hibában állott, hogy életem saját magam és vagyonom védelmezésével biztosítsassék. Tudom, hogy a rossz nagyobb részint onnan származott, hogy az emberek a helyett, hogy munkájukból másoknak adjanak, nemcsak hogy nem adnak, hanem maguk tartózkodnak minden munkától és másoknak a munkáját erőszakkal magukhoz ragadják. Hogyha mindarra a rosszra gondolok, a mit magamnak és másoknak okoztam s mindarra, a mit mások cselekedtek, látom, hogy a rossz onnan jött, hogy mi lehetségesnek tartottuk életünket védelemmel biztosítani és jobbitani. Most fel bírom fogni ama szavak értelmét: „Az ember nem azért született, hogy neki munkáljanak, hanem hogy ő munkáljon másoknak,“ és ama szavakét: „a munkás méltó a maga jutalmára.“ Most hiszem, hogy az én boldogságom és másoké akkor lehetséges, ha mindenki nem magáért munkál, hanem másért, s nemcsak hogy nem vonja el munkáját másoktól, hanem azt mindenkinek adja, a kinek arra szüksége van. Ez a hit megváltoztatja az én nézetemet arra nézve, hogy mit tartsak jónak és mit rosznak az életben . . . Nem használhatok erőszakot senki ellen s nem munkálhatok azokkal együtt, a kik azt használnak.

Krisztus nekem kinyilvánította, hogy az ötödik kísértés, mely boldogságomtól megfoszt, a különbség, melyet saját népünk és más népek közt teszünk. Nem tehetem, hogy azt ne higgyem, és azért, hogyha egy önfeléd pillanatban ellenséges érzélem támad bennem egy más nemzetbeli iránt, nem lehet, hogy ezt az érzést nyugodt pillanatomban hamis érzésnek ne ismerjem; s ezt meggondolva nem tehetem, hogy barátságos érzélemmel ne legyek idegen nemzetbeliek iránt is, éppen mint saját földieim iránt.

De nemcsak azt tudom most, hogy más népektől való elkülönözésem az én jóllétemnek ártó rossz, hanem ismerem a kísértést is, mely erre vezetett, és nem tehetem, a mint korábban tettem, hogy annak szolgáljak nyugodtan és öntudatosan. Tudom, hogy ez a kísértés abban a tévedésben áll, hogy ez a jóllét csak az én nemzetem jóllétével van összekötve, de nem a világ minden népeinek jóllétével. Most tudom, hogy más emberekkel való egységemet az országok határai vagy az államok rendeletei nem korlátozhatják. Most tudom, hogy minden emberek egyformán egyenlők és testvérek. S

hogya én mindarra a rosra gondolok, melyet tettem, s melyet tapasztaltam és láttam a nemzetek ellenségeskedése következtében, világos előttem, hogy mindennek az oka az a csalódás volt, mit patriotismusnak s a haza iránti szeretetnek neveznek. Hogyha neveltetésemre gondolok vissza, látom, hogy a más népek iránt ellenséges érzés, s azoknak az enyémtől való elkülönítése bennem nem volt meg, hanem mindezeket mesterségesen, esztelen neveléssel oltották belém.

Most fel tudom fogni ama szavak értelmét: Jól tegyetek ellenségeitekkel, tegyétek ugyanazt, mit saját testvéreitekkel teszték. Mindnyájan egy Atyának vagytok gyermekei és úgy kell tenni nektek is, mint Atyátoknak, azaz ne tegyetek különbséget magatok és más népek közt, legyetek egyenlők mindenkkel. Most fel tudom fogni, hogy reám nézve a boldogság csak akkor lehetséges, ha egységemet a világ minden embereivel kivétel nélkül vallom. . . . S hogyha még most is önfeledt állapotban inkább állok az orosz nép mellett, mint egy idegen nép mellett, az orosz államnak több sikert kívánok, mint másnak, nyugodtabb utángondolásra mégis nem szolgállok ennek a kisértésnek, a mely tönkrejuttat engemet és másokat.

Én felfogtam miben áll az én jóllétem. Hiszek abban és azért nem tehetem azt, a mi jóllétemtől kétségtelenül megfoszt.

S nemcsak azt hiszem, hogy úgy kell hogy éljek, hanem azt is hiszem, hogyha úgy fogok élni, életem a reám nézve egyedül lehetséges, észszerű, örvendetes, a halál által meg nem semmisítendő jelentőséget meg fogja nyerni.

Hiszem, hogy észszerű életem, világosságom azért adatott nekem, hogy az emberek előtt világoljon, nem szavakban, hanem jótettekben, hogy mások is dicsőítsék a mennyei Atyát (Mát. 5, 16.) Hiszem, hogy életem és az igazságról való ismeretem adomány, mely azért adatott, hogy azt az igazságért való munkára használjam; s hogy ez az adomány tűz, de csak akkor, ha ég. Hiszem, hogy életem egyetlen jelentősége abban áll, hogy abban a világosságban éljek, mely bennem van és azt ne rejtsem véka alá, hanem állítsam az emberek elé magasra, úgy, hogy azt mindenk lássák. És ez a hit nekem új erőt ad a Krisztus tana teljesítésében és széttör minden akadályt, mely korábban előttem állott.

A mi korábban előttem a Krisztus tana igazságát és kivihetőségét elsötétítte, mi engemet attól viszsztatartott, hogy azt elismerjem és kövessem, — a nélkülözések, szenvedések, — éppen ezek győztek meg annak igazságáról és vonzottak ahhoz.

Krisztus mondotta: Hogyha ti az emberfiát felmagasztaljátok, mindnyájan hozzám jöttök, és én érzetem, hogy ellenállhatlanul hozzám vonzattam. Azt is mondotta, hogy az igazság szabaddá teszen és én éreztem, hogy teljesen szabad vagyok.

A kormány mindazonáltal nem engedheti meg, hogy a társaság egy tagja az államrend alapját ne ismerje el és magát mindazoknak a kötelességeknek a teljesítésétől visszavonja, melyeket más polgárok teljesítenek. És az a kereszténytől tovább is kívánni fogja az esküt, a törvényszékben és háboruban való részvételt, s ha nem engedelmeskedik, számüzéssel, fogházzal, sőt halállal fogja büntetni. És ismét a kormánynak ez a kívánalma a keresztényre nézve csak az élet kötelességei teljesítésére való hivatkozás. A keresztényre a kormánynak az a kívánalma csak olyan, melyet az igazsággal ismeretlen emberek állítottak fel. S ezért a keresztény, a ki az igazságot ismeri, nem tehet másként, mint hogy arról mindazokat meggyőzze, a kik nem ismerik. S a minek következtében ennek magát kiteszi — erőszak, börtön, halálbüntetés — mindez neki alkalmat ad, hogy az igazságért ne szavakkal, hanem cselekedetekkel tegyen bizonyosságot. Erőszakos tettek — háboru, rablás stb. nem az észnélküli természeti erők által jönnek létre, hanem tévedt, az igazságot nem ismerő emberek teszik. És minél nagyobb a rossz, melyet ezek az emberek a keresztényre hoznak, annál inkább eltávolodnak az igazságtól, annál inkább szűkölködnek az igazság ismeretében. De az emberekkel a keresztény az igazságot másként nem közölheti, minthogy megtartóztatja magát attól a tévedéstől, a melyben azok az emberek vannak, kik neki rosszat okoznak — a rosszát jóval fizeti vissza. És ebben áll a keresztény egész kötelessége, élete egész jelentősége, melyet a halál sem fog megsemmisíthetni.

A csalárdság által egymáshoz kötött emberek is kapcsolatos tömeget alkotnak. És ez a kapcsolatoság éppen az, a mi rossz a világban. Az embernek egész eszes munkálkodása e csalárdság kapcsolatosága széttörésére van irányozva.

Minden forradalom kísérlet e tömeg szétbontására. Az emberek azt vélik, hogy a szétválasztással e tömeget meg is semmisítik, szétverik, de csak még inkább összekovácsolják.

Bármint üssék is, az egyes részek kapcsolata nem zavartatik meg, a meddig csak a benső erőben a tömeg legkisebb része is nem részesedik és nem kényszeríti elkülönülésre.

Az emberek kapcsolatos ereje a hazugság, a csalárdság. Az az

erő, mely emez emberi kapcsolattól minden részecskét szabaddá tesz, az igazság. De az igazság az emberekkel csakis az igazság tényei által közölhető. Az igazságnak csakis a tényei zavarják meg a családság kapcsolatát és szakítják el az embereket, egyiket a másik után ama tömegtől, mely a családság kötelekével van öszszefűzve.

És már több mint 18 száz esztendeje, hogy ez a munka foly.

Az kezdődött akkor, a mikor Krisztus az ő parancsolatait adta és nem fog hamarább elvégződni, „mignem mindenek beteljesítettnek“ (Mát. 5, 18.)

Az egyház, mely azokból állott, a kik azt hitték, hogy az embereket az által egészszé egyesítik, hogy bizonyították, esküdtek, hogy ők az igazság birtokában vannak, már rég halott.

De az egyház, mely azokból áll, a kik nem ígéretek és felkenések által, hanem az igazság és szeretet művei által vannak egyesítve — ez az egyház mindig élt és örökké is fog élni.

Ez az egyház, mint régen, úgy most is nem azokból áll, a kik kiáltják „Uram, Uram!“ és törvénytelenégeket követnek el, hanem azokból, a „kik hallgatnak az én beszédeimre és azokat megtartják.“

Ennek az egyháznak a tagjai tudják, hogy az ők életök „öröm“, hogyha az emberfiuság egységét nem zavarják, s hogy azt az örömet csakis a Krisztus parancsainak a nem teljesítése semmisíti meg. És ezért ezen egyház tagjai nem tehetik, hogy ezeket a parancsolatokat ne teljesítsék és másokat is azoknak a teljesítésére ne tanítsanak.

Hogy kevesen vagy sokan vannak-e ilyenek, az nem határoz, ez az az egyház mégis, a melyet semmi le nem győzhet, s a melyben minden emberek egyesülnek.

„Ne félj kicsiny sereg; mert tetszett a ti Atyátoknak, hogy adjon nektek országot“. (Luk. 12, 32.)“

PÉTERFI DÉNES.

A TULTERHELÉS KÉRDÉSE A GYMNASIUMBAN.

Alig van tanügyi kérdés, mely általánosabban tárgyaltatnék, nagyobb érdekeltséget keltene mindenütt a tanügyi irodalomban, mint a tanulók túlterheltségének kérdése. A leghibásabbak — a németek ismerték fel legelsőbb, mivel a tanítást ők erőszakolták leginkább; ma már világkérdés, még pedig a köznevelés mindenik fokozatán.

Jelen elmékedésünkben csak a gymnasiumi oktatásra szoritkózunk. Elmékedjünk pingvi Minerva, a gyakorlat egyszerű nyelvén.

Tulterheltetés létezik. Miben áll? Az a kérdés!

A vonatkozó felszólalásokból, elmékedésekből és a módokból következtetve, physikai, testi túlterheltséget jeleznek, ellenszerül ajánlják egyszerűen az óra számok apasztását és a tantárgyak változtatását. Részemről mindkettőt indokolatlannak, tévedésnek tartom. Én azt állítom, hogy a szellem van túlterhelve; a növendékek szellemi erejét, tehetségeit terheljük túl, illetőleg nem helyesen foglalatossodtatjuk.

Hogy a túlterhelést csak testinek tekintik, kitűnik abból, hogy az alsóbb osztályokban a heti órák számának apasztását hozzák ajánlatba. Az a tanterv is, melyet a közoktatási kormány az 1883. évi XXX. törvényczikk kívánalmai szerint megállítva kiadott, e nézet szerint készült, a mennyiben az I. osztályban 27 heti óra van kiszabva; mely heti óra közül 6, mint kizárólag testi foglalkozás inkább üdítésül szolgálván, észszel való foglalkozásra, e szerint sajátlag csak 21 heti óra esik; míg az V—VIII. osztályok 30 heti órájából csak a 2 tornászati óra üdítő, a többi 28 óra az osztályban töltendő észszeli munkával. Míg tehát az I. osztály az öt tanulási napból négyen 4—4 órán tanul osztályban, addig az V—VIII. osztálybeli növendékek három nap 6, kétnap 5 órán.

Részemről e felfogást és az ahoz való ragaszkodást még akkor is helytelennek tartom, ha kizárólag a physikai momentumot vesszük is tekintetbe. Tagadhatlan, miszerént fárasztó, egy kis gyermeknek naponta 6 órát ülni osztályban, de ha tekintetbe vesszük,

a gyermeki mozgékony temperamentumot, ha tekintetbe vesszük, hogy a fejletlen növendékeket magán dolgozással terhelni, neveléstani tekintetből sem megengedhető, mivel értelmes és öntudatos munkát nem várhatni tőlök; s ha tekintetbe vesszük, hogy a nap azon órái, melyekben nincsenek osztályban, rendelkezésökre állanak, kivált oly gymnasiumokban, hol nincs együtt lakás, s a hol a kisebb növendékek nincsenek a nagyobbak vezetése alatt, s azért szabadon játszhatnak: a 6 ülési napi órát nem tarthatjuk soknak.

Ellenben az V—VIII. osztály növendéki, kik már abban a korban vannak, hogy a tanultakról elmélkedni tudnak, kiknek az osztályban nyert előadásban hallottakat el kell sajátítaniok, meg kell ugyszólva tanulniok; kik e mellett önmunkásságra, házi feladatok dolgozására koroknál és értelmi fejlettségüknél fogva alkalmasabbak, s a kiknek tehát sokkal több házi dolgot lehet és kell adni — ezek a növendékek, mondjuk physikailag valójában igen meg vannak terhelve.

A testi túlterheltséggel mulhatlanul szellemi túlterheltségnek kell járni. Eddigi elmélkedésünk szerint e tekintetben is a felsőbb osztályok növendékei vannak túlterhelve.

A túlterhelés enyhítésére ajánlatba hozzák, az órák számának apasztását, meg a tantárgyak változtatását. Az órák számának apasztását csak kis mértékben tartom indokoltnak; de igen is indokoltnak tartom az órák számának arányosítását oly módon, hogy az I—IV. osztályok órájának számát szaporítsuk, ellenben a IV—VIII. osztályokét apaszszuk.

A könnyítés más módja — a tantárgyak változtatása valójában igen is materialis felfogás: az emberi eszet, értelmi tehetséget szántó földnek tekinti s reá alkalmazza a váltógazdaság már Virgilius által kimondott: *mutatis requiescunt faetibus arva-elvét*. A növendék eszét, szellemi erejét teljes egész voltában együttesen és egészben foglalkoztatnunk kell a tanítás minden ágában és minden fokozatán. Az okoskodó, elmélkedő tehetségét a léleknek soha sem lehet pihentetni, nyugtatni.

Különben is a gyógyszer veszélyesebb lenne magánál a bajnál. A kik gymnasiumi rendszerünknek az Entwurf nyomán teremtett újabb rendszerénél ma is többre becsülik a megelőző rendszert, éppen azt hirdetik, hogy ma már a növendékek értelmi tehetsége, gondoskodása a sokféle tantárggyal igen meg van osztva, el van forgácsolva, hogy a növendékek éppen a miatt nem is lehetnek figyelmesek. S hogy éppen ezért nem lehet a tanításnak kellő eredménye. Elméleti fejtegetések helyett vegyük magát az iskolai életet és gya-

korlatot; fontoljuk meg magunk, miként hurezcoljuk keresztül a növendékeket minden nap délelőtt három órán, délután ismét három órán megszakítás nélkül hat különböző, néha alig rokon tantárgyon; hurezolja pedig 6 tanító, a kik közül egyik sem tudja, hogy tanítótársa az előbbi órában mely tantárggyal, mely módon, miként foglalkoztatta az illető növendékeket, magunknak el kell ismernünk, hogy e rendszerben ez hiba.

Sajátlag a túlterheletés e szerint csekély volna. Én részemről a túlterhelést egyébben látom: abban tudniillik, hogy nem a gymnasium célja és természete szerint vezettedik a gymnasiumi tanítás s különösen a nevelés ügye.

A gymnasiumi oktatásnak és nevelésnek célja: egyfelől a növendékek eszének, értelmi tehetségeinek fejlesztése, az ész külömb-féle tehetségeinek együttes művelése; másfelől az, hogy a növendékek anynyi tényleges ismerettel, tájékozottsággal birjanak a tudományok némely, inkább gyakorlati, szokásos águkban, menynyi minden tudományos pályára készülő ifjunak szükséges; szóval ugy kell a gymnasiumban elkészitenünk a növendéket, hogy az egyetemi tudományos szakoktatás négy ága közül bármelyikre léphessék s azon sikerrel tanulhasson; másfelől, hogy leendő szaktudománya, képzettsége mellett az emberi tudás más, gyakorlati mezején se legyen egészen tájékozatlan.

E kettős célra kellene munkálnunk a gymnasiumi tanítással. Azonban meggyőződéseim szerint éppen buzgalmunkban, s mert sokat akarunk, sok tekintetben éppen ellene munkálunk. Túlterhelés van a tantárgyak sokasága, s különösen a módszer és tanítás alkalmazása által.

A hivatolt tantervben öszszesen 12 oly tantárgy van megjelölve, melyek a gymnasiumi tanfolyamnak tüzetes tárgyai. Az Entwurf előtti kor embere ettől is megijedne; részünkről e tekintetben nem találunk túlterhelhetést, mert a 12 tantárgy mindenike szükséges a gymnasiumi oktatás céljaira s azokat helyes beosztással mind is el lehet kellő sikerrel végezni. Azonban baj az, hogy ezekkel nem elég-szünk meg, hanem részint azon buzgalomban, hogy a növendékek minél többet tanuljanak; minden egyes tantárgyba bevisznek még néhányat, például a földrajzi oktatást öszszekötik a természetrajzzal, természettannal, ethnographiával s minden lehetővel. Már korábban megirtam volt, hogy az anyanyelv tanítás a népiskolákban nem csak felesleges, hanem indokolatlan, sőt káros is; félve teszem, de mégis kijelentem, miszerént annak a jelenleg érvényben levő tan-

terv szerint a gymn. I. és II. osztályaiban való tanítását is feleslegesnek, sőt károsnak tartom. Örvendek, hogy a népiskolákból a nyelvtan mint tantárgy kiküszöböltetett; óhajtánám, hogy a gymnasium jelzettem osztályaiban is hasonló sors érje. A nyelvtan, mint a nyelvphilosophiája, speculativ s annál fogva nehéz tudomány, s mégis a tanterv szerint az I. osztályban tehát a 10 éves növendéknek meg kell tanulni az egész alaktant, a hangtani módosulásokkal; a II. osztályban a mondat különböző fajtáival, azok viszonyaival stb. mint tantárgygyal foglalkozik a növendék. Való, hogy az olvasás is elő van írva; ámde az előirt nehéz tantárgyat multhatlanul bé kellettén tanítani a tanítónak, a nyelv tanításnál e korban lényeges momentum a logika, a beszéd tartalmának megértése egészen mellőztetik. Anyanyelvének grammatikáját mindenik növendék jól tudja. Mikor a gyermek a beszéd tartamát megérti; mikor érti, hogy a beszédben, vagy ha úgy teszük a mondatban, minden szónak meg van a maga logikai szerepe, hivatása, értelme, akkor önmagától reá jön, vagy könnyen reá lehet vezetni, hogy a szavak és a mondatok a gyermek által már ismert alakokat e szerepért, e hivatásért kapták és kapják s ugyszólva a nyelvtan tüzetes tanítása nélkül öntudatosává válik náluk a gyakorlattan, a beszélni tanulásal elsajátított alaktan. Szerén tem a 10—12 éves gyermek a gymnasiumban is még olvasson és beszéljen értelmesen; mert e nélkül a nyelvtan értelmetlen lélekölő scholasticává válik.

Terheltetés még a tantárgyaknak a csoportosítása helyett azoknak megosztása, hosszúra nyujtása. Örömmel constatálom azonban, hogy a ministeri jelen minta tanterv teljesen szakított az entwurfos „vor — und nach curssal;“ minden tantárgy fokozatosan vitetik; két idegen nyelv, a görög és német csoportosítva kevesebb év alatt, de több órán tanittatik. Egyedüli kivétel a történelem beosztásával van, kár, hogy így van.

A történelem kiválóan alkalmas arra, hogy a növendékek felfogó, okoskodó, gondolkodó és ítélő tehetségét foglalkoztassa; de ez csak akkor történhetik, mikor a növendék koránál és értelmi fejlettségénél fogva a történelmi oktatás rendén előtte feltárulandó eseményeket fel bírja fogni, azokról gondolkodni tud, azokat megtudja ítél ni, különben a történelmi oktatás meddő magolássá, legfeljebb adatok és tények öntudat nélkül való raktározásává lesz.

Éppen ezért tartom indokolatlannak, hogy Magyarország történelme a III. és VIII. osztályokban, tehát kétszer tanittatik: a III. osztályban a növendékek értelmi fejlettsége csekély levén, a történelmi

tanításnak semmi képző célja sincs, tehát semmi való sikert sem várhatunk, legfeljebb száraz adatgyűjtésnek tekinthetjük, ha tudniillik az adatok a növendék emlékezete tárházából ki nem hullanak addig, míg VIII. osztályos korában a nemzet történelmét kellő értelmi fejlettséggel tanulja. Természetes, hogy a felállítottam elv nyomán a történelemnek a IV. és V. osztályokban való tanítását is igen korainak, annál fogva helytelennek tartom.

Helyesebbnek kell tartanom unitárius gymnasiumainkban 20 év óta meglevő azt a rendszert, mely szerint az egyetemes történelmet a VI. és VII. osztályokban heti 3 órával tehát tömegesen tanítjuk; Magyarország történelmét pedig a VIII. osztályban hasonlólag heti 3 órán. Következéleg azt, hogy Magyarország történelmének a IV. osztályban való előleges tanítását eredeti tantervünk ellenére felvetjük, haszontalan és indokolatlan idővesztésnek tartom.

Tulterhelést látok abban, hogy a gymnasiumi oktatást átalán, mondhatni igen magas színvonalon tartjuk — egyszerűen igen is tudományos akarunk lenni s vagyunk is. Állításom igazolására utalok magára a kérdés alatt való tantervre s arra, hogy abban az egyes tantárgyaknak például csak a magyar nyelv tanfolyamának kitűzésénél minő magas tudományos célok és módok vannak elírva. Állításom igazolására felhívom a nyájas olvasót, nyisson fel bármely tankönyvet, kivéve Brassai Sámuel jeles tankönyveit; bírálja meg tárgyilagosan elfogultság nélkül s bizonyosan arra a gondolatra, sőt meggyőződésre fog jutni, hogy az író nem azért adja e könyvet, hogy abból a növendék az illető tantárgyat jól megtanulhassa, hanem hogy abból az író tudományos szakképzettsége kitűnjék. Lám a nyelvtani tankönyvekben is oly fordítandó példákat találunk a gyakorlatokban, a melyeket a növendék anyanyelvén sem tud megérteni. Hogy ez áramlatot mindenik tanító, miként követi, vagy nem uszik azzal — egyéniségétől és felfogásától füg.

Végül igazán megterheletésnek, sőt egyenesen rontásnak tartjuk azt, hogy a növendékek megterheletésén igen is akarunk segíteni; egész tanítási módszerünk erre irányul. Érezvén azt, hogy a gymnasiumban a lehetőleg sokat öleltünk fel; vágyakodván, hogy a növendékek minél tudományosabb alakban tudják, arra törekszünk, hogy mindent készen adjunk eléjükbe. S mert a tanítóknak az elért tananyagot mulhatlanul meg kell tanítani s be kell nyilvánosan számolni azzal, s a beszámolásnál az illetők rendszerént csak a látható és hallható sikert számítják be, mindenik tanító erkölcsileg az angol „payment by results“ törvény alatt

állónak érzi magát, mintha a felmutatott eredmény arányában kapna fizetést, azon iparkodik, hogy minél nagyobb sikert tüntessen fel, hogy növendékei minél többet tudjanak recitálni; ezért az ismeret halmazás legkönnyebb útját választja.

Már a legelső irka ugy van szerkesztve, hogy a gyermek keze mintegy vezettség a kipontozott, kiczirkalmazott betűken, később a betűk nagysága, alakja és dülése számára helyek vannak kiszabva; mintha egyenesen arra czéloznánk, nehogy a gyermek ön erején iparkodjék irni megtanulni; nehogy a gymnasiumi növendék maga próbálja meg szépen a szépírást megtanulni.

A kéz ügyességét, a képzelődést és figyelmeztést fejlesztő szabadkézi rajzot eldobtuk az öntudatlanul teljesítendő mértani rajzért, hogy a fejlesztőleg ható rajzolás helyett a növendékek szokják meg a butító chablon után való dolgozást.

Azt a módszert, hogy a növendék inductio vagy deductio útján tehát saját maga, erőinek felhasználásával, gondolkodással és okoskodással állítsa meg a megtanulandó szabályokat, elveket, hosszszaknak találván, készen feltálalva adjuk ezeket elébe. Sőt a real tudományoknál is azokat a törvényeket, elveket és igazságokat, melyeket a növendék maga okoskodás útján levezethet, s a melyekről ön maga állithatja, hogy másképpen nem lehet -- e procesus helyett a szemléltető methodus tulságos alkalmazásáért való buzgalmunkban kísérletekkel, gépekkel szemléltetjük vele.

Ez eljárásunknak mi a következése?

Először az, hogy a gymnasiumi oktatás azon fő czélját, hogy az ész gymnastikája legyen, éppen nem érjük el, s az ész erőinek minden irányban való öszhangzatos, együttes fejlesztése helyett legfeljebb az emlékező tehetséget gyakoroljuk és terheljük. Másfelől az hogy az ismeretek szerzésével, a felvett tudományokban való tájékozottságot sem érjük el; mert bár számtalan concret ismeretet erőszakolunk a növendékekre; de azokat nem magok a növendékek fejtven ki s nem ön erejökön szereztven meg azokat, s mert a folytonos tömés miatt kivált a felsőbb osztályokban az igen nagy elfoglalásért nem adunk időt arra, hogy azokat a növendék rá gondolás és elmélkedés útján elsajátítsa, hogy azok ugy szólva vérévé váljanak, lassanként mind elhullanak. Legjobb esetben ugy bocsátjuk el a növendékeket, hogy egy halmaz concret ismerettel bírnak; de értelmi fejlettségük gyarló lévén, azokban és azokkal nem bírván egyetemességre emelkedni, korlátolt rágódók lesznek egész életben.

És ha a régibb nevelési rendszerek embereinek azt vetették szemök-re, hogy az erdőtől nem látták a fát, a jelen és jövő kor emberei a fától nem fogják látni az erdőt.

A jelzettem módon való tulterhelésnek ezek csak az oktatást illető hátrányai; nagyobb hátrányai vannak a nevelés tekintetében. A helyett, hogy a gymnasium a szaktanulás vagy élet küzdelmes mezejére kellőképpen felszerelt, elkészült athletákat bocsásson ki, gyámoltalan növendékeket bocsátunk ki, a kik megszokták nem ön erejőken gondolkozni és tanulni; kik mindent készen várnak. Attól lehet tartani, hogy a jelen és jövő kornak lehetnek sok szaktudósai, de értelmesen gondolkozó, okoskodó logicus fejei alig.

KOVÁCSI ANTAL.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

XC.

Járay János levele Radetzky Bálint püspökhöz.*)

Gratiam et pacem precatur a Deo patre per Dnum nostrum Jésum Chrm, et officia sua ex animo Commendat.

Clarissime Dne Súperintendens, venit ad me hodie venerabilis senex D. Basilius Zentmihafalvi, et serio affirmavit se aliam hereditatem iusta mercede ibidem in sua patria, emisse. Rogavit me obnix ut pro rei fide scriberem ad Dnam Vram Clariss. Ego vero quamvis emtioni illius noninterfuerim tamen debui fidem dare illi. Proinde rogo Vram Clariss. Dnm ut pariter etiam fidem dare ne dubitet. Emit autem domum fl. 10.

Thordae 1621. 15. May.

Vestrae D. Clarissimae
addictissimus.

Johannes Jaraj

*) Ez okmányt nem a tartalma teszi becessé, hanem az, hogy az az unitárius név egyik legrégebb okmánya. Örömmel adjuk közre éppen most, a midőn angol és amerikai afiai az „unitarius“ név eredetét vitatják. Hale bostoni lelkész Bod Péter elbeszélése után (Bod, Historia Unitariorum in Transylvania p. 43.) „Renovarunt eodem anno (1568). conclusum, quod primum Anno 1557. in Dieta Tordae ediderant, ac Anno 1563. a Regni Ordinibus confirmatum erat in negotio Religionis; Ut Quisque eam, quam mavult, Religionem amplectatur, sine omni coactione, et in alendis suae fidei concionatoribus et usu sacramentorum quisque liber sit, et neutra partium cum altera iniuriis aut vi certare debeat. Imo diversae Religiones inter se inierunt unionem, quod ratione Religionis se invicem turbare et odio prosequi nollent. Ex qua Unione dicti sunt Uniti vel Unitarii; tales minime, qui aequali cum caeteris iure, qui alterius essent Religionis, Regnum incolere possent, quibuscum Unitam, vel unam efficerent Rempublicam. Adhaesit denominatio iis qui Patrem solum verum et aeternum confiterentur, ultro etiam illis eam admittentibus; illi vero, qui tres Personas in una Essentia asserebant, ex adverso, Trinitarii sunt dicti.“ — az unitárius nevet az unio-ból származtatja. Gordon Sándor belfasti lelkész nem osztja e nézetet. Az Uniti, a kiktől Bod szól, a lutheranusok és a kalvinisták voltak. A tordai országgyűlés végzéseiben semmi sincs az Unitáriusokról e néven. Teljesen igaza van Gordon urnak, midőn az unitárius névnek már eredetileg dogmai jelentést tulajdonít s azt a trinitarius nevezet antithesise gyanánt fogja fel. Ez a mi nézetünk is, a melyre nézve, ha még eddig hiányzik is a történelmi meg bizonyítás, de a dolog természeté elég világosan hozza azt magával. Hanem a mi már azt illeti, hogy az „unitarius“ nevezet 1638, a dézsi complanatio óta jött volna az erdélyi unitarius egyházra nézve hivatalos használatba (legal and official designation), erre nézve ajánljuk szives figyelmébe az itt közlött okmányt és az alábbi, a melyek szerint az unitarius név hivatalos használatban fordul elé már 1621-ben és 1630-ban, s a melyeket úgy hiszszük, mindamellet is, hogy feltevésének ellentmondanak, örömmel fog fogadni az unitárius név eredete utáni kutatásában.

Szerk.

C z i m. Clarissimo et praestantissimo viro Domino Valentino Rade-
cio, Superintendenti Ecclesiarum *Unitariarum* in Transylva-
nia dignissimo.

Eredetije egy negyed ivre irva, az unitarius főcons. levéltárá-
ban fasc. LVI. nro 12.

XCI.

**A háromszéki unitarius papoknak a ref. püspök felügyelete alatt
hagyása 1630.**

Paria litterarum pacificationis inter Superintendentes Unitariorum
et Orthodoxae Reformatae Religionis et Ministros Unitarios in tri-
bus Sedibus Siculicalibus existentes.

Nos Chatarina Dei Gratia nata Marchionissa Brandeburgica, Sacri
Romani Imperii et Transylvaniae Princeps Partium Regni Hungariae
Domina, Siculorum Comes, et Borussiae, Cliviae Ducissa etc. Memo-
riae Commendamus per presentes, quod cum humiliter requisitae a
quibusdam fidelibus nostris, et Superintendente Religionis unitariae,
de nonnullis differentiis inter eos et nostrae orthodoxae-Reformatae
Religionis Ministros, Nobilesque et Agiles Trium Sedium Siculicalium
Sepsi, Kézdi, et Orbai incolas iam ante ortis fuissemus, cum eas res
in proxime celebratis Regni Nostri Trium Nationum Comiciis ad prae-
sentem terminum differendas atque sic Complandandas benigne decre-
vissemus, tandem publico Consiliariorum nostrorum Tabulaeque Ju-
diciariae Assessorum consensu, in hac Civitate nostra praesentibus
nobis auditisque ambarum partium Allegationibus et responsis, cum
illud nimis grave sibi Unitariae Religionis Superintendens et Ministri
retulissent quod Ecclesiae Unitariae in iis tribus Sedibus Siculicali-
bus existentes iurisdictioni Reformatae Religionis Superintendentis
subessent parsque contraria antiquum eius rei neque interruptum
Usum Allegassent, tandem re maturius deliberata, communi paci et
concordiae consulandum benigne arbitrantes, ut omnes discordiae dis-
sensionesque inter ambas partes penitus sopirentur unanimi Consil-
iariorum Tabulaeque Nostrae iudiciariae Assessorum consensu et vo-
luntate accedente, hanc ordinationem deliberationemque inter Am-
bas partes successivis temporibus semper valituram decernendam be-
nigne volumus. Primo quod Ecclesiae illae Unitariae in iis Sedibus
Siculicalibus existentes in posterum habeant suae Religionis Senio-
rem, qui tamen superiorem orthodoxae Reformatae Religionis Super-
intendentem uti hactenus in futurum etiam agnoscant. Cum vero vi-
sitationem Ecclesiarum Reformatae Religionis superattendens in iis lo-
cis instituendam duxerit, is Unitariae Religionis Senior a latere eius
sit, cui in negotio Religionis suae Religionis ministros examinandi
cura incumbat, neque Superattendens Reformatae Religionis eos de
rebus ad Religionem eorum spectantibus examinandos suscipiat. Or-
dinationes quoque Ministrorum Unitariorum non ab Reformatae Re-

ligionis Superattendente, sed a proprio eorum fiant. Si quae autem lites in Religionis et spiritualium rerum negotio inter partes Unitarias orte fuerint, earum appellatio ad Superintendentem Unitariae Religionis vel Confessionis transmitatur. In reliquis vero casibus omnibus administrationis Ecclesiarum Reformatae Religionis ius suum habeat. Denique in posterum nullae violentiae inter utrasque partes Exerceantur, comminationesque omnes et iniuriarum qualiumcumque semina penitus tollantur, libertasque omnimodo in Exercitio Religionis suae unicuique iuxta unionis formulam permittatur quam quidem ordinationem deliberationemque nostram inter partes supra dictas hoc modo factam praesentibus litteris nostris insertam manusque nostrae subscriptione et sigilli usualis impressione roboratam partibus utrisque benigne dandas duximus et concedendas. Datum in Civitate nostra Colosvar die vigesima Mensis Aprilis Anno Donimi Millesimo sexcentesimo trigesimo.

Catharina m. p.

Stephanus Kovatsoczki
m. p.

Ad Illustrissimum Principem Dominum D. Clementissimum Universarum Ecclesiarum in hoc Regno Transylvaniae existentium Libellus Suplex.

Kegyelmes Urunk Fejedelmünk Nagyságodnak alázatosan kelletek kegyelmes szemei eleibe terjesztenünk: ez elmúlt esztendőbeli Colosvárott celebraltatott Terminuson az fejedelem eő Felsége Tanácsinak és böcsületes Assessorainak teczczésekből végeztetett vala hogy az Haromszéki Unitaria Religion való Ecclesiak az vallas és Religio dolgabol es egyebb lelki dolgoknak is igazgatásából az Unitarius püspöktől hallgatnának és hogy az papságra való rendelések is az unitarius püspöktől lennének (az mint Ngod ez supplicationk mellett emanaltatott diplomának exhibealt exemplumából kegyelmesen megértheti.) Az egyéb politiabeli Ecclesiabeli dolgokat és Causakat Keserü János püspök uram igazitana. Mely végezést ő kelme Keserü János püspök uram messze kiterjedett értelemre vette, az unitária religion való háromszéki ministereket mostan Enyedre hirdettetett papi gyűlésire hivatta, taxat is kíván rajtok. Ez dolog felől ő klmét püspök urunk ő klmé szeretettel tsendesen requiralvan és kérévén azon hogy bennünket azzal ne bántana és ne perelne, hanem mehetnénk inkább azzal az fáratsággal magunk Religioján való sinatunkra, holott afféle sinatunkban és gyülekezetünkben lelki dolgok szoktak tractaltatni és igazgattatni, ministerek is ordináltatni. Mivel azért eo klmétől reménségkívül ezt meg nem nyerhette püspök urunk, kéntelenítettünk Ngodhoz folyamodnunk, noha bizonyára illjen országos gondgya közeot Nagodat nem molestaltuk volna. Könyörgünk azért Nagodnak, mint keglis Fejedelmünknek hogy ez Contraversiankban méltóztatásék Nagod az Országh Unioja szerént illendő magyarázattal való vilagositást tétetni és Istenes igasságh szerént elintézni hogy ha Keserü püspök uramtól hirdettetett papigyülésiben kellessek-e az mi religionkon való praedicator atyánkfiainak elmenniek, és ha illendőjé hogy ezzel Conscientiájok ellen többire terheltessenek. N. K. V. V.

Resolutio Principis. Az mint Colosvárot elrendeltetett és eligazítottat az Terminuson, mind az két fél ahoz tartsa magát sub poena Calumniae 27 junii Anno Dni 1631.

Külczim: Litterae ad negotium Religionis Unitariae pertinentes.

Scriptae per me Jo. N. Sz.-Mártoni Ao 1668. die 30. Julii.
Eredetije az unitárius főcons. levéltárában fasc. G. nro. 7.

Közli: **Benczédi Gergely.**

XCII.

Bethlen János discursusa a Péchy familia dolgáról.

Memoriale.

Annak az jorzágnak állapotja így forgott. Bethlen Gábor elfoglaltatta volt törvény nélkül Pécsi Simontól, és adta volt az öcsének Bethlen Péternek, az ki Bethlen Gábor haláláig békességesen birta ezt a jorzágot, noha Pécsi Simon az fogságból elbocsáttatott volt, de Bethlen Gábor haláláig nem perlette, hanem akkor az kik Bethlen Gábor fejedelmet nem igen szerették, azok kezdték felkiáltani Fejérvárat, hogy valakiktől, valamit törvény nélkül el vött, csak adgyák vissza, megijetkezvén ezen Bethlen Péter, megalkuvék Pécsi Simonnal, adván neki Köböl-Kutat, Paszmost és Vizolyát, annak felette Captalanban úgy végezvén véllé, hogy ha Bethlen Péternek mindkét ágon magva szakadna szállana vissza a Balászfalvi jorzágh Pécsi Simonra és maradékira.

Ennek a végezetnek erejével birta mind haláláig Balászfalvát Gróf Bethlen Péter, mely Balászfalvi jorzág, minekelötte visszazálhattott volna Pécsi Simon kezébe, az felyebb említett compositionalis levélnek erejével, annak előtte Pécsi Simont az zsidozásért megsententiazak, ugyanakkor három leányát is úgy mint Farkas Ferencznét, Kénosi Ferencznét es Angyalosi Istvánnét, az sententioval exequáltak is minden javakat, az mit találtak, Pécsi Simont fogságra is vitték, az honnét nem különben bocsátotta el az fiscus, hanem a Fejérvári Captalanban az Fiscusnak vallotta mindennemű igazságát, valaholott ez világon lehetett volna, akár minemű jorzághoz is.

Ezeknek utánna atta az Fiscus Donatioval Balászfalvát az Fejedelem asszonynak és gyermekeinek, kik számára, midőn statuáltak volna, Pécsi Simonnak egik leánya Kenosi Ferenczné contradicalt az iktatás ellen, melyért evocált az táblára, azután nem sokára Beszterczén levén terminus megszöllitták, ott midőn Kénosi Ferencznének azt vetették volna szemére, hogy meg notázttatott mind ő s mind az apja, azért nem perelhetne, ilyen választ tön reá: Valamihelt a fiscus a sententiaival executiot tétetett az atyám ellen és én ellenem is, az mit akkor nem exequalt tulajdonica magának, az meg maradot mi számunkra, fejemet nem exequaltatta, sem az Balászfalvi jorzágra, aval a sententiaival nem ment executiora, azért abban az én igazságom fen maradott, sőt az én két öcsémnek úgy mint Farkas Ferencznének és Angyalosi Istvánnének gyermeki is születtek, az sententiazas előtt, az Decretum continentiaja szerént,

pedig az notában esett embernek hogy ha az notázás előtt immar születve vadnak gyermeki azokra nem szokott terjedni az sententia-zásnak ereje, hanem csak azokra az gyermekire, az kik az notázás után születettének. Azért azoknak az én ecséim gyermekinek is igazsága fen vagyon, az én igazságom is fen van az Balásfalvi jóságban.

Erre Szenpáli István az Rákoczi Györgyné fejedelem asszony proclatora ezt felelé: külömb karban áll az te személyed, s azoknak az gyermekeknek személyek, az kiket mondasz, hogy az te ecsédnek születettének az notázás előtt, azért én is külön felelek meg mindeniteknek, legelsőbbben azért Kénosi Ferenczné ellen ezt mondom. Az notában eset személy oly, hogy nemcsak keze alatt levő javait veszi el, hanem successioját is, annyira elveszti, hogy sehonnét senkiről ő reája nem szólhat semmi jóság, ha szintén egy testvér atyafia halna is meg, onnét sem szólhatna reá semmi jóság, azért te notázott személy lévén, successiot ne is emlegess, mert az Decretum azt el metszette az te kezedből, ha életed megmaradott közönd annak, hogy asszony állatt voltál.

Az mely gyermeki az te ecsédnek születettének az sententia előtt, azoknak ezt az választ teszem, hogy ha valamely jóság az ti anyátoknak kezében lőtt volna az sententiazáskor, az Decretum continentiaja szerént az ti reszeteket ki adták volna az executionak idein, de az mely jóságot az anyátok soha nem birt, abba részetek sem lehetett, annak felette az ti anyátok, sőt annak is az ő édes atyja notában esvén Pécsi Simontól, ugymint notázott személyről, ha szintén az te anyátok notában nem esett volna is, nem maradhatott volna semmi az ti anyátokra, az ti anyátok is notába esvén, annál inkább te reátok arról, mert az mint felyebb van irva az notába eset személy el veszi minden successioját az Decretum continentiaja szerént, hát így az ti anyátok is el vesztette volt per notám az maga atyjáról ő reá szállható successiot. De mindezek felett ha szintén az felyebb említett dolgokba semmi nem interveniált volna is, és ti meg nem notasztattatok volna, Pécsi Simonnak minden jósága, azok között Balásfalva is acquisituma volt, az decretum continentiaja szerint pediglen az maga keresményéből ki-kí szabadosan úgy disponálhat az mint akar, ő minden igazságát vallotta az Fejérvári Captalanban az Fiscusnak, azért sem neked, sem másnak ahöz már közöd nincsen.

Harmadnapig tractálta ezt az tábla, s tön ilyen Deliberatitot. Nem adta elégséges okát még eddig az contradictionak Kenosi Ferenczné azóta ha több s jobb igazságát nem adhatja, törvény leszen.

Az terminusnak utolsó napján lön ez a törvény, azolta nem perelte senki.

Ezen kívül van még ennihány szó, de pennára nem bizhatni.

XCIII.

Ujabb adat a Péchy familia dolgához.

M e m o r i a l e.

Az Balásfalvi pernek exitusa eképen lött Kénosi Ferenczné (Pécsi Zsuzsánna) és az Fiscus között.

Legelsőben szükségképen kell declarálni, miképen volt az jorzágnak állapota. Pécsi Simon urasságra menvén, apprehendalta egy részét Eörvendi familiától mesterséges emtio által; annakutána öregbitni akarván az jorzágot, az Péterfalvi portiot vette el erővel Somlyai Györgynétül, magát ki hányván belőle, szemeimmel láttam, kihányásának napján sirva jöve Buzás-Bocsárdra az mostoha atyámhoz úgy panaszlá meg, átkozván, hogy Isten az ő igazsága szerint büntesse meg érette, hogy sajátját így vette el tüle. Ilyen dominiummal birta egy néhány esztendeig; annakutána megfogá az Fiscus és fogságban tartá Kővárót, de törvént nem láttak reája. Ott egy néhány esztendeig fogságot szenvedlvén, az Fiscus minden jorzágát — az Szent-Erzsébeten kívül, melyet gyermekei sustentatiojára hagytak nála — (?) akkor estek jorzági Fiscus keziben, azok közt az balásfalvi is; egykor megszánván a Fejedelem, elbocsáttatá fogságából. De Balásfalvát Bethlen Péternek adta vala — az Gubernator fiának — az annál marada és birta békeségesen Bethlen Gábornak haláláig.

Akkor az ország felkezde kiáltani: Valakiknek a Fiscus jorzágát, vagy az Fiscus subsidiumával valaki elfoglalta, adják meg, addig semmihez sem szólnak, sőt különben is vissza veszik. Hogy erről deliberatio ne lehessen megelőzni akarván Gubernator Bethlen István, kinek fiánál vala Balásfalva, megalkuvék Pécsi Simonnal, adván egy néhány ezer forintot neki és Kőböl-kutat, Paszmost, Viszolyát, annakutánna úgy contrahálván, hogy ha deficial Bethlen Péter ad utrumque sexum az is (Balásfalva) szálljon vissza Pécsi Simonra simpliciter és gyermekeire. Nem deficialt vala még Bethlen Péter, hanem életben vala, mi üdőre Pécsi Simont és gyermekit az Judaismusért megnotáza az ország, fogságra is vetették Simont, melybül nem különben bocsátá el Rákoczi Fejedelem, hanem igen erős obligatioval kötö az Fiscusnak minden jorzágát. Meghala nemsokára Pécsi Simon, meghala Bethlen Péter is, az felesége is, úgy apprehendálta az Fiscus Balásfalvát. --

Sem magának Pécsi Simonnak, sem gyermekinek de restitutio-ne honoris gratiája nem adatván, noha az életek megmaradott; sőt errül talám senki közülök nem is gondolkodván, noha azoknak is minden javokat az sententiával exequálván, olyan stricte, hogy az notában esettek közül gyermekágyat fekvén az derekalyt is alóla elvonták, ebben állapotott meg az perig a dolog.

Egykor az megnotázott asszonyok közzül egyik, úgy mint Mikos Jánosné¹⁾ asszonyom, ki ma is él: perleni kezdé, ez levén asser-

¹⁾ Előbb kénosi Kénosi Ferencz felesége.

tiója perinek, hogy ő az ő édes atyjának gyermeke lévén igaz successioja volt Bethlen defactussán Balásfalvában, azért mihelt meg holt Bethlen Péter őtet illette az jorzág cum fructibus medio tempore perceptis. Melyre felelt a más fél: Pécsi Simonrul te reád semmi sem maradhatott, sőt ha maga Pécsi élne is, ő reá sem maradhatna semmi is; mert az notában esett személy elveszti nemcsak kezínél valójokat, hanem minden successioját is annak felette; erős contractussa extál mindeniknek, valamik őtet illethetnék, odahagyása felől. Mivel azért maga, sem annál inkább az ő igazságára más nem perelheti.

Arra felelt vala az actrix: Valamire az executio kiterjedett, annak az sententiájának is ereje csak addig tartott; de Balásfalvára aval az nota sententiával executiora, valami azért inexecute maradt, nekünk igaz véreknek maradt.

Erre felelt az I.¹⁾: Az atyád ellen pronuncialt sententia felől volt eddig csak szó, mert az mint feljebb meg vagyon mondva, maga sem kereshetné; ő róla tereád, mint notában esett személyrül igazság nem szállhatott, kinek még élete is conditiójával hagyatott meg. Az sem igaz, hogy successiot nem vesztene el ember notával, az decretum ezt megmondja világosan; de ha az te személyedrül külön kellene szólani — ámbár te veled külön lett volna is contractusa Bethlen Péternek — még sem szállana semmi jorzág reád, nem levén grátiád cum restitutione honoris, sőt csak arra való szabadságod is, hogy akármi üdőben perelhess.

Az A.²⁾ ezekre ezt mondá: Valamihelyt meghadták az én életem, megmaradtott mindjárt az én szabadságom az perlésre.

Az másfél erre ultimane így felele: Nem helyesen mondod te azt, hogy szabadság hagyatott volna tenéked az perlésre, mert az, ki apádnak, magadnak per notam mindenét elnyerte, csak életeteket hagyta meg, ezenkívül mindenetek oda vagyon, az minthogy az atyád ha élne is, nem perelhetne: úgy tereád onnét semmi sem szállhatott, hanem magad is az notas sententiának terhe alatt vagy. —

Deliberatum.

Constál az Pécsi Simon és leányai ellen emanalodott sententia-bul, kiket vetének notában signanter az mostan A. is; azért ha szinte Péchi Simon élne is, semmi közü nem volna az perben forgó jorzághoz, az A.-nak sincsen, sőt perleni is nem volna szabad sine restitutione honoris, a melyet elvesztett, midőn mindenét elvesztette. Az ki pedig mindenét elveszti, becstületét is elveszti.

Közli: **Koncz József.**

¹⁾ I. = Inctus = alperes.

²⁾ A. = Actrix = felperes.

BÖLÖNI FARKAS SÁNDOR LEVELEIBŐL.¹⁾ ²⁾

(1816—1837.)

Gróf Gyulay Lajos „Gyulay-Album“ czimü kézirati munkájában szeretett barátja Farkas Sándor emlékének az itt következő szavakat szentelte: „A Haza, melynek nemzeti szellemét felrázni ő is segítette nyomasztó álmából, dicsőíteni fogja nevét és áldani porait.“

I.

Kolozsvár, jul. 26-án 1816.

Én még Kolozsvárt vagyok, jul. 29-én talán kimegyünk, Miklós már kiment s most csak ketten vagyunk a Bárónéval³⁾. Examenünk elfolyt. Vinkler mindenikünknek Rollot (? Rolle) adott. Gondolhatja Nagysád hogy telik időm, senkim sincs a kihez menjek, még is olyan nehezen esik Kolozsvártól megválnom, mert bajosan hiszem, hogy többé mostanság visszajöjjek, én itt nőttem fel, ifjuságom itt töltöttem, s az élet nevezetesebb epochájin itt estem által, s azon kívül a mostohábbak mellett sok szép órát is éltem. — Emlékezik-e vagy egyszer vissza Kolozsvárra? Nekem Nagysád s együtt találkoztott kevés, de szép óráink sokszori gondolatom; s ne higye Nagysád, hogy ezt az ész keresett szavaival s affectálva mondom; bizonynyal nem, érzésből, szivből mondom, hogy nekem ismeretségünk azon érzéseim s emlékeim közé fog mindig s akár hol is tartozni, melyek a visszagondolással szívet emelő, s az emlékezés soajtási közt örömbánkodásra dagasztják a lelket. Ez nekem, hogy a conventio nyelvénél mással nem mondhatom ki, különös szerencsém volt. Tudom ugyan, hogy mindennek olyannak kéne lenni, a milyen Nagysád, de hogy nem minden olyan, s hogy Nagysád azon kevesek közzé

¹⁾ Bölöni Farkas Sándor az itt közölt leveleket b. e. gróf Gyulay Lajosnak s testvérnénjének b. e. gróf Frimont Gyulay Károlinának írta.

²⁾ Bölöni Farkas Sándorról „Bölöni Farkas Sándor és kora“ czímen a Ker. Magvető nagybecsü tanulmányt közölt kitünő történelemírónk Jakab Elek tollából (5 köt. 241—334. l.) Örvendünk, hogy a jeles hazafi és nagynevü író emléke megörökítéséhez e levelek közreadásával is járulhat folyóiratunk. Miért is nem mulaszthatjuk el, hogy a levelek méltó örököse, a tudós közlő iránt legmélyebb köszönetünknek e helyen is kifejezést ne adjunk.
Szerk.

³⁾ Itt ifj. báró Wesselényi Miklósról s anyjáról id. báró Wesselényi Miklós nérol sz. Cserei Helenáról van szó.

válalkozott, kik megvetve a kor s a nem megveszett vélekedését, kiemelkednek a Mindennapiak közül, ez nekem példanékül különösön jött, hogy a sors épen ilyenel hozott egybe. Nagysád nem tekinté a köztünk való nagy közt, nem iskolásságom¹⁾...s kicsinységem. Nekem leereszkedését s bizodalját adta; nem nézé a rangot s a kort, hozzám jó volt. Ezekért én semmit nem adhatok, meg nem köszönhetem, csak sohajtok ennek meggondolásakor. Én Nagysádban részvételt, emberiséget s a jónak meleg érzőjét találtam, ezek velem mindég tiszteltetni, szeretetni fogják. — O tegyéek azt csillagai, hogy soha el ne térjen szelid Geniuszának sugallásától; azt nem teszi tudom, hogy el elegyedjék a Mindennapiak közé, ezt nem hihetem, hogy tegye azt, nem teszi bizonytal Gyula y Lajos; nem azt hagyta nekem sejdíteni jó hívének égése a Jóbbért, hogy jó természetéből kilépnék. Tudom, hogy ezeket nem kell Nagysádnak mondanom, érzi különben is, csak szívem fakadozott erre. Tudom, hogy azt sem fogja hinni, hogy phrasiseket hordtam fel.

Itt közlöm kedves tanítványom Kelemen Lajosnak ezen darabcskáját:

H a z á m.

Lebegjetez lebegjetez szent képzetez!
 Lelkem repesve öntöm könnyemet,
 Hazám szabad leszen!
 Szabad leszen nagy nemzetem!
 Vad gyilkolói közt megáll a nagy,
 'S rajtok feljül emelkedik.
 Annak kell lenni a magyarnak,
 Mit homlokára metszett a Tereptő!
 Csak várd a testi lánczokat szakadni,
 Csak várd, e hév könnyek hiába,
 Tán csak hiába nem peregnek!
 Tán lángoló sohajtozásim,
 Talán e képzetez csoportja
 S a szent hevülte hiv keblemnek
 Talán hiába nem repesnek.
 Annak kell lenni a Magyarnak,
 Mit homlokára metszett a Teremtő!

Mint örvendek, hogy befojhattam erre a gyermekre! Belőle sok leszen, ha körülményei kedvezők lesznek. — Döbrenteit ölelem.²⁾ Eljen szerencsésen a gróf, ne felejtkezzen el.

Nagysádnak tisztelő, becsülő s szeretője

Farkas Sándor.

¹⁾ Pedantság értelmében.

²⁾ Döbrentei Gábor 1816-ban még gróf Gyulai Lajos nevelője volt.

II.

Zsibó, 1818, 30-ik August.

Kedves édes Barátom,

Esztenedeje már, hogy Téged nem láttalak, s még több, hogy Neked nem irtam. S illik e ez Töled, azt kérdém magamtól, a ki nek barátságával, jóval éltem. S ime, most sem a háládatosság irat velem, hanem az a hiúságom, hogy Nálad emlékezetem felé bresszsem, s hogy Neked mégegyszer bizonyítsam, hogy Téged szeretlek s becsüllek. O, azolta sok részben meg kellett változnom, s magam megváltoztatnom, s nem volt oly pontom, a melyből úgy irhassak Neked, hogy reám ismerj.

Haljad azutánni történeteim: én a Telet a Guberniumnál tötöttem; a Tavasz elején Bécsbe indultam olyan szándékkal, hogy mostanság Erdélybe vissza sem térek többé. Bécsben létem után csak hamar kapom Miklosnak¹⁾ egy levelét, melyben írja, hogy Bécsben várjak reá, s hogy együtt tegyük meg az utazást. Gondolható, mely örömet csinált ez Nekem! Ez alatt szándékjok változott; Teleky nem jön már vele s írja, hogy mig utjának készülhet, jöjek le. Most Zsibón vagyok. Meg van már határozva, hogy két hét, vagy három mulva indulunk. Képzeld kedves Lajos, mennyi öröm, s mennyi sokkal biztató kinézés vár reám, s mennyit reméllek ezen uttól! Én szerencsés vagyok, érdemem felett szerencsés!!

Bécsi utam nagyon kedves s hasznos volt, mind Magyarországon s mind Bécsben sokakkal ismerkedtem meg. Tokaj felé menve Gróf Desseöffit²⁾ meglátogattam, kit a mint távolról nagynak hallottam, közlrol is úgy találtam. Pesten a régen ohajtott Szemerét, Horváthot, Helmecezt, Kulcsárt, Kovachichot, Fejért, Vidát³⁾, Szatmárikot, s Kisfaludi Károlyt s több másokat.

O be szeretném tudni, hogy Döbrentei ott van e nálad? mert Pesten Teleky József azt beszélte, hogy ő irta volna Pestre, hogy mentől előbb ott leszen. S szeretném tudni, miben van az ő állapota. O hányszor nem gondolom el, hogy mit vélhet ő rolam! Ó az egyetlen előttem a világon, a ki előtt pirulok, s a kihez szégyellem többé úgy szollani, a mint egykor szoltam. — Ó látta, mit fogadoztam én hajdani hevemben s ő látta azt is, hogy szegtem meg megvetve szavam! Ha nálad van ő, mondjad neki, hogy az a hév, mely 1813-ban engem hozzá szerető enthusiaszussal jártatott, tisztábban most is lángol (bennem) . . . Ez ide zárt levelet Szemere⁴⁾ küldi neki.

Remélhetem e kedves Lajos, hogy rolatok leveled által tudni fogok valamit? Ha Bécsbe hozzám dolgaiddért irtál, mig ott leszek, in der Singerstrasse, nro 955 leszek szállva. Él j szerencsésen s ne felejtkezz arról, ki téged szivből szeret

Miklós csokol Titeket.

Farkas Sándor

¹⁾ Báró Wesselényi Miklós.

²⁾ Gróf Dessewffy József.

³⁾ Vida László.

⁴⁾ Szemere Pál.

III.

Tisztelt kedves barátom,

Rég ohajtott s örömmel vett leveledbe tett rendelésed szerint azonnal elmentem, 's Gr. Bánffi Joseffel magával találkozáván, a Ló-licitatio iránt ugy nyilatkozattatla magát ki, hogy Lovainak Licitatio által leendő eladásáról már lemondott, hanem a kinek közölök akár maglovakat s akár anya-kanczákat venni kedve vagyon, azokból Bonczidán választhat s az alku minden órán ott helybe kész. Sajnálom, hogy a Licitatio elmúlt, mert ugy leveled szerint Te is feljössz vala, s láthattalak volna.

A mint a Grófné ő Nagyságának¹⁾ is megígértem, őszszel ha lehet s nagy akadály nem tartoztat, egy két hétre szüretkorra örömmel menyek hozzátok, hogy téged s Döbrenteit ölelhesselek, csak hogy egy jó alkalmatosságra találjak akkor.

Azt hiszem Döbrentei elbeszélte Neked az én politisch-sub-lunarisch-urbarialisch vándorlásomat. Legalább ezen vándorlásomban ujra meggyőződtem arról, hogy a máléval és hagymával élők is lehetnek boldogok, s boldogabbak, mint mü komlos czipóval élők. A Grófné ő Nagysága és a Comtessek kezeit tisztelettel csokolom, itt háznál minden jól van s semmi változás egyéb nincs, hanem hogy a Péter Gazda²⁾ háznépe egygyel minél hamarább meg fog szaporodni. Ismét római névről kell gondolkoznotok!!

Tégedet és Döbrenteit szivesen öllelek
Kolozsvár 1820 Aug. 23-án

tisztelő barátod
Farkas Sándor

IV.

Kolozsvár 1821, Jun. 12-kén.

Szeretett Barátom,

Hiszem, hogy most Te a falusi levegőt szürcsölve, neki indulnál a hizásnak; bár addig ne hagynál el a kövéredéssel, míg én is valahova kimehetek. Hogy a falusi élet örömei egészen teljeselek legyenek rád nézve, ugy szándékoztam volt, hogy számodra a Hoppel¹⁾ nap feljövele szép leírását megküldjem, mert azt gondolom, hogy Némethiben csak ugyan elébb jöhet fel a nap hét oránál, s így azt is profitirózhatnád.

¹⁾ Gróf Gyulay Lajos anya gróf Gyulay Ferenczné, sz. Kohányi Kacsándi Zsuzsánna.

²⁾ Hegedüs Péter, Kolozsvárt, a piaczsori gróf Gyulay-féle ház egykori hű felügyelője.

¹⁾ Hoppel (Theodor Gottlieb von) sz. 1741-ben, + 1796-ban 55 éves korában, bölcész, jogász, költő, utazó, életében és irodalmi munkásságában igen sokban emlékeztet Farkas Sándorra, azzal a különbséggel, hogy kitűzött céljait inkább közelíté meg, mint Farkas.

Bár elmentem volna veled Némethibe, mert úgy is nagy hiába lön itt maradásom, s talám nem nyomna a levegő ott úgy, mint itt.

A mü Restaurationk megesett s engem kihagytak s a mellett még héttel praeterealtak.

— Lehetetlen volt egy ideig méjen ne éreznem becsületemnek s érzéseimnek realis megsértődését. Minden meg valja azt, hogy jusom nekem volt legtöbb praetendalni előmenetelem, de én még is elmaradtam, mert Vallásom akadályozza, szegény vagyok, senkinek nem cammerdienerkedtem s nem casouliroztam.

Mit tehetek én arról, ha a sors engem nem Catholicusnak szült? Ezt nekem soha semmi ki nem potolja, ha már kétszer respectusokért praeterealva örökösen megsértettek, mert a hivatalban úgy szokott járni, hogy a kit egyszer elmellőznek, az örökösen sántikál.

Te nem érezheted egészen sorsom s megbántódásom, mert hivatalban nem voltál s arra nem szorultál, hanem még is jól esik Neked kiönthetnem magamat. — Én változhatlanul meghatároztam, hogy a civilis statusból kilépjek s a katonai statusba tegyem által magamat, mert itt nekem soha kinézésem nem lehet. Ezelőtt is sokan javalták nekem, hogy Auditorságra készítsem magam; sok időt eltöltöttem már, s bajos megint elől kezdenem, még is irék már tegnap Bécsbe s Buczynak, hogy én Auditorságra készülök; akár mi is érjen, megyek.²⁾ Bécsben erre két esztendeig kell készülnöm, s ennyi időt vagyonomnak egész feláldozása nélkül bajosan állhatok ki, mert pénzem nincs, s úgy kölcsön vagy zállagra kell kapnom. Engedj meg, hogy panaszommal terhellek, de tudom, hogy Te is interessaltad magad értem, s azért közlöm veled, itt még nem tudják, mig bizonyos nem leszek dolgomról.

Miolta elmentél, a kolozsvári dolgok úgy állanak mint a Tóviz. Semmi különös nem történt, a mi tudásod érdekelné. Rhédei itt van s marjászik Bethlen Károlylyal és Palival, a többiek már mind kitakarodtak, csak az itt lakók vannak még itt. A Grófné Ó Nagysága Comtesse Lottival tegnap Bonczhidára ment, Gr. Wassné már jól van s szabad kijárnia is.³⁾ — Warga tisztel, ő most jött vissza Pestről, Döbrentei nincs ott, hanem B. Laczi már eddig megérkezett. Azt beszéli, hogy a Magyarországi Vármegyék egészen megtagadták ő Felségétől a katonaadást.

Élj boldogul, s ha jó vagy, irj vagy egyszer. Én már itt peschedek talám ezen holnap végeig. Szivből ölel

tisztelő barátod

Farkas Sándor

Még nem tettem vala fennebb irt leveletem Postára, s kapám ma a Grófné által hozzám irt kedves levélkédet. Hittem én azt, hogy Nálad mindég meleg barátságra számlálhatok, s ámbár a sors kü-

²⁾ Buczy Emil piarista, gróf Kornis Mihály nevelője, sz. 1784-ben + 1839-ben, Platót fordította, ódákat és aesthetikai értekezéseket irt.

³⁾ Özvegy gróf Gyulay Ferenczné gróf Gyulay Lajos anya, testvérnéjei Károlina grófnő, a későbbi Frimont Péterné, s gróf Wass Györgyné.

lőmsége igen, igen sokszor falat von is a szivek közzé, én leomolva érzem azt közöttünk, s engedd, hogy soha ne is épüljön fel.

Mű együtt lépénk fel a Parnasusra az V-ik Tud. Gyüjt. Ajándékában s a műnket körül veendő nimbusz felől azt gondolom Te is csak annyit tudtál, mint én. Nem is képzelem, hogy került ez a kezekbe, a mi alatt ott nevem parádiroztatják! Írásaim között megkerestem, s az egyik Tanuló koromi Játékomnak egyik Jelenéséből van véve, kikirkászva az egész Jelenésből egy néhány sententiát consequentia nélkül. Vagy Döbrentei vagy Szemere tették, s szégyellem, hogy tették.

Rendelésed szerint a záras Thekába bekukucsáltam a Tud. Gyüjtemények iránt, vagyon egy csomó, de mivel más rend könyvvel el vagyon takarva, meg nem különböztethettem, hogy hány és melyik esztendeiek. A mint irád, Lakatossal kinyitatom, s akkor megírom hány darab van. Hogy pedig a catalogizálást rám biztad, azzal mulatságot csinálsz Nekem, s mihelyt az ifju Grófnének¹⁾ nem lesz alkalmatlan azon szobában, mindjárt is hozzá fogok.

Oeconomizálsz e sokat, és miket. Be óhajtánám Nálad lenni, s nem taposni többet ez előttem örökre meggyülölt kolozsvári Flasztromot. Be erősen érzem most Barátom, hogy a szegénység mely terhes, nem mozdulhatok innen becsületem temető helyéről, mert nincs mivel. Det vitam, det opes. Élj boldogul s nyugodtabban, mint én most, oltalmazzon az ég.

örök barátod:

F. Sándor.

V.

Kolozsvár, 1821. június 24-kén.

Kedves Lajosom!

Mű itt különben mind jól vagyunk.²⁾ A Grófné Julius elején fog innen elindulni. Wesselényi Miklós itt vala, Tégedet igen szivesen ölel. Itt csikorgó hidegek vannak.

Ha pedig engem kérdesz, hogy vagyok? gondold azt, a ki hosszas bujdosása után, sok esztendőig építette házát, s midőn sétálásából hazatért, hamvában találja s a bánat helyéről előhajtoz megint tovább bujdosni.

Mult postával irt levelem talám még nem kaptad. Élj boldogul, engedj meg rövidségéért. Szívből ölel Téged

örök barátod:

Farkas Sándor.

Közli **Gróf Kuun Géza.**

¹⁾ Gróf Wass Györgynének, sz. gróf Gyulay Fanninak.

²⁾ Farkas Sándor ekkor már a gróf Gyulay házban lakott, s itt volt haláláig állandó szállása.

KÖLTEMÉNYEK.

Imám Feléd rebeg ...

(Hymnus.)

I.

Én édes Istenem, én őrző pásztorom,
Neved dicséretét ajkamon hordozom.
Magasztallak Uram a nap fölkeltevel,
Magasztallak szivem hálás érzetével.
Te neked szentelem első gondolatom:
Hallgasd meg jó Atyám esdeklő sohajom!

Te öröztél engem nyugvó nyoszolyámban,
Mig békén pihentem az éj fátyolában.
Szárnyával fedeztél gondviselésednek,
Hogy veszély ne ártson alvó gyermekednek.
Angyaliddal jártál tábort körültem,
Mig az álom karján magam kipihentem.

Neked köszönhetem a reggel derűjét,
Testem ujulását, lelkemnek örömét.
Légy, jó Atyám, kérlek, e napnak folytában
Gyámolom, segitóm, én igaz munkámban.
Dicsőítsd meg Uram hatalmas erődet —
Erőtlenységemben, bizalommal kérlek.

II.

Ha hajnal szárnyon lángözömmel
Napod mosolygva fölragyog,
S a kis pacsirta dalt zenegve,
Fenn hirdeti: megviradott!..
Vagy éj borul sötét palásttal
Az ellankadt világ felett,

S az éj magánya, néma csöndje —
 Szívet, lelket megilletett:
 Imám feléd rebeg
 Végetlen jóság, Szeretet!..

Te vagy, Te vagy, ki könnyyited,
 S a munka terhét elveszed;
 Ki édessé teszed a nyugodalmat,
 Midőn ellankadt pilláim lezárad...
 S hogy óva legyen gyermeked:
 Ott örködsz álmaim felett.
 Éj és napon — lépésimen:
 Kegyelmedet felismerem.
 Imám feléd rebeg
 Végetlen Jóság, Szeretet!..

Ha fönnragyog en életem egének
 Mosolygó napja — az öröm,
 S üdvtelt kebellem nem vágyok tullépni
 A kised család körön;
 Vagy a vihar kel ostromló csatára,
 S sötét felhője elborit,
 És szívem vérzik méltatlan keservtől,
 S némán elrejttem nyilait...
 Imám feléd rebeg
 Végetlen Jóság, Szeretet!... .

Te vagy, kinek köszönhetem:
 Családom, életem, örömem!... .
 Ki boldogságom új kegyel tetézed
 — S hogy mentve legyen ez a kised fészek —
 Te a vihart elfordítod,
 Elüzöd a villámokat... .
 Éj és napon, lépésimen:
 Kegyelmedet felismerem... .
 Imám feléd rebeg
 Végetlen Jóság, Szeretet!... .

Rédlger Géza.

Tudás . . .

Tudás könyvéből olvasom :
Nincs trón az égben, nincsen Ur.
Mindent a „v a n“-ból okosan
Sok, bölcs esély alakba gyúr.

Hozsánna! apró kis betűk,	Nem kérdem én, ki hát az ur?
Parányi, büszke lázadók!	Csak azt mondjátok meg nekem:
A bölcs eset, hogy így hozá	Hól itt e könyvnek kezdete?
Ám rajta hát: tanítsatok.	Ama legelső lap: „legyen“.

A tudás hallgat, nem felel
S elmélyedés csöndjében itt
Nagy, Isten-sejtés engemet
Eláraszt hittel s boldogit.

Jékey Aladár.

Hymnus

a hódmézövársárhelyi unitárius imaház megnyitására.

Nagy Isten, kit dicsőítnek,	Hogy mi is egybe gyűlhessünk
Az egeknek egei,	Imádni Felségedet,
Kinek nagyságát hirdetik	Szent nevedben avatjuk fel
A csillagok ezrei,	Szerény imatermünket;
A föld minden népsége	Oh ki hivedhez vagy
Műveid ékessége,	Kegyelemmel gazdag s nagy,
Téged imádunk örökre	Szenteld meg ezt szentségeddel,
Oh szeretetnek Istene.	Töltsd be igaz szeretettel.

Emberi kéz nem építhet	Add, hogy lehessen e hajlák
Neked méltó hajlékot,	Tiszta élet forrása,
Falak közé nem fogható	Világosságnak kútfeje,
Mérhetetlen jóságod:	Utmutató a jóra.
De ha keresnek hiven	Oh, ki nagy vagy fent és lent,
Jelen vagy ott oh Isten,	Egyetlen, örök és szent:
Hol hived egybegyűlnek	Hallgasd meg hő könyörgésünk,
S szeretetben egyesülnek.	Buzgó szívvel esedezünk.

Nagy Tamás.

HALOTTI KÖNYÖRGÉSEK.

1.

A n y a f e l e t t .

(Gyakori temetés idején.)

Mindenható Isten! ki mindeneket szabad akaratod szerint teremtetted, de mindeneken is szabadon és végtelenül uralkodol: im e helyen egy feldult család gyászravatalánál, egy jó és hű nő s egy áldott anya korán elhült porainál lelkünkben szomorúsággal, szivünkben mély bánattal gondolunk reád, s végtelenséged előtt leborulva az eltűnt boldogság romjai között is áldozatot hozunk Tenéked!

Szép és magos az ég felettünk, s lehet hogy ott boldogság van; számtalanok a világok, s lehet, hogy azoknak lakói boldogabbak mint mi: de a mi földünk sötét, s kivált hazánk és földrészünk, melyen lakozunk, gyászos és mind csak siralom, mind csak vesztes és bánat minden nyomon, mindennap és minden pillanatban. A fák azért döntetnek ki, hogy a deszkákból koporsók készüljenek, a fölök azért termett, a fák azért virágoztak és gyümölcsöztek, hogy min egykor a kisértés és fenyítés idején: ha abból eszünk, halálnak halálával halunk meg! Mintha egy nagy sir volna az egész úr az ég és a föld között, halálos a levegő, vészes minden pillanat, kárhozatos minden öröm és gyönyörűség. Temetés foly mindennap, mind csak koporsó és sirhalom mindenfelé. Ujabb sebek a föld nagy testén a kihányt sirhalmok, ujabb sebek az emberek szivén a folytonos és szünni nem akaró veszteségek. Oh kibékül-e már valaha az ég a földdel, — lesz-e valaha bár anynyi eső, a menynyi köncsepp elhullott, anynyi balzsam, a mennyi sziv a sebektől megvérzett, s lesz-e bár anynyi fű, hogy a kihányt göröngyök s a felszaggatott s most kopár sirhalmok bár bezöldüljenek?! . . . Uram! erős szakot szenvedünk, adj már békeséget földünkön, elég immár, küldj szabaditást és vigasztalást az egek ből.

Te a mint tengerrel a földet körülvetted, az emberek a mint

a várat ellenséggel bekerítik, — a mint véletlenül az ármány és áru-
lás mindent kézre kerít és hatalmába ejt: ugy vett körül minket a
halál sötét angyala, ugy rémit a családi boldogság vesztesége, ugy
ejti zsákmányait az emberi élet legnagyobb ellensége!

Hová menjünk a te lelked előtt, és a te orczád
előtt hova fussunk? Ha a mennybe megyünk ott
vagy, ha a koporsóba vetjük ágyunkat, ott is jelen
vagy, ha olyan szárnyaink volnának, mint a hajnal-
nak, és a tengernek utolsó határán laknánk is, oda
is a te kezéd vinne és a te jobb kezéd megfogna
bennünket!

Látjuk, oh látjuk, hatalmadat nagy Isten! s meg kell győződ-
nünk arról, hogy sorsunkat s akaratodat ki nem kerülhetjük. Itt e
helyen is végzésed nagy sulya azt tanítja, hogy nincs a ki ha-
talmadnak ellene álljon; itt e háznál is azt látjuk, hogy
igyekezet és életküzdés, jóság és szeretet, hiveség és erény, s legyen
bármí, s nevezzék bármiként, nem képesek és nem elegendők visz-
szaverni a halál kegyetlen dulásait!

Egy család alakult ezelőtt csak néhány évvel; és a férfit elég-
egén a boldogság édes biztatása volt; de im a boldogságot elvetted,
a nők javának egyike alig hagyta el az ifjúság napjait, s reája néz-
ve lenni megszűnt örökre! Három árva gyermek fogja érezni és si-
ratni, hogy nem lesz többé édes anya, ki őket ápolja és nevelje s
oly igaz szeretettel szeresse. Van nálad kegyelem és vigasztalás is:
oh küldj abból a férjnek és apának, az árva gyermekeknek, kik bün-
telenül szenvednek. És te Isten, ki sötét éjszakát borítasz a földre, de
a reggel világával elűzöd a sötétséget, s nappallá derited az éjszakát:
oszlasd el e háznál, e családban s másutt is a gyászos éjszakát, s
küldj valaha vidám és tiszta napot, adj még vidámságot, örömet és
boldog szeretetet. Vigasztalj meg minden testvért, minden rokont és
minden barátnőket, kik őt egykor szerették, most pediglen fájjalva si-
ratják. S ha már siró szemeinkel alig látunk, s őt is látni többé nem
fogjuk: biztass atyánk szent fiad beszédivel, hogy: boldogok, a
kik sirnak, mert megvigasztaltatnak; erősítsd lelkün-
ket ígéretével: hogy örömmüket senki el nem veheti mi-
tőlünk. Szent fiad nevében.

2.

A p a f e l e t t .

Végtelen hatalmu Isten! egy mély sohajtással szólítunk meg té-
gedet; mert sorsunkat, melyet sötét betűkkel irtál meg, a csapást és

vesztéséget, melyekkel e családot sujtád, akaratodat, melynek alatta vagyunk, megmérni és elbeszélni nem tudjuk. S ha mély a mi bánatunk, mint a tenger, s ha a könyvek alá folynak szemünk ből, mint a víz: boldogságunk romjaiból is áldozatot hozunk elődbe, mert érezzük, mily boldogok vagyunk, mikor imádkozunk, s mily nyugtató, ha atyai kebeledre hitünk édes vigasztalásával borulhatunk!

Isten, oh édes Atyánk Te nem változol, hozzád nem közelít az enyészetnek még csak árnyéka is, de mi az idő, a változás és a halál gyermekei vagyunk; sirva születünk, sirva és megsiratva halunk meg; felettünk rombolva halad az idő, feldulja boldogságunkat, összetépi legerősebb kötésünket a szeretetet, megszagatja a barátságot, mérget tölt az élet legédesebb poharába, vad kézzel nyul be családnak, érzéseink, örömeink szentélyébe, hogy özvegy és gyámoltalan legyen a nő és apa nélkül árvák a gyermekek! . . . Nincs, oh nincs tartós örömünk semmiben, nincs állandó boldogság a nap alatt! A mit ígérnek a tavasz szép virágai, összeégeti a nyár forró melege, megsárgítják az ős hideg fuvalmai, összerombolják a tél fagyfaló zivatarai. Az élet minden édes pillanatáért adósai vagyunk a halálnak, s a jelen boldog érzései a sir sötét éjjelébe merülnek. S mind e veszteségek között legkeservesebb, midőn árva lesz egy ház, gyászba öltözik egy nő és édes anya, árvák lesznek a gyermekek, játékaik a sorsnak, mint ősszel a sárga levelek az enyészet pusztító szelének!

Oh bevalljuk Atyánk itt e gyász és siralom helyén, hogy vannak napok, melyek gonoszok, éjszakák, melyek a mi bánásainkra rendeltettek; s értjük, miért mondotta a te szent fiad ama kesergő asszonyoknak: Szakadjatok reánk hegyek és halmok borítsatok el engemet. Itt győződünk meg arról is, hogy miért irtad az élet és kijelentés könyvébe: Jobb a halálnak napja a születésnek napjánál; miért kell minden göröngyön és porszemen olvasni ama nehéz végzetedet: por vagy és porrá kell lenned; itt olvassuk szereteteink emlékei között a természet tavaszán és őszén mit az emberi életőlirva hagyta: életünk mint az elmulandó árnyék s az embernek minden dicsősége olyan, mint a mezőnek virága.

Im Atyánk földi viszontagságos sorsunkon elszomorodunk, mert e család oly nagy vesztesének könyei megindítanak minket is; együtt sirunk mi is a sírókkal, mert betöltve látjuk rettentő fenyegetésedet: elvészem Jérusalem ből a támaszt; elvetted

e helyről, e gyermekekkel megáldott családtól a jó és igaz apát! . . .

Hogy meg kell halni mindennek, a mi született, azt tudjuk, de hogy ily meglepetve jött a te végzésed, erre nem számítottunk, s ezért vagyunk felindulva egy leveretett nőnek és anyának, s oly érzékenyül megsebzett gyermekeknek keservein és könyein. Ezelőtt 55 tavasszal született a te szolgád, s im az 56-ik őszy mely sötét és romboló leve. Pályát küzdve magának helyet foglalt mint polgár és hazafi a társadalomban. A pályát hamarább futotta meg, mintsem eleget élhetett volna az övéinek, s illő jutalmat vehetett volna családi és polgári hiv és tiszta törekedéseiert. Egy szent vágnak hódolva 28 évvel ezelőtt a családi élet szent oltárához sietett, a melynél tiszta szeretettel áldozott. Jutalma lón szerencse, megelégedés és családi boldogság. Tíz élő gyermekei azok az oszlopok, melyekről a világ olvashatja: ime így áldatik meg, a ki szeret és féli a z Ur at! Csakhogy mégis hamarább hült meg a sziv, s korábban estek le a karok, mintsem azokat mind felnevelhette volna, kiket oly igazán szeretett.

Hozzád, mégis csak hozzád folyamodunk minden vigasztalás kutfeje oh végtelen hatalmu Isten! Szánd meg azokat, kiket oly vérzón és leverőleg talált égi végzeted; s ha szeretet vagy: a tenger kinok, a szülés és nevelés folytonos gondjai, a virasztás álmatlan éjjelei, a haldokló ágy könyvelt zokogásai nyomjanak valamit szereteted és irgalmaságod mérlegén! Tartsd fenn a jó anyát tengernyi bánatának hullámain, hogy elsülyedt kincse után el ne merüljön ő is. Adj erőt a sok gondra, értelmet a nevelésre, türelést a bántalmakra, és sokasítsd meg tehetségeit, mint ama kegyes özvegynek táplálékát, mert ezekre mind szüksége leszen.

Győzd meg szeliden hánykodó érzelmeit, s hitesd el, hogy bármennyit békételenkednék is ellened, a megtörtént meg nem változik, mert végzéseid meg nem rendülnek soha. Legyen hite és békessége tebenned. A helyen, hol e házban ür támadott, teremjen égi vigasztalás, a szivekben, hol a fájdalom dul, buzogjon ki az enyhülés balsama; s maradjon e bánat hajlékában vissza vigasztaló angyalul a remény, mely megőriz a kétségbeeséstől. Mutasd kegyelmedet a gyermekekhez. Jelelj ki pályát a nagyobbaknak, melynek kenyerere a könyvek keserősége után legyen édes és boldogító. Neveld fel a még nevetlen árvákat, neved dicsőségére, mely azt tanítja: ha elhagyná is a földi anya az ő gyermekeit, én el nem hagyom. Áld meg kedves halottunk minden rokonait, szeretteit és

és barátait, kikkel egy teren élt és egy sorson osztozott. Adj helyébe jó polgárokat s hiv hazafiakat a társaságba, kikre szükség van, ily buzgó hiveket az anyaszentegyházban, kik téged szeressenek, s szent házat látogassák, — barátokat, hogy az életet megédesítsék; s minthogy közsorsunk a halál, tanits élni és meghalni. Ámen.

Vigasztalj meg oh vigasztalás Istene! Szomorúságunk napjai után. Adj nyugalmat a poroknak, idvességet a léleknek. Földi enyészetünk hervasztó ősze után adj boldog tavaszt.

3.

Ifju felett.

Isten! végtelen bölcseségü hatalom, mi édes Atyánk! im e korporsónál a csalódás és élettörődés eme kikötőjénél a fájdalom leverő érzetével borulunk le. Szemeink elsötétülnek a könnyek miatt, lelkünk megrendül a bánat és a fájdalom sulya alatt, s hitünk világával keressük az Istent, tégedet oh láthatatlan hatalom, hogy vérző sebeink kinjai megenyhüljenek!...

Tudjuk oh végtelen hatalom, hogy akaratod és törvényeid nem változnak, mert rendületlenek és örökkévalók, — tudjuk hogy akaratod szerint forognak a menny csillagai és megszámlálhatlan világok. Hideg és meleg küzdenek a természetben, esőt és zivatart hoznak a fellegek, hideg szelek süvöltenek el az emberek reményei és sirhalmi felett; rombolással pusztít az idő, fenyegetve köszöntenek az évszakok, s mint a dér és fagy, semmivé teszen mindent a halál hideg keze!..

Lám most is, itt e háznál is a halál hideg lehelletére hirtelen hervadt el egy virág, a családi élet egy szép reménye, hogy az ő élete az övéire nézve már csak álom s emlékezet legyen! Tizenöt év szük határi közé mérted ki pályáját, melyet a szülők gondos szeretete meghosszabbítani nem tudott. Mint az ellőtt nyil vissza esik a földre, mint a hulló csillag sugarai elszikráznak, s a gyenge bimbó ki nem nyilhatik: így hervadt el ennek a családnak egy szép virága, mielőtt még egy tavaszt láthatott volna, s eltűnt ezzel a családiéletből egy édes remény!.. Mint álmainkban megjelent angyal kevés ideig játszott és mosolygott, és aztán eltűnt, hogy az ébredés legyen egy szomorn való.

Még is meghajlunk előtted oh Isten! S mint a gyermek visszatér az ő szülőihez, kiket elhagyott: vissza, visszavisznek vesztéseink tehozzád, hogy látogatásaid is javunkra szolgáljanak!

Elhisszük, mert el kell hinnünk, hogy mindeneket bölcsen cselekszel oh végnélküli hatalom, habár dolgaiddat nem értjük s titkai-

dat meg sem közelíthetjük; bár zokogva s könyhullatással áldozunk, mikor sebeink vérzenek, mikor még alig bezöldült sirhalmainkat felnyitjuk, mikor az egyik jaj alig mulik el, s a másik bekövetkezik, mikor az egyik köny alig száradott el, s mással kell a koporsót öntözni!...

Nem lehet a te hatalmadnak ellene állani oh Isten! nem kérhető a vár az ő csinálójától mit csinálasz?! Te a mit adtál azt elvetted; a szülők édes örömét szomorúsággá változtattad; édes álmukból felköltötted, hogy ezt a boldogságot tovább ne álmodják!..

De kérünk m. édes Atyánk, enyhítsd a hit által az ók méltó fájdmát, hit által vigasztald meg, kik az elhunyt ifjút szereték s oly gondosan nevelték. S ha őt nem látják többé, s ha ártatlan örömeiben, játékiban és tanulásában nem gyönyörködhetnek: találjanak méltó kárpótlást azokban, kiket még birnak. Oh cselekedd, hogy legyen jutalma annak a fájdalomnak, a mely szült; annak a szeretetnek, a mely ápol és nevel. Elhunyt ifju szolgád minden barátai és tanulótársai, nevelői és tanítói érjenek hosszú, szabad és boldog időt, melyben a remények biztatásai, a törekvések küzdelmei már a valódságot elérték. Oh cselekedd, hogy még a sirhalmok is, hol ifju szolgád porai nyugodni fognak, hirdessenek hitet és reményt, s őrizzenek halhatatlanságot az örökkévalóságnak! Ezekre kérünk Isten, ki vagy a magasságban. Hallgass meg. Ámen.

4.

Kis gyermek felett.

Változó sorsunk és életünk változhatatlan Istene, édes atyánk a Jézus által! ki élet és halál, idő és örökkévalóság ura vagy, ki szabadon és végtelen hatalommal igazgatsz és cselekszel mindeneket: im e kised koporsónális lelkünk tégedet keres, hogy megtaláljuk kegyelmed és vigasztalásod áldott világát.

Miután teremtetted a mennyet és földet, s elválasztottad a napot és éjszakát, teremtetted az embert is, hogy legyen mindeniknek részese, egyiknek, mint a másiknak hivatalossa. Örök törvényeket állítottál fel, melyek változás nélkül hatnak és munkálnak, teremtenek és rombolnak, szülnék és megemésztenek.

És látjuk Atyánk, oh végtelen hatalom, hogy akaratom szerint forognak a menny csillagai és a világok, a föld és ezerei a napoknak!. Esőt sirnak a fellegek és ismét kiderülnek az eget, feltámad a hajnal s elborít az estvének alkonya. Így köszönt a tavasz és az ősz, a nyár és a tél; — így emelkednek a halmok és a hegyek, így lesz a mélység és a magosság!

A te akaratod egy törvényt mondott ki kezdetben: por vagy és porrá kell lenned, mely alól nem oldoztál fel senkit, valaki csak a földből lett sem a trónon, sem a koldulás kenyerén. Ha születünk csak az bizonyos, hogy meghalunk; de hogy mikor, ifjan-e avagy vénen, azt ki nem jelentetted; — hol fogunk meghalni, az anya édes emlőin-e vagy elvettetve idegen földön, itthon-e avagy bujdosva a száműzetésnek pusztáján, elrejtetted szemeink elől... Fogunk-e sokat élni itt alant, vagy az ember mikor születik, meg is hal, vagy tán az élet és a létel: a halál és az enyészet kezdete, te felelsz e kérdéseknek oh mindenható, oh mély bölcseségű hatalom, kegyelmes atyánk?!

Im itt e helyen egy ártatlan teremtés élete hamvadott el. Minden anya csak halandót szül e világnak, s hova beviszik a bölcsőt, elhosszák oda a koporsót is. Ez előtt nehánynyel hónappal egy angyali hang zendült meg a szülés rendítő fájdalmai között és a szülők karjaikon tarták fel a szeretett magzatot, remény s bizalommal tekintve a jövő szép színbe mosolygó határirra; de im a pálya rövidre méretett, mert a ki csak most született, már meghalt, a ki csak remény vala, már bánatot hozza, s a virág nem földi lét határinak illatozék!..

Oh Atyánk sirva születünk, könyezve nevelünk, s könyhullatások közt halunk meg! Csak most alakult e család, csak most szült vala, s már a legnehezebb adót kell fizetnie. Meg kell izlelnünk a legkeserűbb pohárnak méregcseppjeit, hogy érezzük és győződjünk meg, ez az élet mily csaló és háládatlan, a sors mennyire irigy és kegyetlen, a halálnál pedig nincsen irgalom!..

Hisszük oh végtelen bölcsességű hatalom, hogy nem gyönyörködöl gyermekeid vesztésein és fájdalmain, a bánatos édes apa és zokogó édes anya keserveiben, s nem czélod, hogy az ők élete és sorsuk elátkozott legyen. Vigasztald meg tehát őket, s ha nem látják többé az ártatlan angyal szép szemeit, engedd, hogy hitők édes álmaiban álmódjanak ama boldogságról, melyről biztosít minket hitünk fejedelme a Jézus, az élő Istennek szent fia. Mindenkit győzz meg arról, hogy a menny számára is virágok kellenek, s amaz örök tavasz szépségei ott is, mint itt e földön az ily ártatlan lelkek, ama sirontuli angyalok. Szent fiad nevében. Ámen.

Isten hozzád ártatlan lélek. Portested, mint a pehely vissza hull a földre, lelked felszállott az angyalok közé az egekbe. Aludj édes álmot édes anyádnak, a földnek kebelén. Isten hozzád!

ALBERT JÁNOS.

AMERIKAI CSALÁDI ÉLET S TÁRSADALMI SZOKÁSOK.

Az amerikai családi életről s társadalmi szokásokról az európaiaknak igen felületes fogalmok és ferde nézetök van. Ennek oka az, hogy az utazóknak nagyobb része a nélkül, hogy a valódi tényállást tekintetbe venné, némelykőr egyoldalulag ítél, máskor pedig túlzásokba esik. Könyvekben, hirlapokban lépten-nyomon olvassuk az ilyen kifejezéseket: „Amerikában nincs is családi élet, a családok többnyire vendéglőben laknak, a szülők és gyermekek között nem létezik gyöngéd viszony, a nők dologtalanok s csak ringó székekben hintáztatják magukat; csak gyűlésekbe járnak s felolvasásokat tartanak; arsenicumot szednek be, hogy arczbőrük halvány s finom legyen; belladonnát, hogy szemek fényesebben ragyogjanak. A leányok vendégeket fogadnak és estélyeket adnak, sőt férjhez is mennek szülőik megkérdezése s beleegyezése nélkül. A házasságok mind érdekből kötöttek. A családi élet zilált állapotban van. Továbbá, hogy az amerikaiak durvák s udvariatlanok; finomabb modor nem létezik stb.“ Még több ilyszerű véleményt hozhatnék fel, de elhagyom, mert célo-m nem e valótlanságok elősórólása, hanem azoknak a megczáfolása.

Amerikában tartózkodásom alatt kedvező alkalom nyílt, különböző családoknál hónapokat, heteket tölteni és pedig a legnevezetesebb városokban és falukban. A mit elmondok, személyes tapasztalat és elfogulatlan ítélet eredménye.

Legelőször a Saratogában tartott nemzeti értekezleten láttam az amerikai nők színe-javát. Minthogy Saratoga fürdőhelység, az értekezletre küldött képviselők (mintegy 2000) családjukat is magokkal hozták. A nők is részt vettek a gyűlésekben; hallgatták a felolvasásokat, vitatkozásokat, de nem beszéltek s nem szavaztak, mint én is vártam. Hanem nekik is volt külön gyűlésök, hol a saját körökbe tartozó ügyeiket intézték. Az értekezlet utolsó napján társas összejövetel volt, hol úgy az öltözetök egyszerűsége, mint finom társalgási modoruk és szerénységök egészen más fogalmat nyújtottak nekem, mint a minőt az amerikai nőkről olvastam. A gyűlés után Péterboró-ba mentem Morison barátomhoz, ki, mint olvasóink közül többen emlékezhetnek — 1873-ban hazánkban is járt. Itt idő-

zésem alatt megismerkedtem a falusi családi étellel; mert Peterborót — ottan falunak nevezik — ámbár nálunk szép város számába jöne. Összehasonlítottuk az amerikai családi életet, s egyes szokásokat az európaival, s az eredmény a volt, hogy a különbség végtelen nagy, s minthogy egészen más szellem lengi át az új világot, mint a vén Európát: így a társadalmi szokásokat is bajos az idegennek megérteni, ha közvetlen tapasztalatot nem szerezhet. Morison nevével s két kis gyermekével a falutól félóránnyira lakott egy szép villában; szintén ettől néhány percnyire szülői és leány testvére egy másikban. Bensőbb családi viszonyt, s meghatóbb családi jeleneteket, miknek tanuja voltam, még csak képzelni sem lehet. Az angol puritán erkölcs, vallásosság, szokás stb. a demokratikus államban egészen más formába öltözött, mint a milyen a ködös Angliában volt.

Reggelizés előtt 7—8 között a nappaliba gyűltünk össze isteni tiszteletre. Ebben a cselédség is részt vesz. A bibliából egy részt olvastunk el; a házi gazda kezdi rendesen és sorra mindenki egy verset olvas el, azután egy rövid alkalmi könyörgés. Ez minden reggel így van többnyire minden családnál. S e szép szokásban van is valami felemelő. Megvallom, reám kellemesen hatott mindig e házi isteni tisztelet, hol szülők és gyermekek s a cselédség együttesen adnak hálát az élet urának a naponkénti gondviselésért. Egy óraker van az ugynevezett *lunch* (villás reggeli) s 6 óraker az ebéd. Ez étrend azért van így beosztva, hogy a férfiak foglalatosságaiukból rendesen 6 órára mennek haza, s akkor az egész család együtt lehet; s az apa az estvét családjának szentelheti. Kávéházakba, vendéglőkbe családos emberek nem járnak. A nők az estvét kötéssel vagy egyéb női munkával, s gyermekeik oktatásával töltik el. A látogatásokat is estve teszik 8—10 között, hogy nappali munkáikat ne szakaszszák félbe.

Az amerikai lakásai nagyon kényelmesek. Rendesen 5—6 szobából állanak; azokban rend, tisztaság uralkodik. Minden családnál könyvtár található, s különböző lapok. A vasárnapot szigorúan megtartják. Az egész család templomba megy a felnőtt fiúk és leányok a vasárnapi iskolában oktatják a kisebbeket vallásra, s erkölcsi szabályokra, mert ezeket az iskolákban nem tanítják; a vallásos nevelésről a különböző felekezetek magok gondoskodnak.

Boston mellett Cambridgeben *Allen* tanárnál voltam egy hónapig, s a miket fennebb a *Morison* családról mondtam, azt mondhatom erről is. *Allen* é mivelt asszony, de nem vesz részt nő-

egyleti dolgokban. Minden idejét kizárólag a családjának szenteli. Leánya, ki a classikus nyelvekben is jártas, a főzés mesterségét és a gazdasszonyi teendőket kitűnően érti, s az olyan dolgokat, miket nálunk a szobaleány szokott teljesíteni, azokat ő végezte. E mellett időt talált festésre s emberbaráti gyűlésekbe való menetelre is. Ugyane jellemző tulajdonságokat láttam a *Longfellow* s *Emerson* költők leányainál és számtalan más családnál, kiknek vendégszeretetét szerencsém volt élvezhetni.

Bostonban, melyet értelmi s műveltségi tekintetben, Amerika fővárosának neveznek, egy hónapig *Wells* né asszonynál voltam szállásban. Itt bő alkalom nyílt megismerni egy olyan nőt, ki irónő s mindenféle női kérdésben, mely Amerikában szőnyegre került, tevékeny részt vett s veszen. Férje ügyvéd, két fiok s egy kis leányok van. Azt képzelné az ember, hogy a *Wells* né háza a legnagyobb rendtelenségben van, s kötelességét elhanyagolja. Ellenkezőleg: hü feleség, gondos család anyja s jó gazdasszony. Idejét ugy be tudja osztani, hogy mindent elvégez s mindenüvé elérkezik. Reggelenként ő maga terítette meg az asztalt; gyermekeit iskolába indította, s mindig pontosan. Estve (ebéd után) valamelyik gyermeke ruháját igazította s ugyanakkor őket másnapi leczkékjőkre előkészítette; német s latin gyakorlataikat megcorrigálta; azután számos levelezéseit végezte. Hogy minő szellemben neveli gyermekeit, megítélhetjük abból, hogy egy jeles kis kézi könyvet irt ily czim alatt: „Erdőkstani leczkék vagy a helyes magaviselet szabályai.“ Házában — vagy mint Európában mondanák — salonjában gyakran van estély, melyen hírneves tudósok, irók s művészek jelennek meg. Arra, hogy irónők is lehetnek derék család anyák, még számtalan példát hozhatnék fel, de ezúttal csak egyet említek meg. *Dr. Hale*-nek az anyósa beszélt egy ebéd alkalmával, hogy a testvére *Stowe*-né asszony a „*Tamás bátya kunyhója*“ szerzője mily terhes körülmények között irogatta műveit. Férje tanár volt, de kevés fizetéssel; s így *Stowe* né is kénytelen volt szerezni valamit a házfentartására. Leányok oktatása mellett, elkezdett cikkekkel írni a lapokba. Egyszer (1851) *Washington*-ból egy kiadó 100 dollárról szóló utalványt küld, hogy irjon lapja számára; s ez összegért írta fennebb említett hírneves művét, melyből még most is 4000 példány kél el évenként. De hányszor kellett gyermek sirás miatt a gondolat fonalát abban hagyni; vagy házi teendők miatt befejezetlen cikket félre tenni. Igen, mert sok gyermeke volt, s csak egy cselédje s mégis minden nehézségen diadalmaskodott. Ez az igazi amerikai jellem!

Amerikában a szabadságot, s függetlenséget mindennél többre becsülik; s épen ezért, gyermekeiket (fiukat és leányokat) olyan nevelésben részesítik, hogy a magok erején éljenek meg, s ne szorulanak kegyelem kenyérre. Másfelől a nőket is erkölcsileg s értelmileg a férfiakkal egy színvonalra igyekeznek emelni. Ez az oka, hogy a nőnevelés oly bámulatos haladást tett náluk. A nők a fiukkal együtt járnak iskolákba, egyetemekre; együtt végzik el a tanfolyamokat. De ennek a világerért sem az a célja, hogy a nőt elvonja természetes rendeltetésétől, — vagy kivetkeztesse nőiességéből — hanem csak az, hogy annyi ismeretet juttasson a nőnek, mikép az (ha hajlama van hozzá, vagy szükség kényszeríti reá) a saját erején is megélhessen. A végzett kisasszonyokból nem is lesznek ám mindnyájan tanárok, orvosok, vagy ügyvédek, hanem lesznek értelmes mivelte család anyák s gyermekeiknek való di nevelői, vagy könyvvezetők apjuk üzletében. Nehogy azt vélje valaki, hogy Amerikában is a józan gondolkozásuak óhajtják a teljes női emancipatiót; épen nem. Sőt magok a nők sem; hanem, természetesen vannak ez áramlatnak is némely államokban pártolói.

A nők Amerikában nagyobb szabadságot élveznek, mint Európában. Ők Goldsmith-el tartanak, ki azt mondja, hogy: „Az olyan erény, melyet mindig őrizni kell, nem méltó az őrizetre.“ A nők szabadon járhatnak — kelhetnek anyjok vagy felügyelőjük nélkül; utazhatnak magokra egyik államból a másikba, a nélkül, hogy valami bántalomnak lennének kitéve; mert: „az amerikai előtt nincs semmi becsesebb a női erénynél, s tiszteletreméltóbb a női függetlenségénél“ — mondja Tocqueville. Amerikában a nőket a férfiak igyekeznek kényelemben tartani; durva munkára még alsóbb s szegényebb sorsu osztályuak sem alkalmazzák nejeiket. A férfiak többnyire csak akkor nőszülnek meg, ha nejeiket tisztességesen eltarthatják. Az amerikaiak nem complimentiroznak a nőknek oly szépen, mint az európaiak, de mindennap kimutatják, hogy mennyire becsülik őket; mennyire megbiznak bennük, s hogy mennyire tisztelik szabadságukat. Az ők egyszerű, őszinte kézszerítések többet jelent a férfihoz nem illő kézszerítésknél.

Amerikában nem mulatnak annyit, mint nálunk. Sok mulatságra nincs idejük, ámbár több pénzök van, mint nekünk. Fiatal emberek csak akkor kezdenek leányos házhoz járni, mikor már állomásban vannak. Az ilyeneket elfogadják a leányok anyjok felügyelete nélkül is, s ha a szülők látják, hogy az illető tisztességes ember, a leányra bizzák a választást; de nagyon ritkán történik, hogy valaki a szülők jóváhagyása nélkül válasszon magának férjet.

A leányok 18 éves korukban szülői engedély nélkül is férjhez mehetnek; a fiuk pedig 21 éves korukban nősülhetnek. Hogy Amerikában csak csupa érdekből kötnének házassági frigyét, ez nem való. Egy positiv esetet hozok fel erre. Bizonyos H. nevű tekintélyes polgárnak a leánya jegyben járt egy fiatal emberrel. Egy alkalommal kocsiznak a szabadba, s a leendő vő ama kérdésére, hogy mit szándékoszik adni hozományul, az após rögtön megállítja a kocsit s a kíváncsi vőnek kikellett szállnia s a házasság abban maradt.

Az amerikai nő a reá váró kötelességek teljes tudatával megy férjhez, s értelmi fejlettsége is magasabb, mint más országokban ily korbéli nőké. S azért, ha valami balsors éri, egész elszántsággal türi, annyival is inkább, mert szabad akaratból ment férjhez. Bámulatos az a k i t a r t á s, melyet az amerikai nő ki bír fejteni. S a i n t - L o u i s - b a n a Mississippi folyó mellett, Udell nevű családnál ennek szép példáját láttam. Udell több évvel ezelőtt súlyosan megbetegedett. Életben maradásához alig volt remény. Korlátolt anyagi viszonyok között levén, az asszony kétségbe volt esve, hogy mi lesz belőle s két kis koru gyermekéből, ha férje meghal. Életfentartó eszközről kezdett gondolkodni. S megtalálta. A gyorsírászat tanulásához fogott s azt oly nagy tökélyre vitte, hogy ma a törvényszékeknél s minden nevezetes felolvasásnál ő a legkeresettebb gyorsíró; s mivel azt a lapok számára is ügyesen fel tudja dolgozni igen szép kereset forrása van. Férje szerencsére felgyógyult. Tekintélyes kereskedő. Udellné nincs rászorulva a gyorsírászatra, de, mint mondá, már nem tudja elhagyni, akkora élvezetet talál benne s így a női kötelességek teljesítése mellett szép jövedelmet is szerez a házhoz.

Az amerikai nőknek a szerénység s természetes egyszerűség egyik főjellemvonások. Soha sem voltam életemben annyira megilletődve, mint a mikor C l e v e l a n d b a n a meggyilkolt G a r f i e l d e l - n ö k n e k gyászba öltözött édes anyját s özvegyét meglátogattam. Arczukon a mély bánat kifejezései voltak láthatók. A tiszteletet gerjesztő öreg asszony egy székből ülve kötött, de nem igen beszélt. Mikor fia nevét hallotta említetteti, szemei megteltek könnyel. Az amerikaiak által annyira szeretett Garfield jelleme fejlesztésére e n e m e s keblü anyának bizonyára nagy befolyása lehetett. Hiszen Lincoln Ábrahám elnök anyja csak egyszerű munkás asszony volt, s még is így nyilatkozott egy barátjának róla: „Mindazt a mi vagyok s a mi leszek, anyali anyámnak köszönöm — áldás emlékére.“

Garfieldnének a férje a világ leghatalmasabb köztársaságának élén állott, ötven millió nép felett kormányzott, s ő mégis olyan mint

egy szerény ibolya, egy egyszerű „első polgárnő az egyenlők között.“ Épen e szerénységben s egyszerűségben áll felemelkedett szelleme s magas műveltsége. Minő végtelen a különbség közte s az európai fejedelmi nők között! . . . Ha nemes egyszerűséggel berendezett házában vagy egy hiu nő ékszereit óhajtaná látni, ő is bizonyára árván maradott gyermekeit mutatná meg, mint a nemes Cornelia, a Grachusok anyja. S Garfieldné, mint emlitém, csak első a hasonlók között, mert a nagy köztársaság sok ily jellemű nőt tud felmutatni. S ez természetes is, mert a történelem tanúsága szerint még egy nemzet se lett nagygyá jeles és erényes nők nélkül. Nincsen egy ország is, hol az erkölcsök szigorubbak volnának, s a családi élet magasabb színvonalon állana, mint Amerikában. Amerikának bámulatos felvirágzását és növekedő hatalmát a nők szellemi felsőbbségének lehet tulajdonítani; mert ők teremtik meg az igazi családi életet, mely a társadalom fentartója. A társadalom védangyalai a s z a b a d s á g, m i v e l t s é g, s a z e r k ö l c s. Azelsőt minden amerikai egyén bírja, a két utóbbi birtokosai pedig teljes erejükből arra törekednek, hogy azok is közkinccsé váljanak.

Ami az amerikai nép általános jellegét illeti, az természetes, őszinte, nyílt s önérzetes. A formaságokra nem sokat adnak. S talán ezért tartják az európaiak az amerikaiak modorát szögletesnek. Az igaz, hogy nem tudnak úgy hajlongani, oly szépen gesztikulálni, s oly kímérten társalogni, mintegy párisi dandy, de az ők természetes, mesterkéletlen modoruk s őszinte kézszorításaik többet érnek minden betanult fogásnál vagy illemszabálynál. Az amerikai tiszteli a másik szabadságát s jogait, de az a határtalan engedelmesség és szolgálai meghunyászkodás, a mi a monarchicus államokban napirenden van, nem sajátja.

A fennebbieken igyekeztem kimutatni, hogy Amerikában is van igazi és egészséges társadalmi élet; s nem a humbug hazája, a mint Európában közönségesen czimezni szokták. Én is elismerem, hogy ott is vannak kivetni való dolgok, kifogásolható egyének, de nem oly nagy mértékben, mint azokat rendszeren előadni szokták. Azok a kalandvágúók, s szerepelni akarók, kik Európába jönnek, többnyire hirtelen meggazdagodott műveletlen egyének; olyanok, kik az amerikai előkelő társaságba nem juthatnak bé, mert ott is megvan a szellemi aristokratia. Tehát az „a m e r i k a i“ név alatt botrány-krónikát csinálók tetteiből még nem lehet egy egész nemzet társadalmi életéről ítéletet mondani. Amerikának a savát, a lelkét Új-Anglia lakosai alkotják. Ezeknek műveltsége, puritán erkölcs, mély vallásos-

sága, kovászként hat nyugatra s a naponként oda béözönlő miveletlen tömeget átidomítja, megnemesíti s a szabadság és a köztársaság előnyeinek élvezetére alkalmassá teszi. Bizony óriási az a munka, a melyet a civilizáció érdekében az amerikai társadalom humánus gondolkozói — férfiak és nők egyaránt — kifejtének. Az általános műveltség elterjesztésére minden kigondolható eszközt felhasználnak, mert nézetök szerint, a köztársasági kormány formát csakis a műveltségnek bizonyos színvonalára felemelkedett nép tarthatja fenn.

KOVÁCS JÁNOS.

PÁRISI LEVÉL.

(A Nimesben tartott szabadelvű értekezetlet. — Ismét a protestans theologiai facultas s a budget. — A párisi theologiai facultas megnyitó előadása. — A theologiai társaság.)

Szerkesztő úr!

A szabadelvű protestántismusnak, mint minden évben, úgy ez évben is meg volt a maga gyűlése, melyen számos pap és világi ember volt jelen; csak pap 54 volt. A mult évben, midőn az ily gyűlekezetről értesitettem, a mely St. Hippolythben tartatott, azt mondtam volt, hogy az 1884-ben tartandó értekezetlet helyéül Montpelliert tüzték ki s még is ez évben az értekezetlet Nimes városában tartatott. Ezt az áttételt az indokolta, mert az orthodoxok, a kiknek csakugyan vannak ily értekezleteik, legutóbbi időben Montpelliert tüzték ki értekezetlök helyéül. Miért tették ezt? Talán daczolni akartak a közvéleménnyel. Mindenesetre botránnyal végezték volna. Szeretem hinni, hogy nem ez volt czéljok.

Bár miként történt is, midőn a szabadelvűek az utolsó pillanatban bizonyosan megtudták, hogy az orthodoxok éppen abba a városba és abban az időben akarnak öszszegyűlni, elhatározták, hogy értekezetlötök Nimes városában tartják meg. Ott nyílt meg tehát oktober 29-én Gachon montpellierier egyik papnak elnöklete alatt.

A két tárgy — vagy jobban mondva — a két különböző szempontból fel vett egy tárgy, mely napi renden volt, a következő volt: „A kibékülés theologiai szempontból“ és „a kibékülés, egyházi szempontból.“ Az elsöt mélységgel tárgyalta Campredon pap. Tárgyát három részre osztotta, ily formán: 1. A kibékülés minden esetre kötelességünk, az esetben, ha nem ró reánk oly áldozatokat, melyeket lelkiismeretünk visszautasít; de ily kibékülés hasznosan és sikerrel csak a gyakorlati téren eszközölhető, mert a dogmatikai téren nem lehet oly engedményeket tenni, mint az egyházi téren. 2. Nincs oly egyház, a melynek ne lenne vallási közös alapja egy más egyházzal. A szabadelvű pártból ezt soha senki sem tette kérdésessé. Ne vádoljanak tehát minket ugynevezett határtalan szabadsággal, a mely minden hivatalos és kötelező symbolumok mellözésével állana. Ez méltatlan ráfogás, s nincs semmi való alapja. Ha valamely egyház nem confessionalis, azért nem mulhatlanul hitetlen. 3. Campredon ur eládja egyéni nézeteit arról, hogy szerinte mi lehet a Franciaországi reformalt egyház közös hite. „Pressensé ur folytatja a szónok“ — a megváltást tette határvonallal a kereszténység és a között,

a mi azonkívül esik; de tétele nem állja ki a bírálatot.“ És az előadó kérelhetetlen logikával bebizonyítja, hogy Pressensé ur fáradozása kárba ment.“ Egyetlen oly tanról sem állíthatjuk, hogy a kereszténység alapja s annak lényegét teszi; a melyet Krisztus tisztán és világosan nem tanított. Ámde Krisztus tanításában a fő, nyilván kifejezett eszme, a mely Krisztus egész tanítását inspirálja, az Isten eszméje; különösen az Isten, a mint az emberrel való viszonyában tanítottatik. Tehát csak azon a rendületlen alapon, hogy Isten van s ő a mi atyánk, lehetséges a kibékülés.“ Campredon ur e dolgozatát széles látkörrel, bámulandólag mély gondolatokkal írta; nagy érdekeltséget keltett a gyűlésben; hosszas és érdekes vitát idézett elé, melyben a résztvevő szónokok nagy nyugalmat, élénk vallásos érzelmeket tanusítottak. Azok közül az eszmék közül, melyek az előadást követő vitában felmerültek, csak azt az egyet emelem ki, mely szerentem helyes, s a kérdést valódi térre állítja: azt az eszmét, hogy az orthodoxok és szabadelvűek csak a módszerben különböznek. Az orthodoxok több félénkséggel és kevesebb logikával bírálják a bibliát, mint a szabadelvűek; de idővel ugyanazon eredményre jutnak. Nagy tévedésök abban áll, hogy ez idő szerént, a részletes, a viszonylagos igazságot, melyet felfedeztek, abszolút igazságnak tartják és ez ugynevezett abszolút igazság nevében megtagadják, kizárják a szabadelvűeket. És mivel gondolatok haladását nem tudják és nem is akarják megakadályozni, mihelyt valamely új viszonylagos igazságot felismernek, kénytelenek elismerni, hogy a szabadelvűeknek e pontban is igazuk volt, de ekkor az elválasztó határt kissé tovább tesszik, s éppen abban hibáznak, hogy az elválasztó tért egyre tágitják, a helyett hogy keskenyitnék.

A kapcsolatos tárgyban „A kibékülés egyházait tekintetben“ — nem volt írott eléterjesztés, mivel az előadó monobletti pap Bentkovszki ur hónapok óta betegeskedik. A kérdést azonban megvitatták szóbeli előadás után. Az előadó, a ki beteges állapota mellett is jelen volt, oly nyilatkozatot tett, mely elég híven festi az orthodoxok gondolkodás módját.

Midőn a jelentéséhez szükséges adatokat kérte, a hozzá érkezett közleményekből és nyilatkozatokból kitűnt, hogy a vitézkedő orthodoxok ellenzik a kibékülést. Jó volna megtudni, hogy a protestans nép, ha komolyan megkérdeznék, osztaná-e néhány kardoskodó vezetőnek a nézetét.

Mindenesetre az ily értekezletek azt mutatják, hogy a francia szabadelvű protestantizmus élő és tevékeny. A múlt évben az értekezlet elhatározta egy vallási Szemle alapítását. A Nimesi értekezleten már nemcsak azt lehetett bejelenteni, hogy a Szemle meg van alapítva és hat hónap óta megjelenik, hanem azt is hogy kellő számu előfizetője van s hogy a protestans irodalomban kitűnő írók közremunkálásáról biztosítva van. Azok mellett az irodalmi és bírálati jeles dolgozatok mellett, melyek a „Revue de Strasbourg“ „Le

disciple de Jesus Christ, és a „Libre recherche“ czimű folyóiratokban megszoktak jelenni, a szabadelvűek az oktató elemet is felvetették. Az új Szemle, melynek czime: „La vie chrétienne“ (keresztény élet) kizárólag vallásos épületi vállalat.

Mint minden évben, ez évben is esténként egyházi szónoklatok tartattak nagyszámu hallgatóság előtt: az első este Viguié tanár, a másodikon Mouchon lyoni pap urak prédikáltak.

Az elnök a Párisi Szabadelvű bizottmány egy fontos határozatát jelentette bé: A bizottmány elhatározta ugyanis, hogy Nimesben egy intézetet állít, melybe oly szabadelvű ifjak fognak felvétetni, kik a theologiai tudományokra szándékoznak előre készülni, hogy később papok legyenek. A párisi bizottmány ezzel nagy szolgálatot teszzen a protestantizmusnak. Eddig csak az orthodoxoknak volt a papi hivatalra előkészítő ily intézetők. A ki igen szabadelvűnek látszott, megfosztatott a módoktól, hogy tanulását folytathassa, tehát mindnyájan felvették az igát, bármily nehéz volt. Csak később, midőn papi hivatalba léptek, nyerte vissza némelyiknek a lelkiismerete a maga ruganyosságát, s lett függetlenné; de ily eset kevés volt.

Kénytelen vagyok ismét a protestans theologiai fakultásokról beszélni, a melyeknek létezése komolyan fenyegetve van. A költségvetési bizottmány egyszerűen törölte azt a fedezetet, melyet eddig minden évben megszavaztak ezeknek a tanintézeteknek a fenntartására. A párisi bizottmány egy küldöttsége a francziaországi özszes consistoriumok nevében kihallgatást kér a költségvetési bizottmánynál, hogy vonassa vissza határozatát. Nem tudom sikerül-e, mindenestre különös lenne, ha a képviselőház meg a senatus vita nélkül, a fedezet egyszerű törlésével megakarja szüntetni a concordatumot; páratlan eset lenne. Örvendek, hogy ez ügyben idézhetem egy nagy tekintélyű embernek, a ki szeptemberben halt meg, a vélekedését. Dumont ur a felsőbb és katholikus oktatás igazgatója a Londonban augusztus 9-én tartott nevelési congressuson a protestans theologia fakultásokról, miután a katholikus theologiai fakultásokat, melyeknek canonicus értékét az állam nem akarja elismerni, megemlékezett, így szólott: „A protestansok száma 800,000, kik közül 80,000 lutheranus. A párisi fakultás vegyes, a montaubani kizárólag calvinista. Ebben a két intézetben a tanítás felekezeti jellegű, oly növendékeknek adatik, kik közül többen valamely seminarium tagjai. A fakultások a papi hivatal folytatására szükséges képesítési okmányokat állítanak ki. Ezen intézetek eltörlését, a melyek a protestans egyház nélkülözhetetlen organumai, nem abból a szempontból kell elbíralni, melyből a katholikusokét. Arról beszélnek, hogy a cultus ministeriumhoz csatolják. A német birodalomnak 17 protestans fakultása van, melyek az egyetemi életben tisztes helyet foglalnak el és a vizsgáldás szellemének fejlődését éppen nem gátolják. Azokban 3,600 növendéknél több van. Francziaországban két rendszer áll szembe. A fakultások ellenzői azt mondják, hogy az államnak nem kell theologiai

véleményének lenni: következőleg egyik tant sem szabad pártfogolni. Erre azt felelik, hogy az oktatás magasabb fokán az államnak átálán nincs véleménye; a tanároktól csak azt követeli, hogy határozottak és komolyak legyenek s oly szabadságot enged nekik, — a melynek csak magok vehetnek határt. A theologiai tanokat, melyek sokakat érdekelnek, melyek sokak lelkiismeretét illetik, éppen úgy lehet tanítani, mint egyebeket. A tudományokkal és irodalmakkal ugyanazon universitásokba helyeztetve a tanulás és bírálólat nyomán a kölcsönös hatás törvényeinek lesznek alávetve. Való, hogy azoknak a rendszereknek, eszméknek és könyveknek, a melyeket a protestans fakultásokon való tanítás naponként eléállít, az eltörlése nem lenne közönbös a gondolkozás előhaladására.“

Ez igen helyes gondolat, s igen jól van eléadvá; a mi annyival feltünőbb, mert katolikus ember írta. De egy felvilágosodott, tanult katolikus, a ki érti a miről beszél. Sok képviselőre nézve szükséges volna, hogy kissé behatoljanak Dumont eszméibe s különösen, hogy tanulmányozzák azokat a kérdéseket, a melyekről gyakran olyan radikalisan s egyszersmind oly kevés illetőséggel nyilatkoznak. Reméljük azonban, hogy most is tekintetbe veszik a törvényt s hogy a francia protestantizmus kebelében a papság fentartására szükséges tanítást fenfognak tartani.*) Január 1-éig megtudjuk, hogy mihez tartsuk magunkat.

A párisi theologiai fakultás november 4-én kezdette meg az előadásokat, a melyeket miként minden évben egy ünnepélyes üléssel nyitott meg, melyben a Dekan beszámol a múlt évi munkálkodásról. Lichtenberg ur beszédéből csak azt emelhetjük ki, hogy nagy méltánylással emlékezett meg Berger urnak a biblia francia fordításának történelme körül szerzett érdemeiről, a miről egyik utóbbi levelemben én is szóltam.

Stapfer ur, ki a múlt évben a tanulók közt hirdetett pályakérdés eredményéről tett jelentést, egy nagyon jó dolgozatot ismertetett meg a közönséggel. „Máté evangéliumában az ószövetségből való idézetekről.“ Ennek a valóban tudományos dolgozatnak a szerzője egy oly fiatal ember, a ki jövőre igen szép reményt kelt. Nagyon bajos ily koru embernél oly biztos szakembert, s oly szilárd bíráló szellemet találni. Massebian urból — így hívják — jeles tanár lesz. Az ülést Massebian tanár ur(a fennebb említett tanuló közel rokona) fejezte be egy szép előadással, e tárgyról: a „szentatyák tanulmányozása a francia egyházban.“ Ezuttal nem ismertetem, később visszatérek reá, valamint az ószövetségből való idézetekre. Ez utóbbi tanulmányt ki fogja adni a tanulásnak a theologiai fakultásban való ébresztésére alakult társulat.

*) A X. évi germinal 18-án (1802. évi április 8-án) hozott törvény azt mondja szóról-szóra: „Senki sem folytathat papi hivatalt, ha magát nem igazolja képesítési okmányával.“ De ily képesítési okmányt csak theologiai fakultás állíthat ki.

Mivel Stapfer urat említém jelezni sietek egy nagy becsű munkáját, a melyet nem rég adott ki, és a melynek czime: Palestina a J. K. korában, az új testamentum, Josephus Flavius, és a Talmud szerint. Ez a munka egy előbbi munkának a folytatása, mely munkát az író 1876-ban adott ki s a melynek czime: „A vallási eszmék Palestinában a J. Kr. korában.“ Előbeszédének kezdetén Stapfer ur ezt mondja: „nem ismerek oly francia könyvet, mely azt tartalmazná, a mit a németek die neutestamentliche Zeitgeschichte neven neveznek, theologiai irodalmunkban levő e hézagot ki akarom tölteni.

Meg kell vallanunk, hogy Stapfer urnak teljassen sikerült a kitöltés.

A párisi theologiai társulat megkezdette üléseit november 18-án. A napi rendre tűzött tárgy: a supranaturalizmus kérdése jelenben, volt. Pressensé ur tárgyalta. Nem levén magam jelen a gyűlésen, csak néhány barátom rövid jegyzései után írok. Pressensé ur bevezetésül feltüntette, hogy minő változásokon ment át a supranaturalizmus eszméje. Feltüntette, hogy azok a protestansok is, a kik a supranaturalizmust mai napig megtartották, szakítottak a régi orthodox felfogással. Ma a supranaturalizmus csak a Jézusban s az ő megváltási munkájában öszpontosul, szakítottak a közönséges csodákkal; az Isten szabadon rendelkezik az erkölcsi és vallásos világban. (Nekem úgy tetszik, hogy Pressensé ur kitért a kérdés elől, a helyett, hogy egyik vagy másik értelemben megoldotta volna.) Elmékedését azzal végezte, hogy a supranaturalizmus a kereszténységre nézve a létel vagy nem létel kérdése. Ezt oly tulságosnak találták, hogy a reá következő vitában Sabatier ur hatalmas érveléssel kikelt az ellen, hogy a kereszténységet azonosítsák a supranaturalizmussal. „A felállított szövegezés igen tágas egyszersmind igen szűk. Igen tágas, mert a supernaturalizmus másban van, mint a kereszténységben; igen szűk, mert sok oly dolgot kívül hagy, a melyek a kereszténységben lényegesek, és a melyeket nem lehet a supranaturalizmussal egy rovatba sorozni. Végül is ez a supranaturalizmus értelmetlen; először is meg kellene állítani, hogy mit értünk ezalatt: természet. Bersier ur is, a ki Sabatier után felszólt, úgy találja, hogy a supernaturalis szó szerencsétlen s nem vallásos; helyesebbnek találja ezt a kifejezést: az Isten uralkodása. Igaz, hogy Bersier ur más név alatt körülbelől azt érti, a mit Pressensé. Egészben véve úgy látszik, hogy ez az ülés nagyon érdekes volt, inkább a vitáért mintsem az előadó dolgozatáért.

CHARRUAUD.

NYUGDIJINTÉZETEINK.

A mult egyházi főtanács ülésein a vallásközönség belső embereinek nyugdíjazásáról szóló egyházi törvény életbe léptetése bejelentetvén, a 8. §. alapján kitűzött nyugdíj-egység, több afia előtt csekélynek tünt fel.

Ezek közül némelyek szükségesnek látták egy olyan terv feltüntetését, melynek alapján az egység felemelése és ez által nagyobb nyugdíj- és segély-adás válnék lehetővé. E közleményben a jelzett óhajoknak kísértem meg eleget tenni. De, hogy felmutatandó terveim áttekinthetőbbek legyenek, előlegesen ismertetem az erd. ág. hitv. vallásközönség és a magyar államvasutak alkalmazottjai nyugdíjintézetének alapszabályait, s a magyar államtisztviselői részére tervezett hasonló törvényjavaslatot.

Az erd. ág. vallásközönség tanárai, papjai és tanítói részére alapított nyugdíjintézet 1865-ben kiadott szabályai szerint, a nyugdíj legkisebb összege, a fizetés fele; egész összege a fizetés, de 2000 frton túl nem emelhető. Az intézet mindenkre kötelező, s belépéskor a biztosítani kívánt összegnek 10 százalékát fizetik „belépti díj“-ul, a 25 éves kort meghaladott belépők, a hány „öt évvel“ idősebbek korpótlék“ fejében 10, 10 százalékát, tagságuk egész ideje alatt pedig évenként két százalékát.

Nyugdíjul az első öt évre nem, a következő 10, tehát 15 évre 30 százalékot kapnak; öt évenként 10 százalék emelkedéssel a papok és tanítók 45, a tanárok 35 évi szolgálatra a biztosított összeget nyerik.

Az özvegyek és árvák részére külön alap létesítetett, felosztatván az özvegyi segély öt osztályra. Az I-ső osztály 150 frtig, a II-ik 300 frtig, a III-ik 500 frtig, a IV-ik 800 frtig, az V-ik 800 frton felül emelkedvén.

Ez öt osztály szerint történik a befizetés osztályonként 10-10 frtjával „belépti díj“ fejében és évenkénti járadékul 1—1 frtjával. E mellett a 25 éves kort túlhaladott beállók, „korpótlék“ fejében, az évi 1 frt járadékot kamatjaival együtt annyszor fizetik be, a hány évvel 25 életévüket túlhaladták, sokszorozva a feleség része a biztosított összeg osztályszámával. Ha a belépő és felesége élet-éve közt 15 évnél nagyobb korkülönbség van, minden öt évért, az előbb említett korpótlék egy negyede jár „házassági korpótlék“ fejében.

Az özvegy abban az esetben kapja meg a részére biztosított segélyt, ha férje öt éven át az alapba adózott. Az az árva, kinek anyja él, az az anyai segélynek $\frac{2}{10}$ -dét, a teljesen árva $\frac{4}{10}$ -dét kapja.

Ugy a belépő maga, mint utódai, jogosítva vannak abban az esetben is, ha öt év előtt a belépő elhal vagy szolgálatra alkalmatlan lenne, az illetékek fizetését folytatni s ez által a nyugdíj és segélyt biztosítani. Ha valaki a már biztosított összegeket időközben felakarná emelni, azt a magasabb összegek után járó illetékek kamataival való utánfizetése mellett, megteheti.

Az előadottak szerint egy 35 éves, nős beálló, kinek neje férjénél 16 évvel ifjabb, ha mind a maga, mind a felesége részére 300 frtot biztosít, magáért „belépti díj” 10 százalékkal 30 frtot, „korpótlék” fejében kétszer öt évről 10—10 százalékkal 60 frtot; feleségéért „beléptidíj” a II-ik osztály szerint 10—10 frtjával 20 frtot, „korpótlék” fejében 10 évre egy frtjával kamatjaival 12 frt 75 krt szorozva a II-ik osztály számával = 25 frt 50 krt, a felesége 16 évvel fiatalabb levén, házassági korpótlék fejében, a korpótlék egy negyedét a II-ik osztály szerint kétszer véve, 6 frt 37 $\frac{1}{2}$ krt, tehát egyszer mindenkorra összesen 141 frt 87 $\frac{1}{2}$ krt köteles fizetni. Évi járadékul 2 százalékkal 6 frttal, a feleségéért 1 frtjával, a II-ik osztály szerint 2 frttal, együtt 8 frttal adózik. A nyugdíjak és segélyek a tőke kamataiból és az évi járadékokból fizettetnek ki s ha azokból nem telnek, aránylagosan leszállítják.

Az államvasútak hivatalnokai és szolgálóinak nyugdíjai nem vétetnek fel az államköltségvetésbe. Részükre egy önálló intézet és alap létesítetett, a mely alaphoz minden belépő a fizetés 22 százalékaival „belépti díj”, elöléptetéskor a régi és új fizetés közti különbségnek 50 százalékaival „előléptetési díj” adózik, illetve annak levonásába beleegyezni köteles. E mellett évenként, a köteles szolgálat egész tartama alatt 3 százalékkal, a vonatvezetők és kísérők 4 $\frac{5}{10}$ százalékkal adóznak s ennyivel járul hozzá az állam is. A 35 évesnél idősebb beálló „korpótlék” fejében 2 százalékot fizet.

A szolgálati idő 36 évben, a nyugdíj minimuma 100 frt, maximuma, magasabb fizetés esetében is, 6000 frtban van meghatározva.

Nyugdíj a betöltött 8 évre 35 százalék jár, mely évenként meghatározott százalékokban emelkedik. A ki a 36 évet kiszolgálja, vagy élte 60-ik évét betölti, önként nyugalomba mehet.

Az özvegyek ellátásul férjök nyugdíjának $\frac{2}{3}$ -át kapják, de ez férjök fizetésének egyharmadánál kevesebb nem lehet. A legkisebb ellátás 100 frt. Az az özvegy, ki 50 évesnél idősebb férjhez ment nőül, ellátást akkor nyer, ha a kor különbség 15 éven belül van, ellenkező esetben, ha férje a fizetésnek 6 százalékát „korpótlék” fejében után fizeti. Az árvák 18 éves koruk betöltéséig részesülnek ellátásban és pedig az atyátlanok atyjok nyugdíjának 19 százalékát nyerik, de az özvegy és árvák ellátása a férj nyugdíjának 90 százalékát felül nem multhatja. A teljesen árvák 15 százalékot kapnak, s ez atyjuk nyugdíjának 75 százalékáig emelkedhetik. A testi vagy szellemi fogyatkozásban szenvedőknek a segély egész életükben adatik.

Az állami tisztviselők és szolgáló nyugdíjazásáról szóló törvényjavaslatban, a nyugdíjalaphoz befizetendő díjakról, nem foglaltatik

intézkedés. Az érvényben álló szabályok szerint a fizetésnek 300 frtja díjmentes, az azontul menő résznek $\frac{1}{3}$ -da vonatik be a nyugdíjak alapjául, mely a javadalmak magasságához arányosítva 15-től 32 százalékig emelkedik fel. A levonás egy év alatt eszközöltetik.

Minden tisztviselő élvezett utolsó fizetésének, a betöltött 10 évre, 40 százalékát nyeri nyugdíjúl, mely a tanároknál minden további évre 3 százalékkal, a többi tisztviselőknél 2 százalékkal emelkedik, az elsők 30, az utóbbiak 40 évig köteleztetvén szolgálni.

Az özvegyek akkor részesülnek ellátásban, ha férjük öt éven át szolgált. Az ellátás a férj beszámítható 600 frt fizetésének 50 százalékából áll, magasabb javadalmazás esetében az első 600 frt 50 százalékából, azon felül pedig 20 százalékából.

Az árvák, ha legalább három van, fejenként az anyai ellátásnak $\frac{1}{6}$ -dát kapják, de ez együtt az anyai ellátás összegét, s ha a férj nyugdíjazva volt, az anyai ellátás és nevelési pótlék, a férj nyugdíját felül nem multhatja. A teljesen árvák, tekintet nélkül számukra: egy és félszer annyit kapnak. A segélyezés a leányoknál 18, a fiuknál 20 éves korukig tart.

Mindkét alapszabályban arra az időre, melyre nyugdíj ellátás vagy segély nem adatik, az eltöltött időhöz arányosított kielégítés van rendelve.

Vallásközönségünk kebelében a hatvanas évek első felében tünedeznek fel némi szerény nyomai azoknak az intézkedéseknek, melyek által az özvegy tanárnék, papnék és tanítónék s árvák szorongatott helyzetén törekedtek segíteni. E fáradozásoknak azonban csekély sikere vala, mivel parányi eszközöket hoztak mozgásba s főképen és kiválólag azért, mivel minden esperesi kerület külön és önállóan igyekezett célhoz jutni, nem tartva szem előtt a régi közmondást, hogy: „sok porszem halmot alkot“, egyesített erővel nagyobb siker érhető el“, melynek a biztosítás terén szembetűnő előnye van. Intéző férfiaink ezt belátva 1875-ben megindították azt a mozgalmat, melynek eredménye a tanári és papi s mesteri nyugdíj- és segély-intézetek megalapítása lett. Kezdetben a volt a terv, hogy úgy a tanárokat, mint a papokat és mestereket egy intézetben egyesítsék, de a rendelkezésre álló eszközök oda utalták, hogy a tanárok részére külön és a papok és mesterek részére is külön intézeteket és alapot teremtsenek.

A tanárok nyugdíj- és segély-intézete 1882-ben nyílt meg s minden beálló javadalmazásának 25 százalékát fizeti be hatvan hónap alatt. A nyugdíj összeg 600 frtban állapítatott meg, melyből a belépés napjára következő 10 évre 33 százalék s így emelkedőleg 35 évre az egész összeg jár nyugdíjúl. Az özvegyek egyharmadban, az atyátlan árvák, fejenként az anyai segély egy negyede, a teljes árvák egy ötödében részesülnek 20 éves korukig. A szellemi vagy testi fogyatkozásban szenvedők, a segélyt, egész éltökben kapják.

A papok és mesterek nyugdíj és segély intézetének alapjához minden tag a 20—30 évesek 3 frt, a 30—40 évesek 4 frt, a 40—50 évesek 5 frt, az 50 éven felüliek 10 frttal járulnak. Az eklézsiák

együtt 535 frt, 1891-től 330 frttal. A szabályokban ide utalt másféle jövedelmek 550 frtra mennek. Már az 1876-ban megállított szabályokban kimondatván az az elv, hogy minden tag egyenlő mértékben járul az alaphoz és ily mértékben is részesül élvezetében, a nyugdíjak és segélyek kiszolgáltatása céljából időről-időre egy egység állíttatik meg, melyből mindenkinek a beállítás napjára következő tíz évre 40 százaléka, azontul a 40 év lejártáig minden évre 2 százaléka jár. Az özvegyek, tekintet nélkül férjök szolgálati idejére 40, az atyátlan árvák 10 a teljesen árvák 20 százaléka segélyben részesülnek 18 éves korukig. Az árvák segélye együtt az anyjokénál, az özvegy és árvák segélye atyjok nyugdíjánál nagyobb nem lehet. A szellemi vagy testi fogyatkozásban szenvedők, a segélyt, egész életükben huzzák. A szolgálati idő 40 évben van megállítva, de a ki 70-ik életévét betöltötte, nyugalmába mehet.

Az elősorolt öt intézet szabályaiban való eltérések, feltüntetését mellőzve, megemlítjük, hogy a mi intézeteink a nyugdíjakat és segélyeket a beállítás napjától teszik folyóvá, míg a három első 5, 8, és 10 év múlva. Egyedüli hiánya az alapok csekély voltában áll. A tanári intézet tisztességes összeget ígér, de azt is a jobb jövő reményében tette. A papok és tanítóké még abban sem tehető. S valóban a nyugdíj egység felemelése, a jelenlegi járulékok mellett, csak a távol jövőben válik lehetővé. Lássuk meg azonban, hogy e távol jövő mikép lenne közelebb hozható.

A papi fizetések és járandóságok értéke alig határozható meg szabatosan, mely okból azokat a nyugdíjak és segélyek alapjául felállítani sem lehet — szükséges — tehát a nyugdíjak összegét megállapítani, s minthogy az alaphoz az ekklesiák is hozzá járulnak, azokat anyagi erejükhöz mérten osztályozni és a tagokat kötelezni, a megfelelő összegű nyugdíjak biztosítására.

Vallásközönségünknek 107 ekkleziája levén, azok négy osztályban, a nyugdíjösszegek 300 frt, 400 frt, 500 frt és 600 frtban állapíttatnának meg.

Minden tag után, az intézetbe való beálláskor „belépti díj” a biztosítandó nyugdíj összeg 25 százaléka; évi járadék fejében nyugdíjba lépésükig, halálukig vagy 40 évi szolgálatuk lejártáig 5 százaléka fizettetnék be. E díjak egyharmadát a testületek, a szabályok 40. §-ában megállított elvek szerint, a szolgálatukban álló egyének számához mérten hordoznák. Minthogy pedig a belépés, valamennyi ekkleziájában, nem egyenlő időközökben történik, egyes ekkleziáknak e miatt való túlterhelhetése kikerülése végett, tekintettel arra, hogy évenként átlag 3 egyén nyer elhelyezést, az ekkleziák, a belépti díjakat, a mennyiben az őket terheli, minden 35 évben egyszer fizetnék be. Alsóbb osztályból felsőbbre való átlépés, a díjnak kamattal együtt való utánfizetése mellett, megengedhető.

Egy másik terv szerint a nyugdíj legkisebb összege, mindenkire kötelezőleg, 300 frtban állapíttatnék meg, melynek 25 százaléka „belépti díj”, 5 százaléka „évi járadék fejében” az előbbi terv módoszatai szerint, részben a tagok, részben a testületek által hordoztat-

nék. E mellett meg lenne engedendő, hogy a tagok, a saját terhek-re, a kötelező 300 frton felül, százzal osztható, magasabb összegeket is biztosíthassanak, de a legmagasabb összeg hat-hét száz forintot ne haladjon meg.

A belépti díjakat a testületek egy, a tagok két év alatt szolgáltatnák be. A ki a kötelező 300 frtnál magasabb összeget időközben biztosítja, az a nagyobb összeg utánjáró díjakat kamatjaival együtt köteles utánfizetni.

Az intézet szabályaiban az alap gyarapítására, a nyugdíjak és segélyek fedezésére rendelt többi jövedelmek biztosítanak a tovább fejlődést, s lehetővé tennék a 300 frt időnkénti emelhetését.

Azoknak meggyőzésére, kik a fenjavasolt befizetéseket sokallanák, ide iktatom, hogy a 300 frt után hordozandó 25 százalék, 40 év alatt, $4\frac{5}{10}$ százalék kamatozással csak 444 frt 75 kr-ra, az 5 százalék járadék, 40 év alatt $4\frac{5}{10}$ százalék kamatozással 1679 frt 90 kr, együtt 2124 frt 65 kr-ra megy.

Az előadott tervek egyikének keresztülvitele mellett a két nyugdíjintézet ismét egyesíthető lenne, ha a tanárok a mostani 25 százalékon felül az 5 százalék évi járadékot is hordoznák.

E közleményben már említve vala, hogy az egység felemelése, a jelenlegi befizetések mellett, soká húzódhatik, különösen azért, mivel a testületek járulékai, az 1876-ban kitűzött 15 év utánra, le szállítottak. Abban az esetben tehát, ha a nyugdíj egységnek egy határozott összegre való felemelésére, az előadott, vagy hasonló tervek keresztülvitele által, hathatósabb intézkedések nem tétetnek, — multhatatlanul szükséges lesz az ekklezsiák által hordozandó járadékok eredeti összegét visszaállítani, az 1884. év előtt beállott tagokét a 15 év lejártá utánra is fentartani, az 1884. év januárius elseje után beálltakét és beállókét 10 frtra felemelni. Ez által a 300 frt összeg után tervezett 5 százalék járadék be lenne állítva s az alapha rendelt többi jövedelmekkel 6 százalékra lenne felemelve. Ugy a két tervben a 25%-ék belépti díjakat mint a jelenlegi illetékek felemelését célzó 10 frt járadékokat azok fizetnék, kik 35 éves korukig lépnének be, a később beállók korukhoz viszonyítva azokat magasabb százalékokban hordoznák.

Felhozhatják, hogy e tervek egyikét vagy másikat már a szabályok meghozatalakor foganatosítani lehetett volna, azonban mindenki előtt tudva van, hogy a jelenlegi illetékek sem folynak be pontosan. De jövőben a Baldácsi és Dávid Ferencz alapokból a kevésbé javadalmazott állomások rendszeres segélyben lévén részesíthetők, remélhető a magasabb díjak elhordozhatása és pontos befizetése.

Szabó Mózes.

AZ ELHUNYTAK EMLÉKEZETE.

Péterfi Sámuel.

(1821—1884.)

A szent-ábrahámi unitárius egyházat ez évben kétszer érte nem várt érzékeny csapás. Ugyanis márt. 17-én fájó szívvvel kísérte D a r k ó D é n e s iskola-mestert, ki szeretetét hivatala pontos teljesítésével s emberséges magaviseletével nyerte meg, alig 24 éves korában csendes nyughelyére.

October 29-én pedig a szeretve tisztelt lelki pásztort kelle megkönnyeznie, kinek hosszas betegeskedése után meg szűnt munkás élete.

Mennyire szerette mindenki Pé t e r f i S á m u e l elhunyt szent-ábrahámi lelkészt, bizonyoságot tett arról az az 1200-on felüli számból álló szép gyülekezet, kik fájó szívvvel a vidék különböző részeiből, a hová csak elhathatotta hiv lelki pásztor elhalálzásának hire, siettek megjelenni az elhunyt gyászinnepélyére. Valóban ritka jó természetü ember is volt a megboldogult. Nem volt ő nyughatatlan, ki sorsával, helyzetével soha sincs megalégedve, s következőleg körének nem is kíván betöltője lenni soha. Nem tartozott azok közé sem, kik, ha a tettek mezején, hol bővebben kenyérért kívánnak csak tenni, valamicskét tesznek, azt kürtöléssel adják tudtul a világnak. De igen azok közé, kik hivatalok pontos teljesítéséből származó tiszta öntudatban szeretik elvenni fáradságok legszebb fizetését. Ó, a hol megfordult, mindenütt emlékezetes maradt jó tetteiben.

Péterfi Sámuel törzsökileg a régi Kibédi Péterfi székely családhoz tartozott, a hová tartoznak a Kobátfalvi Péterfiék és a Nagy-Ajtaiak is. Péterfi Sámuel a Nagy-Ajtai Péterfiékhez tartozott, szülői oda való birtokosok voltak, nem régiben haltak el. Testvérei, kik úgy tudom fiakul ötön élnek N a g y- és K ö z é p-Ajtán első emberek, s a községben a mivelt osztályhoz tartoznak. Sámuel született 1821 Nagy-Ajtán. Tanulását a székely-kereszturi unitar. collegiumban kezdette 1833/34-ben, s Kolozsvárt végezte 1847-ben csakugyan az unitariusok főcollegiumában, hol mint segéd pap lépett legelsőbben hivatalba. Ekkor kiütvén a nemzet szabadságharca, őt is, mint más fiait a hazának, a kötelesség zászló alá szölitotta. Bem táborában szolgált, mint tüzértiszt. Bemmél közvetlen ismeretségben volt. Lecsillapulván a forradalom, a Hunyadmegyében lakó Kénosi Sándor Gergely családjánál vállalt nevelői állást s hogy ennek mikép felelt meg, mutatja az, hogy tanítványai: Kénosi Sándor Lajos, Miklós és Jó z s e f m a Hunyadmegében előkelő állásokat foglalnak el. Majd Szászvárosra hivatott tanítónak a reformatusok collegiumához. 1857-ben pedig székely-kereszturi collegiumunknál nyert tanári széket.

Hogyan felelt meg itten hivatásának, jól tudják azt akkori, s még életben levő kortársai s különösösen tanítványai, kik abban az időben nem mint tanítványai hanem mint gyermekei csüngtek szeretett tanárokon.

Alig rendelkezhetik egy tanár az ismeret közlés nagyobb hatalmával, mint a milyennel ő rendelkezett; s a siker, a melyet ő tanítványaival, elért, valóban meglepő volt.

Sok száz tanítvány említi hálával az ő nevét.

Székelykereszturi collegiumunk körül más érdemei is vannak. Az új tanári lak sokat köszönhet neki. Péterfi messze falvákra ment megkeresni a tanügy barátait, s igénybe venni áldozataikat annak érdekében. Saját maga oltotta be az almásiak, karácsonfalviak, oklándiak és vargyasiak által hozott nagy mennyiségű meszet; ő maga tanítványival égette meg az új épülethez megkívántató sok ezer téglát. Buzdította őket „Dolgozzanak kérem alásan, mert én nem magamnak építem ezt a házat jól tudom, de reméllem, hogy önök közül még ebben lakni fog valamelyik.“ Reményében nem csalatkozott, saját szemével láthatta azt meg. Péterfi neve élni fog e collegiumnál az által is, hogy aterménytárnak nagybecsű ásványgyűjteményt hagyott, melynek egyes darabjait az ország különböző részeiből szerzette és vásárolta össze.

1863-ban Szt.-Ábrahám ifju papja, Kozma Károly, halálával papnak hivatván meg ez ekklézsiába, e meghívást elfogadta, s ott működött aztán egész haláláig. 21 évig hirdette a Krisztus evangéliumát beszédben és cselekedetekben, s nevét itt is anélkül, hogy arról a világ tudna, felírta az emlékezet könyvébe. Az ekklézsiái magtár, melynek kamatja egy részéből ma már meg van váltva a papi és mesteri zab kepe, lételét neki köszönheti. Ő juhainak nemcsak gyapjáért, hanem jóllétéért is kívánt szolgálni. A díszes községi iskola, melynél a Szt.-Ábrahámi unitár ekklézsia mestere is, mint segédtanító mindig alkalmazást nyerhet, s így csekély fizetése 200 forinttal neveltetett, egyrészt az ő buzgóságának köszönhetette megteremtését. A papi telken levő számtalan válogatott fajta gyümölcsfák az utánna következőpapoknak és azok gyermekeinek áldását fogják kiérdemelni.

A jó pásztor életét adja az ő juhaiért, urunk mondása betelt rajta. Betegségét is közvetlenül az okozta, hogy egy halgatójának végóhaját teljesíteni, hogy őt eltemesse, Kis-Mödre ment csúf, zord időben. Ez időtől fogva mindig betegeskedett. Végül betegsége vizkorsággá változván, bármily erőteljes vala is f. évi oct. 27-én megszűnt élni. Felette gyász istenitiszteleket e sorok írója tartott egy egyszerű imában és alkalmi beszédben, Róm. XV. 19. vers alapján. Ravatalát hü özvegye, kivel Szászvároson kelt egybe, veje, egyetlen leánya, s számos unokája, testvérei, rokonai s a kereszturi collegium tanári kara, paptársai és más résztvevők állották körül, kikkel együttesen kívánom: Nyugodjanak békén porai, a mig hitünk szerint viszont meglátandjuk egymást.

Péterfi Mihály,

egykori tanítványa s kedei unitár. pap.

IRODALMI ÉRTESETŐ.

Okmányok az 1638-iki dézsi complanatio és a szombatosok elítéltetéséhez. A Magyar Tud. Akadémia történelmi bizottsága megbízásából a nagytudományú történelemirő Szilágyi Sándor által szerkesztett „Erdélyi országgyűlési emlékek“ X. kötete 1637—1648 közti időt tárgyalván, a dézsi complanatiót s a szombatosok elítéltetését is tárgyalás alá veszi, s bár nem sok új adatot mutat fel, de van az okmányok közt egy pár, mely a szombatosok ügyét okmányilag állítja előnkbe, s mint ilyen egyház-történelmünk szempontjából figyelmet érdemel.

Miután a szerkesztő a kötet bevezetésében e kort s annak folytán a complanatio és a szombatosok elítéltetése történetét tárgyalja, a kötet további részében a következő okmányokat hozza:

I. A gyulafejevári 1638, apr. 23 és 16-án tartott országgyűlés törvényeit, melynek I. articulusának rubruma: Az judaizansok ad diem 1 Juli Deesen evocaltassanak és ott finaliter dolgok decidaltassék, végeztetik. (135—149 l.)

II. 1638 máj. 23-ról: Az unitárius könyvek elkobzása czim alatt közöltetik 33 elkobzott könyv czime. (165—167 l.)

III. 1638. jul. 1—16-ról közöltetik:

a) A deési complanatio, egyházi tanácsunk levéltárábani eredeti szerint. (174—181 l.)

b) Pécsi Simon notapere. (182—190 l.)

c) Vallon Borbára és Pécsi Judit notapere (190—191 l.)

d) Pécsi Zsuzsánna és Kristina notapere. (191 l.)

e) A szombatosok notaperében ítélet jul 15-éről. (191—195 l.)

f) Egy más ítélet jul. 16-ról. (195—199 l.)

ff) Testimonium super executione dotis et persolutione gen. Anaë Sophiæ Kendeffi Keresztessianæ. (200—201 l.)

g) A formula administrandi elkobzása. (201—202 l.)

IV. 1638. nov. 2—9-ről szombatos perek a beszercezi terminuson:

a) Az unitárius zsinat ítélete. (208—210).

b) Paczolayné pere (210—212.)

c) Pécsy Margit térítvénye. (210—213 l.)

d) Pécsy Simonért való kezességlevél (212—216 l.)

V. A Pécsy-örökösök folyamodása a Balázsfalvát illető irományok ügyében. (460—461 l.)

Királyi telepítvényesek-é a székelyek? Dr. Szabó Károly a kolozsvári magy. kir. tud. egyetem nyilvánosrendestanára, a „székely mivelődési és közgazdasági egyesület“ f. évi közgyűlésén Marosvásárhelyt a fennebbi czim alatt egy felolvasást tartott, mit külön is kiadott. A felolvasás a tudós tanár reputációjának teljesen megfelel. Historiai adatokkal dönti meg Hunfalvi Pál híres nyelvészünk ama hypothesisét, hogy a székelyeket a XII. százban Magyarországból tetepítették jelenlegi lakhelyükre. „Hogy a székelyek nem lehettek királyok

által telepített határőrök, hanem valamint személyökre nézve teljesen szabadok voltak, úgy földjüket örökség (haereditas) jogán tökéletes tulajdonul bírták, a régi székely jog történelme a napnál fényesebben bizonyítja. Törvényeink a törzsszökés székelyeket, bármelyikhez tartoztak a három rend közül, egyiránt nemeknek ismerik . . . A székely-örökségben, mint mindenki tudja, királyi jog nem létezett; székely földön a király, az 1562-ki székely lázadás leverése után Segesvárt kelt országgyűlési végzés előtt, senkinek egy talpalatnyi földet sem adományozhatott. A székely örökség még hűtlenség esetében sem szállhatott a királyi kincstárra, mert székely ember, kivéve a hűtlenség esetét s a bűnügyeket, fejét sem, jószágait pedig soha el nem vesztheti.“ (18.191.) Ezek után elégségesnek tartjuk még közölni a kitünő értekezés zárószavait: „Az én meggyőződésem szerint, melyet adatokkal, oklevelekkel, jogtörténelmi tényekkel igazoltam, a magyar tudományosság a székelyek Hunfalvy által hirdetett eredetének kérdése fölött bizvást napirendre térhet. Az igazságnak döntő ereje van, az kivívja és föntartja magát, mert szilárd alapon, a történelmi tények bizonyosságán nyugszik; ellenben a legelmésebben kigondolt hypothesisek mulékony szivárvány gyanánt elenyésznek. Opinionum commenta delet dies.“ Ehez mi csak annyit teszünk még, hogy a ki akár a székelyek eredetével, akár a történelmi igazság keresésének módjával meg akar ismerkedni, szerezze meg e kis füzetet, mert ez mindkettőben kitünő szolgálatot nyújt. Ára?

Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy a Székely-egylet ez évi nagygyűléséről Emlékkönyvet adott ki, mely a Szabó Károly értekezésén kívül Nagy Gyula kir. erdészttől „a székelyföld közgazdasági szerepéről és hivatásáról“ tartalmaz egy tartalmas értekezést és a közgyűlés jegyzőkönyvét, Hajas János elnök szép megnyitó beszédével.

Unitárius kis könyvtár. Szerk. Derzsi Károly. Budapest. II. ker. főutcz. 8 sz. XIV. szám tartalma: Imaházat megnyitó ima és beszéd a szerkesztőtől.

Hódmezővásárhelyen már több év óta tartatott isteni tisztelet az ottani hiveknek a városi leányiskola termében és más helyen. A f. év nyarán a hivek saját maguknak nagy buzgósággal szereztek egy házat és azt imaházzá alakították át. A jelen füzetben közölt ima és beszéd éppen ez imaház megnyitása alkalmával tartatott. Szerző a beszédben kimutatja, hogy az ember vallásos lény, s mint ilyen kereste és ezután is keresni fogja Istent. E keresés közben újabb igazságokra jut s ez igazságok legnagyobbika az, hogy a világon semmi emberi mű s így a dogmák sem állandók, ugyanazért azokat, a kik igyekeznek a lehető legtisztább formához jutni minden haladó embernek kötelessége biztatni és bátorítani. A befejező részben lelkesülten inti hiveit a testvéri türelemre és egyetértésre s erre hívja fel Hódmezővásárhely közönségét is. A füzet jövedelme úgy hiszszük, a főkegyház javára fog fordíttatni s már csak azért is melegen tudjuk ajánlani.

Éppen a fennebbi sorok írásakor érkezett az Unitárius kis könyvtár XI—XIII. sz. füzetének külön kiadása e czím alatt: Jézus élete. (Hopps P. János után angolból.) Fordította s részben átdolgozta Derzsi Károly budapesti unitárius lelkész. (Kiadatott a „Dávid Ferencz-alap“ irodalmi czélra rendelt jövedelméből. 8 r. 1—28 l. Ára 5 kr.) A szöveget a fordító több helyt módosította, hogy annál könnyebben olvasható legyen. Szébb és magasztosabb tárgyú könyv alig kínálkozhatnék ily olcsó áron a megszerzésre. Minthogy annak ide-

jében a tartalomra megtettük volt ismertetésünket, most csak annyit jegyzünk meg, hogy e kis könyvből, a ki csak valamennyire tud olvasni, könnyen megismerheti Jézus vonzó életét és felséges tanításait. Lelkészeinknek különösen figyelmébe ajánljuk a nép közt terjesztés végett. S maguk is igen jó hasznát vehetik a vasárnap délutáni tanításoknál. A könyv betűi jó nagyok, kiállítása diszes. Bs.

Modern beszédek czim alatt az angol unitárius lelkészek egy füzetes vállalatot indítottak meg oly célból, hogy a mindennapi vallásos, dogmai és társadalmi kérdéseket a legkitünőbb papok és írók által tárgyalva, az olvasó közönség elébe terjesszék. A beszédeket a szabad vizsgálódás, a tudományos készültség és mély vallásos szellem jellemzik. Az eddig megjelent 32 számban a legjelesebb írók nevei fordulnak elő s dolgozataik elég biztosítékot nyújtanak arra, hogy a vállalkozók célja: hogy a vakhitű bigottság és a zabolátlan hitetlenségnek a mai társadalom kebelében tátongó üre áthidalassék s a tiszta vallás-erkölcsi élet helyre álljon — nagy mértékben el is fog éretni. A vállalkozók a füzeteket ingyen s legfennebb egy pennyért (5 kr.) adják. Bs.

Kis világ legújabb Flori könyve, írta Eötvös Károly Lajos, Gyulai és Taly Antal rajzaival. A kis gyermekek világából szép képekben és csinos versokban kevés könyv foglal többet és szebbet magában, mint ez. A kiállítás csinos, a képek tiszták és jók, a tartalom találó versokbe van foglalva. Kedves ajándék. Ajánlhatjuk.

Pár őszinte szó czim alatt Göndöcs Benedek apát és gyulai lelkész egy füzetet adott ki, melynek az a fontos célja van, hogy hazánkban a méhérszet, gyümölcsészszt és selymészszt általánosan elterjedjen. A célnak megfelelőleg érdemes tapasztalati oktatásokat nyújt, s azokat ábrákkal is illusztrálja. — Ugyancsak Göndöcs Benedek kiadta Fekete Pál szőlőszeti vándortanárr előadását a szőlőszetről. Egy külön füzetben részletesen megírta Göndöcs Benedek a selymészszt kátéját ily czim alatt: „Hogyan lehet az országban mielőbb általánosan elterjeszteni a selymészsztet és hogyan kell tenyészteni a selymhernyót?” Árai 20 kr. — Mindhárom munkát ajánljuk lelkészeinknek.

Magyar Paedagogiai Szemle tanügyi havi közlöny, szerkeszti: Rill József. A novemberi füzet is változatos tartalommal jelent meg a szerkesztő, s mások tollából. Pozsonyi Béla figyelemreméltó közleményt ad „Vallásos nevelés az iskolában“ czim alatt. Az utolsó iv tanügyi élettal és irodalommal foglalkozik. A jövő évben már VI-ik évfolyamába lép. Megemlítjük itt a Kolozsvárt megjelenő „Család és Iskola“ czimű tanügyi lapott is. Szerk. Rieger J. E lap már régi harcossza a tanügynek, munkatársai között Dr. Brassai, Dr. Felméri Lajos, Váradi Károly s más jeles írók vannak. A külföldi tanügyi mozgalmakra gondot fordít. Ára egy évre 3 frt.

Nemzeti Nénevelés. Havi folyóirat. Szerk. a budapesti sugáruti állami tanítónő képző intézet tanítói. Jelesen szerkesztett havi folyóirat. Ára 5 frt.

Protestans lapok: Az új év alkalmából idejegyezzük a magyar prot. egyh. lapok és folyóiratok névsorát: Heti lapok: Prot. Egyh. és Isk. Lap. Szerk. Dr. Ballagi Mór. Budapest IX. ker. Kinizsy u. 29. sz. 1. em. Ára egész évre 9 frt. Prot. Közlöny. Szerk. Sándor József, Kolozsvár. Ára 6 frt. Debreczeni Prot. Lap. Szerk. Tóth Sámuel. Debreczen. N. Péterfia u. 348. sz. (Uj évtől kezdve ez is heti lap lesz.) Ára 5 frt. Sáros p a t a k i L a -

pok. Szerk. Mitrovics Gyula. Sárospatak. Ára 5 frt. Evangélikus Egyház és Iskola. Szerk. Trsztyénszky Ferencz. Pozsony. Ára 6 frt. Vasárnap. Prot. néplap. Szerk. Czelder Márton. Ára 2 frt.

Füzetes vállalatok: Evangéliomi Lelkészi Tár. Ára 3 frt. Evangéliomi Lelk. Tár gyászestekre. Ára 1 frt 50 kr Mindkettőt Szerk. Czelder Márton. Unitárius kiskönyvtár. Szerk. Derzsi Károly. Budapest. II. ker, Főutca 8 sz. Minden egyes füzet ára: 5 kr.

Folyóiratok: Magyar Prot. Egyh. és Isk. Figyelő. Szerk. Czelder Márton, Kecskeméten. Megjelenik minden hónapban egyszer. Ára 4 frt. Protestans Pap. Szerk. Lágler Sándor és Kálmán Dezső. (Kölesd. Tolnam) Gyakorlati biblia magyarázatok. Szakfolyóirat Szerk. Garzó Gyula. Békés-Gyomán. Megjelenik két hóban egyszer Ára 4 frt.

Ker. Magvető.

KÜLÖNFÉLÉK.

Nyilatkozatok a Jézus személyiségéről. A különös véletlen úgy hozta, hogy a f. évben a világ három egymástól messze távol eső részében három nevezetes egyházi alkalomból a szónokok ugyanarról az egy tárgyról: a Jézus Krisztus személyiségéről tartották beszédeiket. Amerikában az unitárius és más szabad keresztények saratogai nagy conferentiáján dr. Stebbins, Magyarországon a dunamelléki ev. ref. egyh. kerület püspöke Szász Károly budapesti lelkészszé avatásakor, és Angliában a brit és külföldi unitárius társulat évi gyűlésén Brooke Stopford. A beszédekben tett főbb nyilatkozatokat érdekesnek tartjuk közölni.

Dr. Stebbins Horatio Amerikában ezeket mondotta: „A Jézus lénye nem összetett, hanem egyszerű, s mint ilyen mintája minden istenes emberi lénynek; ki üdvözítő, hatalmat és megváltást az által gyakorol, hogy minden okos lélek előtt megismerhetővé teszi önmagát az által, hogy kiváló szeretetreméltóságával buzdítani, tekintélyével bátorítani tud arra, hogy nyerjünk önbizalmat s igyekezzünk olyanná lenni, a milyen ő volt az okosságban és szeretetben. Az kétségbe vonhatatlan tény, hogy az emberiség hovatovább mind kevesebb hajlandóságot kezd mutatni ama nézet elfogadása iránt, melyet a régi egyházi írók tanítottak Jézusról. Én megvagyok győződve, hogy ha a Jézus emberi voltának felismerésénél és megdicsőítésénél minden dogmai formula mellőztetni fog, ha megengedik, hogy az emberi értelem maga ismerje fel s a szív maga szeresse meg őt, ez a vallásos életre nézve sokkal üdásosabb lesz.“

Szász Károly beszédében ezeket olvassuk: „Mivel mi az Istent még hit által sem láthatjuk és hozzá csak a Krisztus által közelíthetünk a ki ember levén, nekünk is felfogható — s Isten levén, benno az istenséget ismerhetjük meg — azért csak egy a közbenjáró Isten és emberek között t. i. az ember Krisztus Jézus (1. Tim. II. 5.) a kire mint alapra a mi templomainkat építettük, s a

kinél más alapot senki nem is vehet (1. Kor. III. 11.)... Fényes gloriával áll előttünk az Isten-Jézus magasztos, ember feletti, mennyei alakja... Mi azért gyermeteg hittel fogadjuk és hirdetjük a Krisztus szepőlőtlen fogantatásának, szűztől való születésének, csodatételeinek, feltámadásának és mennybemenetelének tényeit s hittel és buzgósággal üljük meg az e tények emlékére rendelt ünnepeket. De nem tagadom, atyámfi, hogy én a Jézus istenségének ebizonyítványait egy sokkal fontosabb, bár a felületes szemlélő előtt kevésbé feltűnő tényben látom megerősítve, melyet azért a Krisztus istensége csodájának legerősebb bizonyítékául szoritok szivemre. S e tény: hogy ő benne nem volt bűn. Minden ember Ádám óta bűnben született, egyedül ő volt kivéve az eredendő bűn köztörvénye alól...

Az isten Krisztus elérhetlen magasságban áll felettünk, a kit csak imádat illet tőlünk, de a kit nem követhetünk... Az Isten emberré lett a Krisztusban s ezzel — megtartva isteni természetét, melynél fogva példányunkká válhatott — oly közel lépett hozzánk, hogy követhetjük, ha utól nem érhetjük is. Hasonló lett hozzánk mindenkiben a bűnön kívül (Zsid. IV. 15).“

Brooke Stopford londoni lelkészigy nyilatkozott: „A mikor Jézusra úgy gondolok, mint a József és Mária fiára, ki semmi csodálatos módon nincs elszakítva tőlem, midőn meggondolom, hogy ő nem valami csodálatos módon, hanem a mindnyájunkban élő és ható szellemnek hódolva, az önfeláldozás és szentség magasztalára jutott, úgy, hogy ellenségeit bátran kihivhatta, hogy találjanak benne bünt; midőn meggondolom, hogy mint ember, miképpen győzött le minden bünt, s hitével miképpen diadalmaskodott a világ minden hatalmán — akkor oly szeretet és öröm szállja meg lelkemet iránta, a lélek emberi ura iránt a mely nagyobb és erősebb bármely érületnél és gerjedelemnél, mely valaha emberi szivben lehetett. De ez az érület mégis teljesen különbözik attól, a melyet én Isten, az atya iránt érzek... Azt mondják, hogy egy ember sem lehet bűn nélkül, s következőleg, hogy ha Jézus büntelen volt, tehát isten volt, s ő büntelenséget követelt magának éppen azért, mivel isten volt.

Én ellenkezőleg azt mondom, hogy ő semmi oly értelemben nem követelt büntelenséget magának, a hogy az lehetetlen volna nekünk, az ő testvéreinek; ő éppen olyan természettel született és úgy nőtt fel minden tekintetben mint mi; ő nem volt természetfelettileg tökéletes úgy, hogy hibázni ne tudott volna, hanem ő is megkíséretett és ellenállott a kísértésnek, mint a hogy mi is tehetjük; ő úgy jutott szellemi tökéletességre, mint bárki más eljuthat, t. i. hogy küzdött a tökéletlenség elemei ellen, megharcolta a hit és szeretet nemes harcát s napról-napra legyőzte a rosszat, így bizonyítván be saját személyében, hogy az embernek el lehet jutni a szentségre. Jézus, miután saját tapasztalatából meggyőződött felőle, kijelentette azt is, hogy az ember végül oly jó is lehet, hogy hozzá nem férhet bűn. Igen, az ember lehet büntelen né, mondá Jézus, ha hite lesz Istenben és szereti őt. És mi erről a kijelentésről csaknem elfeledkeztünk, ezt a tudósok theoríai egőszén elrejtették volt az ember szeme elől.“

Az Észak-Amerikai Egyesült-Államok elnöki széke betöltése alkalmából a Londonban megjelenő „Christian Life“ a következőt írja: „Az első elnök Washington deistának tartatott, de az unitarismus iránt nagy rokonszenvvel viseltetett s sokan azok közé is sorolják; rajta kívül Adams János a második elnök, Jefferson Tamás, Adams Quincy János és Fillmore Millard határozottan unitárius hitet vallottak. Lincoln is nagyon hajlott az unitarismushoz. A jelen évben elfolyt választásból az eddig republikánus unitáriusok morális kérdést csináltak s csaknem félévig folytatott szószéki és hirlapi küzdelmöknek nem kis befolyása volt arra nézve, hogy a democrata párti de kifogástalan jellemű Cleveland választassék meg“.

Az unitáriusok legnagyobb számban vannak az Amerikai Egyesült Államokban, aztán Angliában és hazánkban. Egyházaik a következő arányban oszlanak meg. Amerikában van 340, melyek közül 176 esik Massachusets államra; Angliában 283, Skociában 9, Walesben 32, Irlandban 41, az Ember-Szigeten 1; Magyarországon anya-egyház: 107, leány-egyház 96, vagyis az összes unitárius egyházak száma 909. Az amerikai unitáriusoknak van 5 egyházi lapjuk; az angoloknak 10, a magyaroknak 1 s így összesen: 16.

A szétszórtan élő hivek gondozása. Észak-Amerikában az utóbbi években különös figyelmet kezdenek hitrokonaink fordítani azok lelki gondozására, a kik az anyaegyházaktól messze elszakadtak. Illinois államban ezeltűt egy évvel állítottak be ily missionariust, ki tíz hónap alatt meglátogatott huszonegy oly helyet, a hol csak egy vagy két hive volt, ez idő alatt beutazott 4132 mértföldet, prédikált vagy felolvasott 65-ször, temetett ötöt, esketett hármat, volt e helyekről 510 frt (202 dollár) bevétele, 440 forint kiadása; irt 202 levelet, szétosztott 461 beszédet vagy pamphtetet, és elterjesztett számos példányt az „Unity“ és Christian Register“ czimű lapokból, a meglátogatott helyekről egyharmadától kapott meghívást újból is. Ugyane cél elérésére alakult 1881-ben Az unitárius nők társulata. E társulat tagjai nagy mérvű összeköttetést szereztek magoknak, hol magán levelek, hol pedig hirlapi felszólítások útján oly unitárius egyháztagokkal, a kik régi idő óta el vannak szakasztva az egyháztól. Ennek az az eredménye lön, hogy nemcsak unitáriusok, hanem más vallásuak is, közöttük több lelkész kért és nyert felvilágosítást tőlük az unitarismusról. A társulat nagymennyiségű unitárius nyomtatványt küldött szét az Államok minden részébe. Közlebbtről a társulat titkára felhívást intézett minden unitárius nőhöz oly czélból, hogy gyűjtsenek pénzt unitárius czélokra; terjeszszék az unitárius irodalmat, és alakítsanak társaságokat az unitárius művek tanulmányozására. E lelkes munkásságnak már eddig is meg volt a hatása Amerikában, s azt hisszük, hogy ha nem is oly mérvben, de nálunk is bizonytal többet lehetne tenni távol élő hiveinkért.

Szalacsy Farkas végrendelete. F. évi október 27. Budapestten elhalt Szalacsy Farkas, a nagyemlékü néhai Kovács Sebestyén orvostudor veje, 1881. márt. 8-án Budapestten kelt végrendeletében a mi unitárius egyházunkról is megemlékezett, a mint a végrendelet ide vo-

natkozó része szól: „e vallásfelekezetet iránti különös tisztelete és nagyrabecsülése jeléül 5000 azaz ötezer forintot“ hagyományozván egyházunk számára. Midőn e becses hagyományt az elhunyt nemes férfiú iránti legmélyebb kegyelet érzésével itten feljegyezzük, nem titkolhatjuk el azt, hogy reánk nézve e hagyományt kétszeresen becsessé teszi az a rokonszenv és méltányló elismerés vallásfelekezetünk iránt, mely annak, a mint a végrendeletben ki van fejezve, indokául szolgált.

Lelkészi nyugdíjalap. Angol hitfeleink már jó ideje, hogy gondoskodni kezdettek a szolgálatra alkalmatlanná vált lelkészek, s a lelkészek özvegyeinek és gyermekeinek gondozásáról. 1855-ben alakult egy társaság, mely az ügyet magáévá tette, s már abban az évben oly összeget gyűjtött össze, hogy egy tagot 200 forint segélyben részesített. Azóta a társulat iránti érdeklődés oly fokozatosan növekedett, hogy tíz év múlva (1865) tíz egyén összesen 3300 frt, 1875-ben huszonegy egyén 8000 frt s 1883-ban harminczkilencz egyén 15,300 állandó évi segélyben részesült, míg azonkívül 900 forint osztatott ki rendkívüli segélyezésre. — Az alap eme rohamos növekedését az magyarázza meg, hogy ahoz nemcsak a segélyzendő lelkészek s ekkleziáik, hanem egyes buzgó adakozók is hozzájárultak, úgy hogy a mult évben négyen — közöttük egy nő — járultak az alaphoz 1000—1000 frt összeggel.

A kereszturkőri közgyűlés néhai id. Pálffy Dénes 1000 frt urb. kötv. alapítványának eddig közpénztárunkban kamathalmazással felgyűlt összes kamatait = 938 frt., a belső emberek nyugdíjintézete alapítókéje gyarapítására határozta fordítani. E. K. Tanácsunk e határozatot helyben hagyta és a f. év végeig járó összes kamatnak közpénztárunkból a nyugdíjintézet pénztárába való áttételét megrendelte.

Domestika. A magyar ref. egyházak domestikája, melynek alapját 1881-ben az egyesüléskor vetették meg, az idén már szép összegeket osztthatott ki. A Budapesten nov. hóban tartott Conventen tett bejelentés szerint domestikájok évi összege 72,118 frt 96 kr. Ebből 6072 frt 17 kr. az alapszabályok értelmében a tőkéhez csatoltatott. A többiből szegényebb egyházak nyertek nagyobb összegéket. A tiszántuli kerület illető egyházai összesen 10,260 frt, az erdélyiek 9050 frt, a dunamellékiek 2570, a tiszáninneniek 3550, a dunántuliak 5050 frt. A lelkészek közül is számosan részesültek segélyben. Hátraléka is van igaz bőven a ref. közalapnak, de a fennebbi siker kiindulásnak igen szép.

A kecskeméti nagy ref. egyházközség elhunyt jeles papja Fördös Lajos helyébe Czelder Márton, felsőbányai lelkész, a Magyar Prot. egyh. és isk. Figyelő és társlapjai szerkesztőjét választotta meg, ki állását nem régebbe el is foglalta a kecskeméti általános lelkesedése között. Szerencsét kívánunk a nagybuzgalmu munkás férfinak megérdemelt új állomásán!

Dr. Sweitzer Sándor, theol. tanárnak 50 éves tanárságát szép ünnepélylyel ülték meg Zürichben f. évi oct. 29-én. Zürich polgármestere Roemer, továbbá Biederman theol. tanár tartottak alkalmi beszédeket s többen mások. Dr. Sweitzer a szabadelvűekhez tarto-

zik, de magok az orthodoxok is kénytelenek elismerni, hogy ő, mint a vallásos eszmék történelmének írója, nagy szolgálatot tett a theologiai tudománynak.

Vallásszabadság Japánban. A japánok császára folyó évi aug. 11-ről egy határozatot adott ki, mely szerint a buddhismus és a Shinto-cultus megszűnnek államvallásnak tekinteni s jövőben semmi segélyben nem részesülnek. A japániaknak most már jogukban van azt a vallást követni, a melyiket tetszik. Nincs kétségünk benne, hogy választásuk a kereszténységre fog esni, és pedig az angolok- és amerikaiakkal való összeköttetésük útján a kereszténység eléhaladottabb formáira.

Gyászhirek. Agh József tordai polgár élte 52-ik, boldog házassága 28-ik évében, f. évi nov. hó 7-ikén néhány órai halálküzdelem után, tüdőszélhüdésben hirtelen kimúlt. A megboldogultat gyászolják neje s fogadott gyermekei; testvérei Agh Ferencz egyh. tanácsos, Agh Zsigmond, Agh Zsuzsánna. Béke porainak! — Sárdi Si mén Zoltán VI. gymn. oszt. tanuló, élete 18-ik évében, f. évi nov. hó 13-án Marosvásárhelyt, hosszas szenvedés után jobblétre szenderült. A szülők, testvérek s rokonok mély bánatában osztozik a tanári kar s főtanodánk ifjusága, mert a korán elhunyt szeretett tanítvány, tanulótárs s szép reményü ifju volt. Legyen álma édes! — Dr. Felméri Lajos kolozsvári egyetemi tanárt, folyóiratunk kitünő dolgozótársát újabb csapás érte legkisebb fia Miklós halálában († dec. 26), ki a roncsoló toroklobnak lett áldozata. Igaz részvételt osztozunk mély bánatában.

Hibaigazítás. Folyóiratunk mult számának „Különfélék“ rovatában a „Kiváló unitárius jelenségek“ 3. pontja alatt hibásan volt P. H. Wicksteed nevezve a Modern Review alapítójának R. A. Armstrong helyett. Wicksteed a lapnak elsőrendű munkatársa s megalapításában is kiváló része volt, de azt az első három évben Armstrong szerkesztette.

 Mint hogy előfizetőink és pártolóink között vannak hátralékosak is, kérjük szépen hátralékaikat beküldeni, hogy . . . hogy ne legyenek hátralékosaink!

A szerkesztőség postája.

Kis Mihály, Lőfi Áron, Kelemen Albert esperes, Pálffy János igazgató-tanító, Varga Dénes tanár és Barabás Ábel lelkész uraknak őszinte köszönetét nyilvánítja a szerkesztőség azért a nagybuzgalomért, melyet vállalatunk iránt annak anyagi oldalát illetőleg körükben tanúsítottak. — Pálffy János urnak. Toroczkó. Küldeményét köszönettel vetjük s alkalmilag felhasználjuk. — E. F. urnak. Ön többek nevében azt kérdi tőlünk, hogy a Képv. Tanácsnak 1846-ban 69. sz. f. pont alatt hozott határozata áll-e még ma is? A mi tudtunk szerint az illető határozat ma is érvényben van.

Olvasóinkhoz.

Jövő évben éppen 25 esztendeje lesz annak, hogy a *Ker. Magvető* megindult. 1861-ben alapított, a mikor a nemzeti élet egén a sötételemkü elnyomatás után egy jobb korszak hajnala kezdett derengeni, s a mikor már a vallási liberalismus is addigi tartózkodó helyzetéből szabadabban léphetett a nyilvánosság elé. És a *Keresztény Magvető* azóta mindig hűséggel igyekezett szolgálni egy érdemes elődeink szerkesztésében, mint a mienkben azokat az eszméket és szent ügyeket, melyek a szabadelvű kereszténységéi. S ezek szolgálatában elérte, ha nem is a jubileumi 25-ik évet, mert eleintén könyv alakjában jelenvén meg, nem minden évben adatott; de elérte azt, hogy a jövő évben már 20-ik évfolyamot írhat. S ezt a szerkesztők fáradozása és ama kiváló dolgozótársaink szives közremunkálása mellett — kik iránt a legnagyobb elkötelezetést érezzük — t. olvasóink évről-évre megújuló pártfogásának köszönhetni. Azért a midőn örömmel jelezzük a fennebbieket, köszönetet mondunk egyszersmind t. olvasóinknak becses támogatásukért.

És már hogy folyóiratunk továbbra is teljesithesse feladatát, az eddigi szives pártfogást kérjük a jövőre is. Ugy hiszszük, nem szükség t. olvasóinknak felemlíteni, hogy a sajtó mily elismerésben részesíti vállalatunkat. Olvasóink ítélhetnek maguk is. Részünkről ezután is arra fogunk törekedni, hogy a *Ker. Magvető* változatos tartalmával méltó legyen az olvasók nagybecsű pártfogására és az elismerést ezután is kiérdemelje.

Igen örvidenénk, ha az új évben, — mint máskor is történt — nemcsak régi pártolóinkat lenne szerencsénk előfizetőink sorában üdvözölhetni, hanem több újakat is. S ezért szépen kérjük folyóiratunk barátait s különösen lelkésztársainkat arra is, hogy sziveskedjenek annak terjesztését minél szélesebb körben eszközteni.

Folyóiratunkat ismételten jóindulatukba ajánlva s a pártoló és előfizetési díjjak beküldését legkésőbb január végére kérve, fogadják az új esztendőre szives üdvözetünket és szerencsekivánatainkat!

A szerkesztőség.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a martonosi Unitárius Eklezsiában.

Az igen t. szerkesztőség szives engedelméből a „Keresztény Magvető“-nek „Aranykönyv“ czimü rovatát igénybe kívánám venni a következő közleménnyel:

1. A martonosi unitárius szent eklezsiában Gáspár Ferencz és neje Lukátsi Juliánna áldozatkész, buzgó hitrokonaink az eklezsia orgonáját saját költségükön megfestették és meg is aranyoztatták, a mi összesen 80 o. ért. frtba került. E figyelemre méltó kegyes adományaikért fogadják a nemes lelkü adakozók az eklezsia nevében e helyen is hálás köszönetemet.

2. Nevezett szent eklezsiában a templombeli székeket a hívek közadakozás folytán újra festették. A mely adakozásban résztvettek: Pálfi Sándor 2 frt. Gálfi Ferencz 2 frt. Gáspár Zsigmond 2 frt. Datki Sámuel 1 frt. Gálfi Pál 1 frt. Sebestyén Mihály 1 frt. Gálfi Lajos 1 frt. Jakabfi Sándor 1 frt. Gáspár János 1 frt. Gálfi Domokos 1 frt. Gáspár Gergely 1 frt. Vári Mózes 1 frt. Gálfi László 1 frt. Gálfi György 1 frt. Sipos András 1 frt. Vas Sándor alsó 1 frt. Id. Vas Zsigmond 1 frt. Vas Mihály 1 frt. Vas András 1 frt. Ifj. Vas Zsigmond 1 frt. Gáspár András 1 frt. Szentpáli Ferencz 1 frt. Kis Mózes 1 frt. Balogh Ferencz 1 frt. Jakabfi Mózes 1 frt. Simon Lajosné 1 frt 50 kr. Demeter János 20 kr. Szilágyi János 20 kr. Vajda Imre 20 kr. Nagy Dénes 40 kr. Szilágyi Pál 20 kr. Demeter László 20 kr. Póterfi Ferencz 30 kr. Nagy Ferenczné 40 kr. Sófálvi Mihály 40 kr. Ifj. András József 20 kr. Benczédi Zsigmond 50 kr. Szilágyi Márton kr. Bálint György 50 kr. Kovács János 20 kr. Fülöp Albert 20 kr. András Mihály 20 kr. Blotár Sándor 40 kr. Fekete Mihály 30 kr. Pálfi József 20 kr. Szabó János 20 kr. Szabó Zsuzsa 20 kr. Id. András József 40 kr. János Mihály 30 kr. Csobó Ferencz 20 kr. Sófálvi Márton 30 kr. Nagy Pál 15 kr. Kővecsi János 10 kr. Vas Gergely 50 kr. Köz. Gálfi Ferencz 50 kr. Ifj. András Ferencz 50 kr. Patakfalvi Zsigmond 40 kr. Diós Sándor 30 kr. Klistein Hirsch 20 kr. András György 1 frt. Ifj. Demeter József 50 kr. Gáspár József 60 kr. Vas Miklós 50 kr. Id. Vas Mózes 70 kr. Vas Sámuelné 20 kr. Id. Gáspár Mózesné 10 kr. Gáspár István 50 kr. Miklós Sándor 30 kr. Sebe János 50 kr. Nagy Sándor 50 kr. Nagy József 50 kr. Kuti Ferencz 50 kr. Vas Ferencz 1 frt. Demeter Ferencz 33 kr. Ifj. Vas Mózes 40 kr. Gáspár Sándor alsó 50 kr. Miklós Gergely 50 kr. Id. András Ferencz 20 kr. Silvester Mihály 10 kr. felső Vas Mózes 30 kr. Gáspár György 50 kr. Gáspár Sándor felső 50 kr. Bálint Judith 20 kr. Miklós Mihályné 10 kr. Derzsi Rózsi 10 kr. Szentpáli Mózes 50 kr. Szeutpáli Mózesné 60 kr. Ifj. Balog János 50 kr. Csiki Mózesné 10 kr. Bakaló Györgyné 10 kr. Kibédi János 20 kr. Id. Balog János 30 kr. Szentpáli József 50 kr. Kibédi György 10 kr. Vajda Ferencz 20 kr. Kovács Mihály 20 kr. Máthé Sára 50 kr. Gálfi Károly 10 kr. Geréb György 50 kr. Geréb Mihály 40 kr. Balog Zsuzsa 10 kr. Máthé János 40 kr. Vajda Sándor 20 kr. Molnár János 30 kr. Vas Sándor 10 kr. Vas István 10 kr. Major Mihály 10 kr. Lajos Gergely 10 kr. Szöcs István 20 kr. Ifj. Vas Ferencz 10 kr. Kovács Imre 10 kr. Derzsi Mózes 40 kr. András Zsigmond 30 kr. Kálmán Ferencz 20 kr. Vas László 30 kr. Benczédi Ferencz 50 kr. Kádár Mózes 30 kr. Jakabfi Mária 2 frt. Derzsi István 50 kr. Kővecsi Anna 10 kr. Sófálvi Mária és fia Mihály 20 kr. Összesen **63 frt 48 kr.**

Simon Ilona és Simon Zsuzsa kisasszonyok a kathedrára egy értékes takarót varrtak, a mihez csak az anyag 25 frtba jött.

Fogadják a nemes lelkü adakozók a közügy érdekében tanusított ezen áldozatkésztségükért e helyen is hálás köszönetemet.

Nevezett eklezsia szintén ez évben meszeltette ki saját templomát, épített díszes papi lakot.

Martonos, 1884. nov. 28.

Gábor Albert, lelkész.

Nyilvános köszönet.

Dr. Gálffy Endre, honvéd törzs-orvos, nemcsak egész odaadással gyógyítja kolozsvári főiskolánk beteg tanulóit, hanem más uton is kimutatja emberbaráti szeretetét. Ugyanis az isk. kórház részére egy 52 frt értékű sodronyvaságot s 8 pár papucsot ajándékozott, ezenfelül 10 frtot borra, elyengült betegek részére. Török Áron f.-rakosi lelkész szintén 2 frt 62 krt küldött nevezett kórház javára. A jöttét önmagában hordja a jutalmat, de az igazgatóság kedves kötelességének ismeri szives köszönetet mondani a nyilvánosság előtt is.

Az igazgatóság nevében:

Kovács János, igazg. tanár.

A Budapesten alapítandó unitárius rendes lelkészi állomásra és állandó imaházra tett kegyes adományok.

XXIV. Közlemény.

Dr. Székely Ferencz főgyűjtőnél adakozott a 38. számú könyvecskére Pécselt Zsolnay György közvetítése mellett: Zsolnay György 50 kr. Dr. Illés Károly 2 frt. Szikszay János 1 frt. Pécs sz. kir. város 5 frt. Koszér János 50 kr. Verner Ferencz 50 kr. Bolgár Kálmán 50 kr. Zsolnay Miklós 2 frt. Zsolnay Erzsébet 1 frt. Rosenfeld Mór 1 frt. Asztalos János 50 kr. Szibert Nándor 50 kr. Erdősi Lajos 50 kr. Dr. Vissy István 50 kr. Stern Károly 50 kr. Dr. Kohárics Károly 50 kr. Gadácsy Antal 50 kr. Ifj. Závodi Albin 50 kr. Összesen: **18 frt.**

A 11. sz. gyűjtőkönyvecskére Kuthy István közvetítése mellett adakoztak Jászberényben: Platta Antal 10 kr. Aray Károly 40 kr. Pethes Pál 30 kr. Takátsy Endre 20 kr. Kuthy István 5 frt. Lakatos Imre 1 frt. Vágó Gellért 50 kr. Sziklafi Pál 10 kr. Kléger József 20 kr. Tarnay Alajos 20 kr. Becsei Gyula 1 frt. Klignon N. 30 kr. Lippe Vilmos 20 kr. Haasz Sámuel 30 kr. Vargha Román 20 kr. Buck Gábor 5 frt. Moskovics Jónás 1 frt. Schwartz Hermann 1 frt. Sismis József 50 kr. Tarnay Károly 30 kr. Hegyi József 20 kr. Vogronics Kálmán 30 kr. Grünhut Kálmán 20 kr. Holtzer testvérek 20 kr. Lippe N. 10kr. Berger L. s fia 40 kr. Brünauer N. 20 kr. Hochhäuser Emán 40 kr. Leitner Kálmán 70 kr. Czehenter M. 50 kr. Ifj. Koháry József 10 kr. Vargha Béla 40 kr. Lusztig testvérek 80 kr. Mellinger Hermann 20 kr. Pecsényánszki István 10 kr. Neuhauser G. 20 kr. Közlaki Alajos 30 kr. Jászkerületi népbank 50 kr. Möller N. 20 kr. Szilvásy Gyula 1 frt. Buxbaum N. 10 kr. Mátrai László 50 kr. Ehrlich N. 20 kr. Donáth Jakab 20 kr. Buck Dávid 30 kr. Mandel N. 20 kr. Klein Markusz 20 kr. Grün Jakab 1 frt. Eördögh András 70 kr. Bathó Arisztid 10 kr. Dr. Lövy Adolf 20 kr. Mallár József 50 kr. Pintér Mihály 1 frt. Burus József 1 frt. Kántor Imre 10 kr. Rigó János 20 kr. Vékony Sándor 20 kr. Fridvalszky János 10 kr. Liptay László, Horti János 20 kr. Váczi Péter 10 kr. Vere József, Petrik Ferencz 20 kr. Farkas Péter, Csik Péter 20 kr. Horti Mihály, Somai Mihály 20 kr. Geröcs István 10 kr. Csányi István, Kónya Lajos 20 kr. Darázs István, Geröcs József 20 kr. Muharay Sándor 50 kr. Összesen: **33 forint 50 kr.**

A 36. sz. gyűjtőkönyvecskére adakoztak Cserna Vincze közvetítése mellett Veszprémben: Cserna Vincze 2 frt. Cserna Vinczéné 2 frt. Cserna Károlin 1 frt. Pongrácz Jenő 1 frt. Véghelyi Dezső 1 frt. Galamb József 50 kr. Laky Kristóf 2 frt. Köves János 1 frt. Kenessey Károly 50 kr. Horváth Kálmán 50 kr. Berky Károly 50 kr. Mikoványi Ödön 50 kr. Valaki 30 kr. N. N. 20 kr. Devics József kanonok 1 frt. Ifj. Simor János 50 kr. Id. Gaal Lajos 1 frt. Keglovics Mátyás 50 kr. Vargha Lajos 1 frt. Zsoldos Ignác 1 frt. Kleszár Ferencz 50 kr. Pap Gyula 50 kr. Rikósy Ede 50 kr. Bossányi József 50 kr. Kopácsy Árpád 2 frt. Körössy Antal 1 frt. Kenessey Móricz 1 frt. N. N. 1 frt. M. K. 1 frt. Horváth Lajos 1 frt. Antal Gábor 50 kr. Vikár 30 kr. Sebestyén Dávid 20 kr. Jády József 30 kr. Dr. Kaposi G. 20 kr. Kis Ernő 30 kr. Dr. Fischer Lajos 20 kr. M. L. 30 kr. L. K. 20 kr. H. L. 30 kr. B. J. 30 kr. Saáry Lajos 50 kr. Ihász Sándor 50 kr. Pintér Mihály 50 kr. Manovill Samu 50 kr. Neu Mór 10 kr. Ney József 20 kr. Weisz Jakab 20 kr. Kubai 30 kr. Kélc János 20 kr.

N. N. 10 kr. Rothauser Rudolf 20 kr. Weisz Elek 20 kr. Weisz Ede 50 kr. Vizzer 10 kr. Rausburger 20 kr. Manovill Malvin 20 kr. Becske 10 kr. Manovill Miksa 20 kr. Manovill Aladár 20 kr. Wizner 10 kr. Aschberger 20 kr. Manovill Kata 20 kr. Tóth László 50 kr. Dr. Csolnoky Ferencz 1 frt. Ifj. Gaal Lajos 1 frt. Összesen: **38 frt.**

A 43-dik sz. könyveckére folytatólagosan adakoztak Budapesten: Devecsic Mihály 1 frt. Horváth István 1 frt. Sandroschitz István 1 frt. Plundrich Ferencz 3 frt 60 kr. Gerlovits János 15 frt. Összesen: **21 frt 60 kr.**

A 45-dik sz. könyveckére folytatólagosan adakoztak Budapesten: Rerich Ferencz 1 frt. Kosután József 1 frt. Schember C. és fia 1 frt 60. Székely Aladár 1 frt 90 kr. Kristóffy és Nemeth 1 frt 50 kr. Blazek Adolf 1 frt. Mehlinger Lipót 2 frt. — Továbbá Dr. Laban Lajos közvetítése mellett Pozsonyban: Grigár Róbert 30 kr. Takács 20 kr. Mladoniczky Sándor 30 kr. Lászlavay Leo 20 kr. Sendlein Antal főmérnök 1 frt. Laban Antal 1 frt. Dr. Zaban Lajos 1 frt. Dr. Vida Géza 50 kr. Hölgyek 50 kr. Udvardy István 30 kr. Bauer N. 20 kr. Fekete Jenő 50 kr. Zsaborszky Ferencz 1 frt. Morauchek Gyula 10 kr. Weiland N. 20 kr. Dankovszky Sándor 20 kr. Tomka Lajos 10 kr. Orosz László 20 kr. Csörgey Titus 20 kr. Összesen: **18 frt.**

A 44. sz. könyveckére adakoztak Csiki László közvetítése mellett Lugoson: Csiki László 5 frt. Athanaszievits Sándor 5 frt. Rezey Fabius 2 frt. Nagy Elek 1 frt. Popp Lajos 1 frt. Ostrubay József 1 frt. Estvenyanczu N. 1 frt. Dr. Fischer Benő 1 frt. Stern Ferencz 1 frt. Dr. Kókay Károly 1 frt. Brediceanu Coriolan 1 frt. Fényesi Zsigmond 1 frt. Simon Endre 1 frt. Kanitsár Károly 50 kr. Bivó Béla 50 kr. Kerkota József 50 kr. Szőgyényi László 50 kr. Kiss Ferencz 50 kr. Inády György 50 kr. Popovits Gyula 50 kr. Varasdy Károly 50 kr. Budintianu N. 50 kr. Kovács N. 40 kr. Gyöngyösi N. 10 kr. Összesen: **27 frt.**

(A fennebbiek mind Dr. Székely Ferencz főgyűjtőnél adakoztak.)

Méltóságos Bedő Albert ministeri tanácsos s országos főerdőmester urhoz a 4-ik számú gyűjtőkönyveckére adakoztak: Gróf Zichy Jenő, országos Iparegyesületi elnök, országgyűlési képviselő, valóságos belső titkos tanácsos, 20 frt. Burchart Conrad, gőzmalmi igazgató és brasíliai főconsul 10 frt. Rónai Antal m. kir. főerdőtanácsos 5 frt. Rutska Tivadar kir. főerdőfelügyelő 5 frt. Dobl Miklós m. kir. erdőszámvevőségi igazgató 5 frt. Belházi Emil m. kir. főerdőtanácsos 5 frt. Garlathy Kálmán m. kir. főerdőrendező 5 frt. Horváth Sándor kir. erdőfelügyelő 5 frt. Almásy Andor m. kir. főerdőmester 5 frt. Havas József kir. erdőfelügyelő 5 frt. Várjon Géza m. kir. főerdőmester 5 frt. Törzs Kálmán kir. erdőfelügyelő 5 frt. Tomcsányi Gusztáv m. kir. erdőmérnök 5 frt. Földi János m. kir. erdész 5 frt. Schnierer Gyula m. kir. ministeri tanácsos 5 frt. Illés Nándor m. kir. főerdőtanácsos 5 frt. Összesen: **100 frt.**

Kovács Antal kir. törvényszéki bíró urhoz a 75. sz. könyveckére adakoztak: Menner Gyula, Krovánopolszky Ferencz, Barna Bertalan, Kuliu Ödön, Olvashatatlan, Dr. Komethal Sándor, Székely Elek, Juhász Jenő, Szépy István, Szendi Károly, Ambrosy 1—1 frt. Bapisz József 5 frt. Kovács Antal 5 frt. Feuerer Antal 50 kr. Egy valaki 50 kr. Összesen: **22 frt.**

Gál Kálmánhoz a 64. szá. könyvre újból adakoztak: Untermüller Alajos, Abaffy József, Kovács Dávid és Gál Kálmánné együtt **1 frtot.**

Dénes Mihály urhoz a 244. számú gyűjtőívén: Dénes Mihály 2 forint. Késrnárky Ákos Beszterce 1 frt. Együtt **3 frt.**

Héderváry Ernőtől 5 frt. K. Nagy Sándortól Küsmöd **3 frt.** Antal Páltól 52. sz. könyvre **1 frt 20 kr.**

T. Molnár Sándor ügyvéd urtól Kolozsvárt 10—14-szer 10 forintjával **50 frt**

Lőrinczy Dezső urhoz Fogaras a 148. számú könyveckére adakoztak: Varga Zsigmond 30 kr. Lőrinczy Gyula 20 kr. Váró Béni ev. ref. 30 kr. Orlovsky István román. kath. 20 kr. Özv. Illiczky Erzsébet 1 frt. Dr. Kiss István 2 frt. Gara János ágostai 10 kr. Thierfeld Dávid izraelita 20 kr. Egy valaki 2 frt. N. N. 20 kr. Grünfeld Sámuel izraelita 30 kr. Horváth Miklós 40 kr. Istváni Péter 20 kr. Gáspár János 20 kr. Dr. Friedrich Alajos r. kath. 20 kr. Összesen **7 frt 80 kr.**

Főtisztelendő Ferencz József püspök urnál a 146. számú gyűjtőkönyvecskére adakoztak: Sigmond Dezső és Ákos **100 frtot.**

Kozma Elek csendőrőrmester 155. számú könyvecskéjére: Rank Herlány, Kozma Elek másodsor 50 kr. Halmi Károly, Pap István, reformátusok, egyenként 50—50 kr. Goldstein Sámuel izr. 10 kr. Váradi Pál refor. 1 frt 10 kr. Zsarnay Albert ref. 60 kr. Kosnyitzki István r. kath. 1 frt. Szakál Kálmán ref. 40 kr. Megyaszai Pál sepsi ref. lelkész 30 kr. Pap János ref. 1 frt. Összesen: **6 frt.**

Dr. Nagy Károly urhoz Abrudbányán: Barta András, Boér Béla, Moldován Lajos, Dregán János, Candrea Geraszim, Pálfi József, Klein Tinka, özv. Rákosi Józsefné, Stein Gábor, Dr. Szilágyi Éte, Boros József egyenként 1—1 frt. Képes Lászlóné 1 frt 20 kr. Képes Ferencz 90 kr. Dr. Biró János 70 kr. Varjasi Sándor, dr. Hőgyes Endre, Boros Józsefné egyenként 50—50 kr. Ikrich Arnold, Képes László, Bróz Alajos, Oelberg Gusztáv, Diószeghi Lajos, Makavéj Jonutz, Zöldi Mihály egyenként 40—40 kr. Fülep Sándor, Tóbiás Sándor, Knöphler Károlyné egyenként 30—30 kr. Gallu János. Dáncs Sándor, Ebergényi Soma, Telegdi Márton, Dáncs Sándor újból, Elekes Eliz. Elekes Jozéfa, Elekes Lina, Knöphler Károly, Dávid Káandin, Damó Vilmos, Zsurkeszku Lánész, Bavicz Győző, Loboncz Miklós, Somkerekgy Gusztáv. Széki Miklós, Dr. Nagy Károlyné. Bartalics Mihály egyenként 20—20 kr. Ajtai János, Vánca József, Miski József, Pap Emil, Tabakovics János, Szabó György. Ebergényi Sománé, Albert Iván, Gelei Kálmán egyenként 10—10 krt; összesen 24 frt 50 kr. Dr. Nagy Károly a maga részéről 5 frt. Összesen: **29 frt 50 kr.**

Id. Zsakó János Toroczkó, Kovács János tanár ur közvetítésével, **5 frt.**

Molnár Sándor ügyvéd ur 115. sz. könyvecskéjére adakoztak Kolozsvárt: Kirmayer Károly 5 frt 10 kr. Szenkovich Márton, Bartha Lajos, Csurku Miklós egyenként 1—1 frt. Dr. Bartha János 1 frt 10 kr. Vörös Sándor, Nagy Mór, Szathmáry Elek, Ditrói József 50—50 kr. Mihály László, Ozovay Árpád 40—40 kr. Névtelen 10 kr. Benel Ferencz ügyvéd 20 frt. Molnár Sándor 67 frt 90 kr. Összesen: **100 frt.**

E közlemény összege **589 frt 60 kr.** Ehez adva a 23-ik közlemény összegét 14,519 frt 32 krt, az alap teszen **15,108 frt 92 krt.**

Fogadják a kegyes adakozók és gyűjtők egyházunk iránt tanusított buzgó fáradozásukért az egyház-köztség nevében hálás köszönetünket.

Budapest 1884.

Hajós János,
egyh. gondnok.

Végh József,
pénztárnok.

